

**Πανεπιστήμιο Αιγαίου
Μακεδονίας**

Σχολή Κοινωνικών Επιστημών.

**Τμήμα Κοινωνιολογίας,
Εφαρμοσμένων Τεχνών.**



**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΑΙΓΑΙΟΥ**

Πανεπιστήμιο Δυτ.

Σχολή Καλών Τεχνών.

Τμήμα Εικαστικών &



**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ**

Διπλωματική Διατριβή

**Του Αθανασίου Ζαχαρούλη φοιτητή του διατμηματικού προγράμματος
μεταπτυχιακών σπουδών Κλινική Κοινωνιολογία και Τέχνη**

ΤΙΤΛΟΣ

**Προνομιακοί χώροι-ταυτότητες: Δημιουργική μάθηση, Ενδυνάμωση και
Κοινωνική Ένταξη των Ρομά μέσω της Τέχνης**

**Privilege places-Identities: Creative Learning, Empowerment and Social
integration of Roma through Art**

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

ΜΠΟΥΖΑΣ ΒΑΣΙΛΗΣ (ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ)

ΧΤΟΥΡΗΣ ΣΩΤΗΡΗΣ

ΖΙΩΓΑΣ ΓΙΑΝΝΗΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ, 2020

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περίληψη / Abstract

Εισαγωγή

Ερευνητικά αντικείμενα / στόχοι

Κεφάλαιο 1. Ερευνητικό σχέδιο

Κεφάλαιο 2. Θεωρητικό πλαίσιο

2. 1. Η κοινωνική ταυτότητα και η προσωπική ταυτότητα

2. 2. Στερεότυπα

2. 3. Προκατάληψη

2. 4. Κοινωνικές αναπαραστάσεις

2. 5. Προνομακοί χώροι – περιθώριο

2. 6. Το στίγμα

Κεφάλαιο 3. Ενδυνάμωση μέσω της τέχνης – Συνεργατικές, Σχεσιακές Πρακτικές Τέχνης

3. 1. Περιγραφή του καταυλισμού των Ρομά της Παγανής Λέσβου

Κεφάλαιο 4. Συνεντεύξεις

Συνέντευξη 1

Συνέντευξη 2

Συνέντευξη 3

5. Συμπεράσματα

6. Βιβλιογραφία

7. Παράρτημα

Περίληψη

Το ενδιαφέρον της παρούσας μελέτης στρέφεται στη διερεύνηση του φαινομένου του κοινωνικού στιγματισμού των Ρομά και τη σύνδεσή του με διαδικασίες που παράγουν και αναπαράγουν την κοινωνική ανισότητα, τον κοινωνικό αποκλεισμό και την περιθωριοποίησή τους, μέσα από την απόδοση αρνητικών χαρακτηριστικών και δυσμενούς κατηγοριοποίησής τους. Παράλληλα, μέσα από την έρευνα δράσης και σχεσιακών πρακτικών τέχνης, έρχεται να υποστηρίξει την προσβασιμότητα των Ρομά σε πόρους της κοινότητας και των κοινωνικών υπηρεσιών, καθώς και τη δημιουργία των προϋποθέσεων που θα επιτρέψουν στους συμμετέχοντες της έρευνας να αποκτήσουν τα μέσα για τον έλεγχο της ζωής τους, την προάσπιση των δικαιωμάτων τους, την δημοκρατική τους εκπροσώπηση και την αντίστασή τους σε μη αποδεκτές και αλλοτριωτικές μορφές εξουσίας.

Λέξεις κλειδιά

Χειραφέτηση, ενδυνάμωση, συνηγορία, σχεσιακή τέχνη, κριτικός γραμματισμός, διαπολιτισμική εκπαίδευση, εμπύχωση, προσβασιμότητα, δημιουργική μάθηση, εξοικείωση, αναστοχασμός, κοινωνική ένταξη, κοινωνικό στίγμα, κοινωνικές διακρίσεις, κοινωνικές ανισότητες, συμβολική βία

Abstract

The current research focuses on the exploration of the phenomenon of social stigmatisation of the Roma and its relevance to procedures that produce and reproduce their social inequality, social exclusion and marginalization through the attribution of negative characteristics and their discriminative classification. At the same time, through research concerning the activities and relational art practices, it provides arguments that support the accessibility of the Roma population to community funding and social services, as well as the creation of the conditions that will allow the participants in the research to acquire control of their lives, defend their rights, be democratically represented and resist unacceptable and alienating forms of power.

Key words.

Emancipation, strengthening, advocacy, relational art, critical literacy, intercultural education, encouragement, accessibility, creative learning,

familiarization, reflection, social inclusion, social stigma, discrimination, social inequality, symbolic violence

Εισαγωγή

Οι Ρομά αποτελούν μια ξεχωριστή κοινωνικο-πολιτισμική ομάδα στο εσωτερικό της ελληνικής κοινωνίας με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά σε σχέση με τον κυρίαρχο πληθυσμό. Τα πιο σημαντικά από αυτά είναι η χαμηλή κοινωνικο-οικονομική τους θέση στην κοινωνική πυραμίδα, η διαφορετική γλώσσα και το ιδιαίτερο αξιακό τους σύστημα. Απαντώνται με πάρα πολλές προσωνυμίες, οι πιο γνωστές από τις οποίες είναι, Γύφτοι, Τσιγγάνοι, Κατσίβελοι, Ρομά, Σίντηδες.

Από την άφιξή τους στην Ευρώπη περισσότερο από χίλια χρόνια οι Ρομά σε όλες τις Ευρωπαϊκές χώρες υφίστανται διώξεις, διακρίσεις και αποκλεισμό. Οι περίπου 9 έως 12 εκατομμύρια Ρομά αποτελούν τη μεγαλύτερη «μειονότητα» στη διευρυμένη Ευρωπαϊκή Ένωση. Παρόλο που οι Ρομά ζουν εδώ και αιώνες στην Ευρώπη και ανήκουν στην ιστορία και τον πολιτισμό της, εξακολουθούν να θεωρούνται γενικώς ως «ξένοι» (Verdorfer, 1995) από Βήμα Κοινωνικών Επιστημών <http://ojs.lib.uth.gr/index.php/tovima/article/view/24/22>

Καθημερινές διακρίσεις, υψηλή ανεργία, χαμηλού επιπέδου εκπαίδευση και χαμηλό προσδόκιμο ζωής χαρακτηρίζουν τη ζωή πολλών Ρομά σε διάφορα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η συντριπτική πλειονότητα των παιδιών Ρομά φοιτούν συστηματικά σε ειδικά σχολεία. Πολλοί Ρομά αναγκάζονται να ζουν σε συνθήκες στέγασης που μπορούν να χαρακτηρισθούν ως «γκέτο» ή «τρώγλες» και χωρίς βασικές υποδομές διαβίωσης (βλ. Council of Europa. Commissioner for Human Rights, 2010).

Στον ελληνικό πληθυσμό βρίσκεται βαθιά ριζωμένη αρνητική στάση κατά των Ρομά. Αυτό περιλαμβάνει τόσο τους γονείς των μη Ρομά μαθητών όσο και τους εκπαιδευτικούς. Η de facto γκετοποίηση λειτουργεί ως ένας από τους κύριους λόγους ότι τα περισσότερα μέλη αυτής της ομάδας συμμετέχουν στην ευημερία, στην κοινωνική ασφάλιση και στο εκπαιδευτικό σύστημα μόνο κατά ένα πολύ χαμηλό ποσοστό από το μέσο όρο του πληθυσμού. Η πρακτική αυτή εμποδίζει επίσης την ένταξη των παιδιών Ρομά στο σχολείο (Γκότοβος, 2004, σ.2).

Ερευνητικά αντικείμενα - στόχοι

Η παρούσα εργασία έχει σχεδιαστεί για να εξετάσει κάποια αντικείμενα σχετικά με την δυσμενή θέση στην οποία βρίσκεται η κοινότητα των Ρομά και που αφορούν:

α) την κατανόηση και ερμηνεία της κοινωνικής πραγματικότητας που οδηγεί στον κοινωνικό στιγματισμό και αστικό διαχωρισμό των Ρομά με τους μη Ρομά, με στόχο αυτή η ερμηνεία να αποτελέσει ένα εργαλείο για τις ομάδες και τους θεσμούς, προκειμένου να αναπτύξουν πρακτικές που θα αντιμετωπίσουν τα κοινωνικά προβλήματα.

β) την ενδυνάμωση και δημιουργία των προϋποθέσεων, που θα επιτρέψουν στους συμμετέχοντες της έρευνας να αποκτήσουν τα μέσα για τον έλεγχο της ζωής τους, την προάσπιση των δικαιωμάτων τους, την δημοκρατική τους εκπροσώπηση και την αντίστασή τους σε μη αποδεκτές και αλλοτριωτικές μορφές εξουσίας.

γ) την υποστήριξη της προσβασιμότητας των Ρομά σε πόρους της κοινότητας και των κοινωνικών υπηρεσιών.

δ) την εξοικείωση των Ρομά με την εκμάθηση, με υγιεινούς τρόπους ζωής και την καθημερινότητα των μη Ρομά.

Κεφάλαιο 1. Ερευνητικό σχέδιο

Το ερευνητικό σχέδιο αφορά στη μελέτη περίπτωσης της κοινότητας Ρομά στην περιοχή της Παγανής στη Μυτιλήνη, καθώς και της κοινότητας Δροσερού Ξάνθης. Η στρατηγική που ακολουθήθηκε αφορούσε στην έρευνα πεδίου, η οποία έγινε στο οικείο κοινωνικο-πολιτισμικό περιβάλλον των υποκειμένων. Κατά τη διαδικασία της έρευνας, αναπτύχθηκε ένα ευέλικτο σχέδιο ποιοτικής μεθοδολογίας με διαφορετικές μεθόδους συλλογής δεδομένων και δράσης.

Η έρευνα δράσης, η οποία έχει σαν στόχο να «επηρεάσει ή να μεταβάλλει κάποια όψη αυτού που αποτελεί το επίκεντρο της έρευνας» (Robson, 2010). Η έρευνα δράσης χαρακτηρίζεται από απελευθερωτικό προσανατολισμό, προασπίζει τις δημοκρατικές αρχές και αποβλέπει στην προαγωγή της θετικής αλλαγής (μιας πρακτικής, μιας οπτικής ή στάσης ή πεποίθησης που καθοδηγεί μια ορισμένη πρακτική ή μιας κατάστασης) και την ενεργό, αφοσιωμένη και ενημερωμένη ανάληψη δράσης μέσα από την σύναψη δημιουργικών συμμαχιών μεταξύ ερευνητών και των ανθρώπων που βρίσκονται στο πεδίο ή στο επίκεντρο μελέτης και τον κοινωνικό ακτιβισμό που καταπολεμά την κοινωνική αδικία και την καταπίεση από τις κυρίαρχες ομάδες. Βασικές έννοιες που συνδέονται με την έρευνα δράσης είναι η ενδυνάμωση, η συμμετοχική έρευνα ο αναστοχασμός και η χειραφέτηση. Η εξουσιοδότηση καταπιεσμένων ατόμων και ομάδων, ώστε να αποκτήσουν τα μέσα για τον έλεγχο της ζωής τους, την προάσπιση των δικαιωμάτων τους, τη δημοκρατική τους εκπροσώπηση και την αντίστασή τους σε μη αποδεκτές και αλλοτριωτικές μορφές εξουσίας. Για το σκοπό αυτό υποστηρίζει την αυτοσυνήγορία, την προαγωγή αυτοβοήθειας, τις χειραφετητικές συλλογικές πρωτοβουλίες, την ελεύθερη διακίνηση

της γνώσης και της πληροφορίας για τα κοινωνικά θέματα (Ζήση, Α. pp. 2018). Στα πλαίσια της έρευνας δράσης και με τη μέθοδο της συμμετοχικής παρατήρησης, έγινε καταγραφή των αναγκών και των βασικών προβλημάτων.

Η συμμετοχική παρατήρηση, η οποία προσφέρεται ως μέθοδος όταν η έρευνα αφορά μικρές σχετικά ομάδες οι οποίες βρίσκονται σε περιορισμένους γεωγραφικά χώρους.

Για την συλλογή στοιχείων χρησιμοποιήθηκε εκτός από την παρατήρηση και τις άτυπες συζητήσεις, η τεχνική των συνεντεύξεων. Η συλλογή στοιχείων αφορούσε τις οικογενειακές σχέσεις, τις φιλίες, την επαγγελματική απασχόληση, την εκπαίδευση, τις προοπτικές στη ζωή για τους ίδιους και για τα παιδιά τους, αλλά και ζητήματα διασυνδέσεων μεταξύ εμπλεκόμενων φορέων, ποιοι είναι οι βασικοί φορείς δράσης στην περιοχή, ποια είναι τα κύρια προβλήματα για την ένταξη των Ρομά στην τοπική κοινωνία και ποιες οι αιτίες τους. Πως μπορούν να αντιμετωπιστούν αυτά τα προβλήματα και από ποιον, πως θα αναληφθούν δράσεις για τους Ρομά και με τους Ρομά.

Καλλιτεχνικές παρεμβάσεις στη βάση σχεσιακών πρακτικών τέχνης, με στόχο να αξιοποιηθεί ο πολιτισμός ως μέσο για την ενίσχυση της πολιτισμικής και κοινωνικής συνύπαρξης Ρομά και μη Ρομά. Συνδιοργάνωση καλλιτεχνικής εκδήλωσης με την συμμετοχή Ρομά και άλλων φορέων που εμπλέκονται σε πολιτιστικά και εκπαιδευτικά ζητήματα σε τοπικό επίπεδο.

Όλες οι δραστηριότητες έπρεπε να είναι σύμφωνες με τους κανόνες της ερευνητικής δεοντολογίας. Οι συμμετέχοντες ενημερώθηκαν μέσω εντύπου για τους στόχους της μελέτης, τη διαδικασία της συνέντευξης και τις δεοντολογικές εγγυήσεις που δίνουν οι ερευνητές.

Κεφάλαιο 2. ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Το κοινωνικό στίγμα και ο αποκλεισμός αναφέρονται σε άτομα που είτε χαρακτηρίζονται από κάποιου είδους μειονεξία, φανταστική ή πραγματική, είτε διαθέτουν ένα χαρακτηριστικό γνώρισμα το οποίο τους διαφοροποιεί από τους υπόλοιπους. Κάποιες φορές αυτή η διαφορά μπορεί να αποτελεί κτήμα πολλών ανθρώπων και τότε είναι που μιλάμε για ομαδικό κοινωνικό στιγματισμό. Το στίγμα είναι μια ανεπιθύμητη και δυσφημιστική ιδιότητα ή μια παρεκκλίνουσα συμπεριφορά που στερεί από κάποιον το δικαίωμα της πλήρους κοινωνικής αποδοχής. Αυτός που δέχεται το στιγματισμό πιστεύει πως είναι τόσο διαφορετικός όσο οι άλλοι τον θεωρούν και συχνά προσπαθεί να αποκρύψει την ταυτότητά του. Όταν όμως η διαφορά είναι ορατή η απόκρυψη είναι αδύνατη. Τότε το άτομο αυτό προσπαθεί να επικοινωνήσει με τους άλλους με τρόπο που θα μετριάσει την ένταση και αποστροφή που νιώθουν όταν έρχονται σε επαφή μαζί του (Goffman, 1968). Το στιγματισμένο

άτομο δίνει μια άνιση προσωπική μάχη αποδοχής και προσαρμογής στους κοινωνικούς κανόνες και στα κανονιστικά πρότυπα, που ορίζουν το στίγμα ως το δυσφημιστικό παράγωγο σχέσεων κυριαρχίας και μιας ιδεολογικής επιβολής (pp Ζήση 2018). Τα πρότυπα αυτά μπορεί να αναφέρονται στην κοινωνική τάξη, την εθνότητα, τη θρησκεία, το φύλο, την ψυχική υγεία, την εμφάνιση, την κοινωνική συμπεριφορά. Κυρίαρχη σημασία δεν έχει η παρεκκλίνουσα συμπεριφορά, αλλά η σημασία που της δίνουν οι άλλοι ως προς τα κανονιστικά πρότυπα που θεωρούν ότι παραβιάζονται. Η αδυναμία της επιβεβαίωσης αυτών των κανονιστικών προτύπων ερμηνεύεται από τους άλλους σαν καταπάτηση των κανόνων της κοινωνικής συνάντησης. Τα χαρακτηριστικά και οι συμπεριφορές της στιγματισμένης κατηγορίας ανθρώπων σχετίζονται με την κινητοποίηση προκαταλήψεων σε βάρος των ατόμων που φέρουν αυτά τα χαρακτηριστικά.

Στη συνέχεια θα γίνει παρουσίαση ορισμένων εννοιών που παίζουν καίριο ρόλο στο στιγματισμό και την απομόνωση ατόμων και μειονοτικών κοινωνικών ομάδων και συγκεκριμένα των Ρομά, καθώς και μια αναφορά σε έννοιες της κλινικής κοινωνιολογίας, που ως ένα γνωστικό πλαίσιο ερμηνείας της κοινωνικής πραγματικότητας, σκοπεύει να αποτελέσει ένα εργαλείο για το άτομο, τις ομάδες και τους θεσμούς, προκειμένου να αναπτύξουν πρακτικές που θα αντιμετωπίσουν τα κοινωνικά προβλήματα.

2. 1. Η κοινωνική ταυτότητα και η προσωπική ταυτότητα

Οι θεωρητικοί της κοινωνικής ταυτότητας έχουν υποστηρίξει ότι υπάρχουν δύο ευρείες κατηγορίες ταυτοτήτων, που ορίζουν διαφορετικούς τύπους εαυτών: 1. Η κοινωνική ταυτότητα, που ορίζει τον εαυτό σε όρους συμμετοχής σε ομάδες, και 2. Η προσωπική ταυτότητα, που ορίζει τον εαυτό σε όρους ιδιοσυγκρασιακών προσωπικών σχέσεων και χαρακτηριστικών. Η κοινωνική ταυτότητα συνδέεται με ομαδική και διομαδική συμπεριφορά όπως είναι ο εθνοκεντρισμός, η ενδοομαδική μεροληψία, η ομαδική αλληλεγγύη, η διομαδική διάκριση, η συμμόρφωση, η κανονιστική συμπεριφορά, η στερεοτυποποίηση, και η προκατάληψη. Η προσωπική ταυτότητα συνδέεται με θετικές και αρνητικές στενές διαπροσωπικές σχέσεις και με ιδιοσυγκρασιακές ατομικές συμπεριφορές. Οι κοινωνικές μας ταυτότητες είναι τόσες όσες και οι ομάδες στις οποίες νιώθουμε ότι ανήκουμε, και οι προσωπικές μας ταυτότητες τόσες όσες και οι διαπροσωπικές σχέσεις στις οποίες έχουμε εμπλακεί και οι συστοιχίες από ιδιοσυγκρασιακά χαρακτηριστικά που πιστεύουμε ότι διαθέτουμε (M. A. Hogg & G. M. Vaughan, 2010). Η εθνική ταυτότητα ανήκει στην κατηγορία των κοινωνικών ταυτοτήτων. Η εθνική ταυτότητα, όπως και η θρησκευτική μπορεί να πιστοποιούνται μέσα από διαδικασίες γραφειοκρατικού τύπου και να αποτελούν δεσμευτικές πραγματικότητες για όσους προβλέπεται (Γκότοβος, 2002).

Ο Goffman, πέρα από τη διάκριση ανάμεσα σε προσωπική και κοινωνική ταυτότητα, προχωράει και σε μια περαιτέρω διάκριση της κοινωνικής ταυτότητας, σε δυνητική και πραγματική. Η δυνητική ταυτότητα αφορά τις ιδιότητες και τα χαρακτηριστικά που υπό κανονικές συνθήκες αναμένονται από τον κάτοχο της εν

λόγω ταυτότητας, ενώ η πραγματική κοινωνική ταυτότητα παραπέμπει στις de facto ιδιότητες και τα χαρακτηριστικά του.

2. 2. Στερεότυπα

Τα στερεότυπα αποτελούν ευρέως αποδεκτές γενικεύσεις για μέλη μιας κοινωνικής ομάδας. Είναι συνήθως απλοποιημένες εικόνες, συχνά υποτιμητικές όταν εφαρμόζονται σε εξω-ομάδες, και συχνά βασίζονται σε – ή δημιουργούν – ξεκάθαρα ορατές διαφορές μεταξύ ομάδων, π.χ. αναφορικά με την εξωτερική εμφάνιση. Τα πορίσματα των ερευνών όσον αφορά το περιεχόμενο και τη μορφή των στερεοτύπων έδειξαν ότι : Οι άνθρωποι επιδεικνύουν ιδιαίτερη ετοιμότητα να χαρακτηρίσουν τεράστιες ανθρώπινες ομάδες σε όρους λιγιστών, αρκετά αδρών κοινών χαρακτηριστικών. – Τα στερεότυπα αλλάζουν αργά. – Η αλλαγή των στερεοτύπων επέρχεται γενικά ως αποτέλεσμα ευρύτερων κοινωνικών, πολιτικών ή οικονομικών αλλαγών. – Τα στερεότυπα αποκτούνται σε νεαρή ηλικία, συχνά προτού το παιδί έχει οποιαδήποτε γνώση για τις ομάδες που στερεοτυποποιούνται. – Τα στερεότυπα γίνονται πιο έντονα και επιθετικά όταν εγείρονται κοινωνικές εντάσεις και συγκρούσεις μεταξύ των ομάδων, και τότε είναι εξαιρετικά δύσκολο να τροποποιηθούν. – Τα στερεότυπα δεν είναι ανακριβή ή λανθασμένα. Μάλλον εξυπηρετούν τη νοηματοδότηση συγκεκριμένων διαμαδικών σχέσεων (M. A. Hogg & G. M. Vaughan, 2010).

2. 3. Προκατάληψη

Η προκατάληψη ορίζεται ως δυσμενής στάση απέναντι σε μια κοινωνική ομάδα και τα μέλη της. Η προκατάληψη βασίζεται σε αρνητικά στερεότυπα για ορισμένες ομάδες, μεταφράζεται συχνά σε επιθετικότητα απέναντι σε μια εξω-ομάδα και περιστρέφεται γύρω από το είδος ανθρώπων που πιστεύουμε ότι είμαστε και το είδος ανθρώπων που πιστεύουμε ότι είναι οι άλλοι. Η σχέση μεταξύ προκατάληψης και διάκρισης μπορεί επίσης να ειπωθεί ως σχέση στάσεων και συμπεριφοράς στο πλαίσιο των στάσεων απέναντι σε μια ομάδα. Η προκατάληψη και η διάκριση αποτελούν δύο από τα μεγαλύτερα προβλήματα που αντιμετωπίζει η ανθρωπότητα. Όταν μια ομάδα ανθρώπων μισεί μια άλλη τόσο βαθιά ώστε φθάνει ως το σημείο να βασανίζει και να δολοφονεί παιδιά και μωρά, υπάρχει σοβαρά πρόβλημα. Επειδή οι προκαταλήψεις και οι διακρίσεις παρεμποδίζουν ξεκάθαρα την πορεία προς την αφύπνιση, η κατανόηση των αιτίων και των συνεπειών της προκατάληψης αποτελεί μια από τις μεγάλες προκλήσεις για την ανθρωπότητα. Μια από τις χειρότερες όψεις της προκατάληψης είναι ότι περιλαμβάνει την απανθρωποποίηση μιας εξω-ομάδας. Αν οι άνθρωποι μπορούν να θεωρηθούν κάτι λιγότερο από άνθρωποι, τότε οι φρικαλεότητες εναντίον τους καταλήγουν να μην έχουν ουσιαστικά καμία διαφορά – σε όρους αντίληψης – απ' το λιώσιμο ενός εντόμου. Οι προκαταλήψεις ευθύνονται για, ή σχετίζονται με μεγάλο μέρος του πόνου και της ανθρώπινης δυστυχίας ανά τον κόσμο, που ποικίλει από τις περιορισμένες ευκαιρίες και τους στενούς ορίζοντες έως τη σωματική βία και τη γενοκτονία. Μας συνόδευαν πάντοτε και είναι θλιβερό να

σκέφτεται κανείς ότι μπορεί να εξακολουθήσουν να μας συνοδεύουν ως θεμελιακό κομμάτι της ανθρώπινης κατάστασης (M. A. Hogg & G. M. Vaughan, 2010).

Οι περισσότεροι άνθρωποι στις φιλελεύθερες δημοκρατικές κοινωνίες θεωρούν τις προκαταλήψεις μια ιδιαίτερα δυσάρεστη όψη της ανθρώπινης συμπεριφοράς, εκλαμβάνοντας ως προσβολές όρους όπως «ρατσιστής» και «προκατειλημένος». Ωστόσο σχεδόν όλοι μας βιώνουμε προκαταλήψεις με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, από σχετικά ασήμαντες υποθέσεις στις οποίες προβαίνουν οι άνθρωποι σχετικά με το άτομό μας μέχρι την εκδήλωση ωμού και ακραίου ρατσισμού και βίας. Οι άνθρωποι προβαίνουν σε υποθέσεις για τις ικανότητές και τις βλέψεις μας βάσει π.χ. της ηλικίας μας, της εθνότητάς μας, της φυλής ή του φύλου μας, και φέρονται σύμφωνα με αυτές, ενώ συχνά πιάνουμε τους εαυτούς μας να προβαίνουμε αυτόματα σε αντίστοιχες υποθέσεις για τους άλλους. Οι προκαταλήψεις είναι ανεπιθύμητες κοινωνικά και όμως είναι διαδεδομένες στην κοινωνική ζωή. Ακόμα και σε κοινωνίες όπου οι προκαταλήψεις είναι θεσμοποιημένες, χρησιμοποιούνται εξεζητημένες μορφές δικαιολόγησης για να διαψευστεί ότι στην πραγματικότητα ακολουθούνται πρακτικές προκατάληψης. Το καθεστώς του *apartheid* στη Νότια Αφρική αποτελούσε κλασική περίπτωση θεσμοποιημένης προκατάληψης, ωστόσο παρουσιαζόταν δημόσια ως μορφή αναγνώρισης και έκφρασης σεβασμού απέναντι στις πολιτισμικές διαφορές (M. A. Hogg & G. M. Vaughan, 2010).

2. 4. Κοινωνικές αναπαραστάσεις

Σύμφωνα με τον Moscovici, οι κοινωνικές αναπαραστάσεις ορίζονται ως εξής: «είναι γνωστικά συστήματα με μία δική τους γλώσσα και λογική. Δεν αντιπροσωπεύουν απλώς απόψεις, εικόνες ή στάσεις αλλά θεωρίες ή ποσότητες γνώσης για την εξερεύνηση και οργάνωση της πραγματικότητας (Moscovici, 1973, σελ. 12). Είναι ιδέες, σκέψεις, γνώσεις, και εικόνες που μοιράζονται τα μέλη ενός συνόλου συγκροτώντας ομόφωνα σύμπαντα σκέψης, που δημιουργούνται και μεταδίδονται κοινωνικά για να σχηματίσουν μέρος μιας κοινωνικής συνείδησης. Αναφέρονται στο απόθεμα της κοινής γνώσης που μοιράζονται από τα άτομα με τη μορφή του κοινού νου, σχετικά με τον κοινωνικό τους κόσμο. Με αυτό τον τρόπο, επιτρέπουν στα άτομα να κατασκευάσουν την κοινωνική τους πραγματικότητα. Το απόθεμα αυτό των ιδεών, δίνει συνοχή στις πεποιθήσεις και στις συνδέσεις των ατόμων με ένα τρόπο αυθόρμητο, όπως όταν αναπνέουμε. Μέσω των κοινωνικών αναπαραστάσεων γίνεται δυνατή η κατάταξη, η σύγκριση και η κατανόηση ατόμων και αντικειμένων ως μέρη του κοινωνικού μας περιβάλλοντος. Ο Moscovici μελέτησε τον μετασχηματισμό της επιστημονικής γνώσης σε γνώση της απλής, κοινής λογικής των πολιτών, δείχνοντας ότι και τα δύο είδη γνώσης είναι υπαρκτά μέσα στην κοινωνία και συνδέονται διαλεκτικά μέσω της επικοινωνίας. Οι αναπαραστάσεις είναι ριζωμένες στην επικοινωνία και στον νου των ατόμων αποτελώντας ένα συνδετικό κρίκο υποκειμένων, αντικειμένων και συμπεριφορών στο σημείο συνάντησης του ατόμου με την κοινωνία. Η έννοια της κοινωνικής αναπαράστασης περιορίζεται σημαντικά ως προς τη δράση και την ουσία της, όταν αντιμετωπίζεται ως ανάλογη της εικόνας. Η εικόνα εμπεριέχει την έννοια της στατικότητας καθώς αντανακλά την

πραγματικότητα για μια δεδομένη στιγμή. Η κοινωνική αναπαράσταση ως κοινωνική εικόνα, αντιπροσωπεύει τον τρόπο με τον οποίο το άτομο κατανοεί τα γεγονότα της καθημερινότητας και τις κοινωνικές πληροφορίες που λαμβάνει. Είναι η γνώση της κοινής γνώμης διαμορφωμένη από την κοινωνική αλληλεπίδραση και τη συμμετοχή των ατόμων σε ένα πλήθος κοινωνικών διαδικασιών. Η γνώση που προσδιορίζει την ερμηνεία των κοινωνικών καταστάσεων και την συνακόλουθη συμπεριφορά των ατόμων απέναντί τους.

2. 5. Προνομιακοί χώροι – περιθώριο

Οι κυριότερες θεωρητικές προσεγγίσεις για την ανάλυση και την ερμηνεία της δομής του χώρου, έχουν ως κοινό σημείο αναφοράς την έννοια της πόλης. Η πόλη αναφέρεται αφ' ενός στην υλική υπόστασή της και αφ' ετέρου στις κοινωνικές σχέσεις και δραστηριότητες που οργανώνονται στο χώρο της. Από χωρική άποψη, μπορούμε να δούμε την πόλη ως ένα σύμπλεγμα εγκαταστάσεων και υπηρεσιών μέσα σε ένα δομημένο χώρο κτισμάτων. Από κοινωνική, ως ένα σύνολο ανθρώπινων ιδιοσυγκρασιών, ηθών, εθίμων και κανόνων που κληρονομούν οι κάτοικοί της, είτε τους διαμορφώνουν οι ίδιοι και τους μεταδίδουν σαν παράδοση (Park, R, 1967). Η πόλη οριοθετείται χωρικά και δομικά με άξονα τις λειτουργίες της και τις κοινωνικές ομάδες που την απαρτίζουν. Ωστόσο, η πόλη είναι ένας οργανισμός που διαρκώς εξελίσσεται και μεταλλάσσεται. Απόπειρες απόλυτου σχεδιασμού σαν αυτή του Le Corbusier για μια ιδεαλιστική πόλη (χάρτα των Αθηνών), η οποία χρησιμοποίησε το σύστημα των ζωνών δημιουργώντας μια πόλη μηχανή, από τη μια ξεκαθάριζε και διευκόλυνε και από την άλλη διαχώριζε και ισοπέδωνε. Όποια πόλη και αν παρατηρήσουμε είτε στην Ευρώπη, είτε στον αναπτυσσόμενο κόσμο είτε στις νέες δυνάμεις της παγκόσμιας αγοράς, όπως Βραζιλία και Ινδία, όλες οι πόλεις κατακερματίζονται σε περιοχές αποκλεισμού, σε περιοχές φτώχειας, σε περιοχές οδύνης, και σε περιοχές πλούτου όπου ένα πολύ μικρό μέρος του πληθυσμού συγκεντρώνει υπεραξία από παραγωγικές διαδικασίες, από παράνομες δραστηριότητες και διαφθορά (Χτούρης, Σ, Ζήση, Α, 2012). Η Μπραζιλία στη Βραζιλία, έργο του Lucio Costa και η Σαντιγκάρ στην Ινδία, έργο του Le Corbusier. Οι δύο πόλεις σχεδιάστηκαν ως διοικητικά κέντρα ορισμένου πληθυσμού και μεγέθους με τις ανάλογες για τον πληθυσμό απαιτούμενες κοινωνικές παροχές και υπηρεσίες. Ωστόσο, στη διάρκεια του χρόνου, σε αυτές τις καθαρές και αποστειρωμένες πόλεις άρχισε να συρρέει κόσμος εκτός προγράμματος. Άνθρωποι από τις γύρω περιοχές και εργάτες που έκτισαν αυτές τις πόλεις εγκαταστάθηκαν στον περιαστικό χώρο. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα την δημιουργία μιας δεύτερης οικονομίας και μιας δεύτερης κοινωνίας έξω από τα προβλεπόμενα. Η μία παρέμενε όπως είχε, από την πόλη για την πόλη και η άλλη να ζει τριγύρω της προς αναζήτηση υποτυπώδους εργασίας. Η πόλη να ικανοποιεί τις ανάγκες της βάσει σχεδίου και τα περίχωρα να αντιμετωπίζουν συνθήκες κοινωνικής και εργασιακής περιχαράκωσης.

Ωστόσο, ο διαχωρισμός στην πόλη μπορεί να αναπτυχθεί και να επιβληθεί μέσω πλειάδας πρακτικών, όπως είναι η επιλεκτική ενοικίαση και πώληση κατοικιών ή, ακόμα, μέσω της βίας των αστικών συγκρούσεων και της εγκληματικότητας που

προέρχεται από διαφορετικές πλευρές. Ο χωρικός και στεγαστικός διαχωρισμός μειονοτικών ομάδων, η συσσωμάτωση και η συσπείρωση τους σε ορισμένες γεωγραφικές ενότητες ενός υπολειμματικού οικιστικού αποθέματος φανερώνει το πώς οι διακρίσεις λόγω προσωπικών και θεσμικών προκαταλήψεων, αλλά και λόγω της συγκέντρωσης της υπεραξίας πάνω στην αστική γη μέσα από το κατασκευαστικό κεφάλαιο, προκαλούν την άνιση κατανομή της ιδιωτικής και δημόσιας κατοικίας καθώς μετανάστες και άλλες μειονοτικές ομάδες, όπως ψυχικά πάσχοντες, διαμένουν σε ακατάλληλα και ανθυγιεινά οικήματα σε υλικά αποδιοργανωμένες συνοικίες με φόβο εγκλήματος και υψηλή περιβαλλοντική επιβάρυνση. Οι συνθήκες αυτές οδηγούν τις μειονοτικές ομάδες στην κοινωνική και εργασιακή τους περιχαράκωση που αυτή με την σειρά της ανατροφοδοτεί τις υλικές και κοινωνικές ανισότητες (Χτούρης, Σ, Ζήση, Α, 2012).

Σε άλλες περιπτώσεις χωρικού διαχωρισμού, παρατηρούμε ότι μέλη των ίδιων φυλών ή πολιτισμικών ομάδων οδηγούνται στο να συνδεθούν, να συγκατοικήσουν ή να κάνουν επιχειρήσεις με τα μέλη της δικής τους φυλής ή ομάδας στον ίδιο αστικό χώρο. Αυτό που αρχικά μπορεί να φαίνεται ως αποτέλεσμα μιας ατομικής επιλογής, είτε ως προσαρμογή στις οικονομικές συνθήκες (τιμές γης και ακινήτων), είτε ακόμα ως απάντηση σε ένα άμεσο κοινωνικό καταναγκασμό, γίνεται σε ένα δεύτερο αναλυτικό επίπεδο καλύτερα κατανοητό ως ένα διαχρονικό και ευέλικτο σύστημα τμηματοποίησης και κατακερματισμού της ανθρώπινης εργασίας, έτσι ώστε αυτή να εντάσσεται λειτουργικά στις εκάστοτε ανάγκες του παραγωγικού συστήματος, είτε ως εργασία χαμηλού κόστους, είτε ως εξειδικευμένη εργασία ενός εργατικού δυναμικού με υψηλότερες γνώσεις και δεξιότητες.

Μια άλλη περίπτωση περιθωριοποίησης είναι οι ιδιωτικές πόλεις που στεγάζουν άτομα με μεγάλη οικονομική επιφάνεια και οι οποίες συνήθως, εμφανίζονται γύρω από μεγάλα αστικά κέντρα ή βιομηχανικές περιοχές. Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι η πόλη στη Silicon Valley. Πρόκειται για μια πόλη με «ιδανικούς» όρους διαβίωσης στη μέση της ερήμου με ψηλούς ηλεκτροφόρους φράκτες και πάνοπλους αστυνομικούς που περιφρουρούν την «ειρήνη».

Η συγκέντρωση της υπεραξίας πάνω στην αστική γη είναι αυτή που έχει δημιουργήσει ισχυρές διακρίσεις μέσα στον σύγχρονο αστικό ιστό των δυτικών πόλεων και αυτή η διαδικασία πλέον επεκτείνεται παγκόσμια (Χτούρης, 1997). Αν μελετήσουμε το Δήμο της Αθήνας, αλλά και άλλους μεγάλους δήμους ελληνικών πόλεων, θα παρατηρήσουμε πώς είναι χωρισμένοι και τμηματοποιημένοι σε περιοχές αποκλεισμού, ατοπίες, άβυσσες και αποκομμένες περιοχές. Η πόλη σήμερα μοιάζει να είναι ταυτόχρονα η παιδική χαρά, αλλά και πεδίο μάχης του μετανεωτερικού καπιταλισμού. Ιδιαίτερα στις αστικές περιοχές, εκεί όπου η σύγχρονη κρίση έχει αποδυναμώσει και αποσαθρώσει τις κοινωνικές δομές, οι αντιθέσεις αυτές εμφανίζονται ολοένα και πιο τρομακτικές και παράξενες, ενώ οι διακρίσεις και οι διαχωρισμοί που συνδέονται μαζί τους έχουν ολοένα και περισσότερο ρευστά όρια. Σε αυτό το πεδίο, η αντιμετώπιση των διακρίσεων και των διαφόρων μορφών αποκλεισμού τείνει να επικεντρώνεται στην υποστήριξη της πολυπολιτισμικότητας

και της διαχείρισης της διαφοράς. Πρόκειται για στρατηγικές που ουσιαστικά αποσυνδέουν τον κοινωνικό και ιστορικό χαρακτήρα των διακρίσεων από το πολιτικό αίτημα της ουσιαστικής εξασφάλισης της κοινωνικής δικαιοσύνης μέσα από την κοινωνική ισότητα και την απάλειψη μακρόχρονων και εγκατεστημένων πρακτικών διακρίσεων και κοινωνικού ρατσισμού (Wrench, 2003 στο Χτούρης, Σ, Ζήση, Α, 2012).

Οι ορισμοί των περιθωριακών ή απλώς των φτωχών, και οι εκάστοτε τρόποι αντιμετώπισής τους συσχετίζονται με το πώς αντιλαμβάνεται η εκάστοτε κοινωνία τα στοιχεία που θεμελιώνουν τη συνεκτικότητά της. Η ιστορία και η εξέλιξη της επίσημης κοινωνίας είναι που ορίζει την ιστορία και την εξέλιξη του περιθωρίου της. Τα όρια του περιθωρίου είναι ρευστά. Και η ανεκτικότητα, όπως και οι μηχανισμοί αποκλεισμού του περιθωρίου, προκύπτουν από τις ιστορικές διαδικασίες συγκρότησης της επίσημης κοινωνίας. Τα διαφορετικά πεδία της κοινωνίας, το οικονομικό, το ιδεολογικό, το κοινωνικό, το πολιτικό, το πολιτιστικό, σε σχέση με τα περιθωριακά τους τμήματα δεν επικαλύπτονται πάντα. Για παράδειγμα, αυτό που ορίζεται ως περιθωριακό στο ιδεολογικό πεδίο δεν συμπίπτει αναγκαστικά με το περιθωριακό τμήμα του οικονομικού πεδίου. Ένα παράδειγμα που αφορά την ελληνική περίπτωση είναι αυτό της παραοικονομίας. Επί δεκαετίες και ενώ αφορούσε παγίως εκτεταμένα τμήματα του πληθυσμού, παρέμενε εκτός του επίσημου λόγου της πολιτικής.

Σε όλες τις ιστορικές περιόδους ο κόσμος του περιθωρίου χρησιμοποιούσε τα όποια διάκενα των εκάστοτε οικονομικών λειτουργιών προκειμένου να επιβιώσει. Κάποιοι πιο τυχεροί κατάφεραν να ξεφύγουν και να ενσωματωθούν. Αντικειμενικά ετερόκλητοι οι περιθωριακοί, έχουν ωστόσο κάποια κοινά γνωρίσματα. Ο συγχρωτισμός τους στα όποια άτυπα, παράτυπα, ή παράνομα τμήματα των καθιερωμένων οικονομικών και κοινωνικών λειτουργιών τους καθιστά συγγενείς ως προς τις αμφίσημες σχέσεις που διατηρούν με την επίσημη κοινωνία και τα αξιακά, ηθικά, ιδεολογικά, νομικά και άλλα προστάγματά της. Στην ιστορική καταγραφή του περιθωρίου συναντάει κανείς μια μεγάλη γκάμα κοινωνικοεπαγγελματικών ομάδων, κατά κανόνα στοιχειώδους επιβίωσης και περιφερόμενες. Άστεγοι, απόκληροι, ακτήμονες, πλανόδιοι μικροτεχνίτες, ευκαιριακοί μεροκαματιάρηδες, άνθρωποι της μαύρης αγοράς και των πρόσκαιρων συναλλαγών στην άκρη του δρόμου, στα όρια της λαϊκής αγοράς και των πανηγυριών. Πλανόδιοι μουσικοί, θεατρίνοι, θαυματοποιοί και τσαρλατάνοι, μάγισσες και αμαρτωλές γυναίκες, παραστρατημένοι μοναχοί, μισθοφόροι, φυγόδικοι, και κυρίως έμποροι κάθε λογής. Μοιράζονται κοινούς χώρους κατοικίας στα όρια της πόλης, στους ντενεκεδομαχαλάδες, στις κακόφημες συνοικίες ή στις πολύ λαϊκές γειτονιές, στις «αυλές των θαυμάτων», και στους άτυπους χώρους όπου παζαρεύει και παζαρεύεται η φτωχολογιά. Συναντιούνται κάποτε σε άσυλα, πτωχοκομεία, και άλλα φιλανθρωπικά ή κοινωνικά ιδρύματα, αλλά και στα κρατητήρια, τα αναμορφωτήρια και τις φυλακές. Καθώς και στις ουρές των όποιων οργανισμών ή υπηρεσιών προσφέρουν κάποιου είδους κοινωνική βοήθεια. Συγχρωτίζονται και στους κοινούς τόπους, στα στερεότυπα που

επιφυλάσσει η εκάστοτε κοινωνία σε όσους είναι «εκτός» και με βάση τα οποία διαμορφώνει και τη στάση της απέναντί τους. Αδιαφορία, ανοχή, έλεος ή τιμωρία (Βαξεβάνογλου, Α. 2001, σ. 90-95).

Οι Τσιγγάνοι και αυτό που ονομάζουμε τσιγγάνικο περιβάλλον φαίνεται να προσδιορίζει ένα μέρος των πολύ φτωχών και περιθωριακών ομάδων. Ωστόσο, τα όποια κοινά ή παρεμφερή χαρακτηριστικά των ανά τον κόσμο Τσιγγάνων δεν σημαίνει ότι προέρχονται από μια κοινή γεωγραφική και ιστορική προέλευση, ούτε εξηγούνται μέσω της «τσιγγάνικης ιδιοσυγκρασίας». Προέρχονται από την παρόμοια κοινωνική τους θέση. Κατά αναλογία, όπως μπορεί να εντοπίσει κανείς κοινά γνωρίσματα στους ανά τον κόσμο αγρότες, εργάτες, αγρότες, μικροαστούς, έτσι συμβαίνει και με τους ανθρώπους του περιθωρίου. Πρόκειται για ένα οικονομικό και κοινωνιολογικό περιβάλλον που διαμορφώνεται ιστορικά και στο οποίο ανήκουν και γίνονται αντιληπτοί οι Τσιγγάνοι ως «Τσιγγάνοι». Η κατασκευή μιας «τσιγγάνικης ταυτότητας και ιστορίας» και το δικαίωμα στην «πολυπολιτισμικότητα» τείνει να συγκαλύψει τον κοινωνικό και πολιτικό αποκλεισμό των Τσιγγάνων υποθηκεύοντας πολύ σοβαρά ακόμα και τη μελλοντική προοπτική επιβίωσής τους. Αποξενώνει τους Έλληνες Τσιγγάνους από τον εαυτό τους, τα βιώματά τους, την ιστορία της οικογένειας όπως τη γνωρίζουν από τους παππούδες τους, την πραγματικότητά τους. Ορίζοντας ως γνήσια «τσιγγάνικα» διάφορα κοινωνικά, οικονομικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά, συμπεριφορές και πρακτικές που στην πραγματικότητα συναντιούνται σε ευρύτατα περιθωριακά στρώματα στην Ελλάδα και αλλού, οι τσιγγανολόγοι, με ένα διεστραμμένο τρόπο, προτείνουν σε όλους εμάς μια εξίσου ψεύτικη εικόνα του δικού μας εαυτού. Μας προτείνουν έμμεσα μια αποστειρωμένη και τυποποιημένη εικόνα της ελληνικής κοινωνίας και του παρελθόντος της. Με ένα διπολικό τρόπο κατασκευάζουν μια ψεύτικη ταυτότητα τόσο για τους Τσιγγάνους, όσο και για τους μη «Τσιγγάνους». Την διάκριση Τσιγγάνος/μη Τσιγγάνος, συνοδεύουν με τις διαζεύξεις, μετακινούμενοι/εγκατεστημένοι, πλανόδιου/εδραίοι, πρόσκαιρα επαγγέλματα/μισθωτές σχέσεις εργασίας, τσιγγάνικη γλώσσα/ελληνικά, παραοικονομία/επίσημη οικονομία, πρόχειρη κατοικία/κανονική κατοικία, θέλοντας να μεταμορφώσουν όχι μόνο την τσιγγάνικη πραγματικότητα αλλά και των υπολοίπων. Με αφορμή τους Τσιγγάνους μιλάνε εξ αντιδιαστολής, για εμάς. Μεταμορφώνεται έτσι ο «μη τσιγγάνικος» ελληνικός πληθυσμός σε εδραίους νοικοκυραίους, μισθωτούς, φορολογούμενους, νομοταγείς, συμβατικούς και συμβιβασμένους, που αγαπάνε και τηρούν την τάξη, την ησυχία, σέβονται το κράτος, τους νόμους, την ιδιοκτησία, λατρεύουν την αποταμίευση, τα ωράρια της μιας και μοναδικής εργασίας, δεν ξενυχτάνε, δεν θορυβούν, δεν τσακώνονται, δεν παθιάζονται. Το επιστέγασμα της τσιγγανολογίας είναι μια διχοτομική αντίληψη που επιχειρεί να καθιερώσει από τη μια τους Τσιγγάνους ως τους μοναδικούς φορείς μιας ενορμησιακής ανατολίτικης ιδιοσυγκρασίας που αντιστέκονται παθητικά στην πειθαρχία και στους κανόνες, επιδιώκοντας να μετατρέψει τους υπόλοιπους σε πειθήνιους εκτελεστές καθηκόντων. Το σκληρότερο από κοινωνική άποψη αυθαίρετο στοιχείο είναι πως τα χαρακτηριστικά ακόμα και των πιο περιθωριοποιημένων και εξαθλιωμένων Τσιγγάνων βαπτίζονται ως «πολιτισμική επιλογή». Έτσι οι Τσιγγάνοι

πρέπει να παραμείνουν «ελεύθεροι» να είναι Τσιγγάνοι, ενώ η πολιτεία, οφείλει να «σεβαστεί» την κοινωνική περιθωριοποίηση των Τσιγγάνων! Ο Roland Barthes είχε ορίσει τα θεμέλια της τσιγγανολογίας, όπως και κάθε μυθοποιητικού σχήματος ως εξής: ο μύθος γεννιέται όταν αντικαθίσταται η πολιτιστική, κοινωνική, οικονομική μήτρα ενός φαινομένου με αναφορές σε κάποια «φύση» υπερϊστορική (Barthes, 1957).

2. 6. Το στίγμα

Το στίγμα είναι ένα έργο του Καναδού κοινωνιολόγου Erving Goffman το οποίο κυκλοφόρησε το 1964. Σε αυτό το έργο ο Goffman διερευνά τον στιγματισμό ως ένα χαρακτηριστικό του υποκειμένου που τον δυσφημεί, με συνέπεια την δημιουργία μιας κατάστασης όπου το άτομο αποκλείεται από την πλήρη κοινωνική αποδοχή. Ωστόσο, αυτό που ενδιαφέρει τον Goffman και στο οποίο εστιάζει δεν είναι το στιγματισμένο χαρακτηριστικό και η παρεκκλίνουσα συμπεριφορά που αυτό συνεπάγεται, αλλά η σημασία που αποδίδουν σε αυτό τα άτομα, μέσα σε συνθήκες αμοιβαίας επικοινωνίας, οι συνέπειες που έχει για τον στιγματισμένο η παρεκκλίνουσα συμπεριφορά του και τα τεχνάσματα που αυτός χρησιμοποιεί για να συγκαλύψει ή να αποσιωπήσει το στίγμα του. Η ανάγκη για συγκαλυψη ή αποσιώπηση γεννάται από την δυσκολία που έχουν αυτά τα άτομα να ανταποκριθούν στις ισχύουσες κοινωνικές προβλέψεις και προσδοκίες. Και η δυσκολία αυτή ερμηνεύεται σαν καταπάτηση των κανόνων της κοινωνικής συνάντησης. Ο Γκόφμαν εισάγει με αυτό τον τρόπο την κοινωνική αλληλεπίδραση ή την πρόσωπο με πρόσωπο επικοινωνία ως ένα ξεχωριστό πεδίο μελέτης της κοινωνιολογίας, ακολουθώντας τη μέθοδο της μικροανάλυσης. Με αυτό τον τρόπο ο Γκόφμαν εντάσσεται στους εκπροσώπους της σχολής της Συμβολικής Αλληλεπίδρασης.

Μετά την αποφοίτησή του από τη σχολή του Τορόντο το 1945, ο Γκόφμαν έρχεται για μεταπτυχιακές σπουδές στο πανεπιστήμιο του Σικάγο. Την εποχή αυτή στο θεωρητικό πεδίο του πανεπιστημίου του Σικάγο εντασσόταν η φιλοσοφική παράδοση του πραγματισμού και της αστικής οικολογίας. Στο πλαίσιο αυτό, το ερευνητικό ενδιαφέρον ήταν στραμμένο σε θέματα που συνδέονταν με τον αστικό τρόπο ζωής και οργάνωσης, η μελέτη των σχέσεων μεταξύ διαφορετικών εθνοτήτων στη μεγαλούπολη, η αστική κοινωνική οργάνωση, η ανάπτυξη και οι συνέπειες της τεχνολογίας, η εθνογραφία των επαγγελματιών και της απασχόλησης. Επίσης είχαν διατυπωθεί οι θεωρητικές αρχές της κοινωνικής ψυχολογίας από τους G.H. Mead, C.H. Cooley και W. I. Thomas, γνωστή ως θεωρία της Συμβολικής Αλληλεπίδρασης της σχολής του Σικάγο με εκπροσώπους τους Goffman, Blumer, Hughes, Rose, Becker και άλλους. Την ίδια εποχή καθιερώθηκε η στενή σχέση της κοινωνιολογίας με την κοινωνική ανθρωπολογία και η υιοθέτηση της εθνογραφικής μεθόδου από τους κοινωνιολόγους. Ο Γκόφμαν δέχεται σημαντική επιρροή από τον Hughes, ο οποίος τον εισάγει στην θεωρία της Συμβολικής Αλληλεπίδρασης και τον

ωθεί στην μελέτη των κοινωνικών ιδρυμάτων με βάση τα έργα των Durkheim και Simmel.

Η θεωρία της Συμβολικής Αλληλεπίδρασης στηρίζεται στον κοινωνικό πραγματισμό των James και Pierce, τον κοινωνικό συμπεριφορισμό του Mead και στο έργο του Blumer από τον οποίο πήρε και το όνομά της, αποτελεί δε μια εκδοχή της κοινωνικής ψυχολογίας. Σύμφωνα με αυτήν τα άτομα δεν αποδέχονται παθητικά τις κοινωνικές συνθήκες και επιρροές, αλλά συμμετέχουν ενεργητικά στην διαμόρφωση και την ερμηνεία τους. Επηρεάζονται και επηρεάζουν. Η έννοια της κοινωνίας διαμορφώνεται μέσω της διαρκούς και αμοιβαίας αλληλεπίδρασης των ατόμων. Μέσω της αλληλεπίδρασης τα άτομα αναπτύσσουν κοινό τρόπο αντίληψης και απόδοσης κοινών ορισμών στις διάφορες κοινωνικές περιστάσεις. Κάθε αλληλεπίδραση είναι μια αφετηρία για τη συγκρότηση της κοινωνίας. Το άτομο, η κοινωνία, ο νους, ο εαυτός, η αλήθεια, εκλαμβάνονται ως διαδικασίες.

Ωστόσο, ο Γκόφμαν δέχτηκε επιρροές και από άλλα θεωρητικά ρεύματα. Την εθνομεθοδολογία, τη φαινομενολογία και την κοινωνική γλωσσολογία, αλλά και από μεμονωμένους κοινωνιολόγους, κυρίως τον Durkheim και τον Simmel. Οι θεωρητικές αναφορές του Γκόφμαν έγιναν αντικείμενο ενεργητικής διαχείρισης από την πλευρά του, σε μια διαδικασία επεξεργασίας και εκλέπτυνσης του δικού του θεωρητικού σχήματος και του εννοιολογικού του οπλοστασίου. Το Στίγμα, αν και αντλεί από τις παραδόσεις του Γκόφμαν στο Πανεπιστήμιο του Μπέρκλεϋ για την κοινωνιολογία της παρέκκλισης, δεν κατατάσσεται στο συγκεκριμένο κοινωνιολογικό πεδίο. Η κοινωνιολογία της παρέκκλισης ήταν στενά συνυφασμένη με τον λειτουργισμό, από τον οποίο ο Γκόφμαν παίρνει τις αποστάσεις του, αμφισβητώντας την κοινωνιολογία της παρέκκλισης ως ξεχωριστό πεδίο μελέτης. Θεωρούσε την κοινωνιολογία της παρέκκλισης ένα δημιούργημα των κοινωνιολόγων και την συμψηφιστική χρήση της κατηγορίας «παρεκκλίνων», ως αρνητική επίπτωση, ως παρενέργεια της δουλειάς που κάνουν οι ίδιοι όταν μελετούν την κοινωνία. Ωστόσο ο Γκόφμαν θεωρεί ότι κάποιες κατηγορίες παρεκκλινόντων μπορούν να αποτελέσουν υποκατηγορίες μελέτης. Οι στιγματισμένοι και οι ψυχασθενείς, είναι δύο παρεκκλίνουσες ομάδες τις οποίες ο Γκόφμαν εντοπίζει και μελετά. Αν και διαφέρουν κατά πολύ μεταξύ τους, οι ομάδες αυτές συγκλίνουν στο ότι καταπατούν κανόνες κοινωνικής συμπεριφοράς. Δεν είναι σε θέση να ανταποκριθούν στα κανονιστικά πρότυπα της καθημερινής ζωής και αυτό έχει σοβαρές συνέπειες για την κοινωνική ταυτότητα που τους αποδίδεται.

Το Στίγμα διαρθρώνεται σε πέντε κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο εξετάζεται το στίγμα σε σχέση με την κοινωνική ταυτότητα. Τι είναι το στίγμα, πως δημιουργείται ο στιγματισμός, και ποια είναι η σχέση του με την ταυτότητα αυτού που τον φέρει. Το δεύτερο κεφάλαιο αφορά τον έλεγχο των πληροφοριών και την προσωπική ταυτότητα. Ο αντίκτυπος που έχουν οι κοινωνικές πληροφορίες για το στιγματισμένο άτομο και το πέρασμα από την κοινωνική στην προσωπική ταυτότητα. Η έννοια της βιογραφίας, το ξεγλίστρημα και οι κίνδυνοι που αυτό συνεπάγεται. Το τρίτο κεφάλαιο αναφέρεται στην ταυτότητα του εγώ, την υποκειμενική αίσθηση της

κατάστασης του στιγματισμένου, τις συμβουλές που δέχεται για αυτό το θέμα και την αναζήτηση κάποιας φιλοσοφίας ζωής για την αντιμετώπιση μιας αμφιλεγόμενης αίσθησης που έχει για τον εαυτό του στη σχέση του με τους στιγματισμένους συντρόφους του, όπως και με τους φυσιολογικούς. Στο τέταρτο κεφάλαιο εξετάζεται η έννοια της απόκλισης ως μια γέφυρα που ενώνει τη μελέτη του στίγματος με τη μελέτη του υπόλοιπου κοινωνικού κόσμου. Κάθε φυσιολογικός θα βιώσει την εμπειρία του στίγματος. Η μελέτη των στιγματισμένων αναδεικνύει την επισφάλεια των κανονικών. Στο πέμπτο κεφάλαιο τέλος ανιχνεύονται κάποιες άλλες παραλλαγές θα λέγαμε της απόκλισης όπως είναι οι επιτρεπτές παρεκκλίσεις εντός ομάδας αλλά και σε άλλα διαφορετικά είδη ομάδων.

Με τον όρο Στίγμα οι Έλληνες αναφέρονταν σε σημάδια του σώματος φτιαγμένα να δείχνουν κάτι κακό για την ηθική κατάσταση του φορέα τους. Σήμερα χρησιμοποιείται περισσότερο για να περιγράψει την ίδια την ατίμωση ανεξάρτητα του αν αυτό είναι αποτυπωμένο με τρόπο ορατό πάνω στο σώμα. Το στίγμα είναι ένα βαθιά απαξιωτικό χαρακτηριστικό που δυσφημίζει ένα άτομο. Όμως, δεν είναι ένα οποιοδήποτε χαρακτηριστικό, αλλά μόνο εκείνο που δεν συμφωνεί με τα στερεότυπά μας για ένα δεδομένο τύπο ατόμου. Από μόνο του το χαρακτηριστικό μπορεί να είναι σε κάποιες περιπτώσεις αξιοκατάκριτο και σε άλλες αξιοζήλευτο. Το στίγμα λοιπόν είναι ένα ιδιαίτερο είδος σχέσης ανάμεσα στο χαρακτηριστικό και το στερεότυπο. Μια σχέση που στηρίζεται στις εντυπώσεις που μας δημιουργεί ένα άτομο, ικανές να προεξοφλήσουμε τα γνωρίσματά του, την κοινωνική του ταυτότητα. Η κοινωνική ταυτότητα στηρίζεται σε κάποιες κανονιστικές προσδοκίες και αξιώσεις που έχουμε για ένα άτομο. Αξιώσεις που εγείρονται «εν δυνάμει». Με αυτό τον τρόπο αποδίδουμε στο άτομο μια δυνητική κοινωνική ταυτότητα. Όμως η κατηγορία και τα χαρακτηριστικά που στην πραγματικότητα κατέχει αυτό το άτομο ονομάζονται «πραγματική κοινωνική ταυτότητα» του ατόμου. Οι προκαταλήψεις και τα στερεότυπα λοιπόν μας οδηγούν να ερμηνεύσουμε ως αρνητική απόκλιση κάποιο χαρακτηριστικό που δεν ταιριάζει με το πρότυπο. Ένα τέτοιο γνώρισμα αποτελεί στίγμα. Υπάρχουν δύο ενδεχόμενα για το στίγμα. Το πρώτο είναι η διαφορετικότητα του στιγματισμένου να είναι γνωστή εκ των προτέρων ή να γίνεται φανερή επί τόπου. Το δεύτερο είναι ο στιγματισμένος να υποθέτει ότι ούτε είναι γνωστή στους παρόντες ούτε γίνεται άμεσα αντιληπτή από αυτούς. Στην πρώτη περίπτωση έχουμε να κάνουμε με την θέση του «απαξιωμένου» και στη δεύτερη, του «απαξιώσιμου». Σε γενικές γραμμές υπάρχουν τρεις διαφορετικοί τύποι στίγματος. Οι σωματικές παραμορφώσεις, τα ψεγάδια που έχουν σχέση με το χαρακτήρα, όπως είναι τα αφύσικα πάθη και η ασθενής θέληση, και τα συλλογικά στίγματα της φυλής του έθνους και της θρησκείας, τα οποία μεταδίδονται μέσω της καταγωγής. Βέβαια κάποια άτομα που ανήκουν σε στιγματισμένες ομάδες που έχουν σχέση με τη θρησκεία για παράδειγμα, μπορούν να επιλέξουν την απομόνωση στα πλαίσια της ομάδας τους και να νιώθουν περήφανοι για το στίγμα τους, όπως κάποιοι πολύ ορθόδοξοι Εβραίοι. Όμως ο Γκόφμαν επικεντρώνεται σε καταστάσεις που περιλαμβάνουν μικτές επαφές μεταξύ στιγματισμένων και φυσιολογικών.

Το στιγματισμένο άτομο ενσωματώνει τα κριτήρια της ευρύτερης κοινωνίας που τον κάνουν να αντιλαμβάνεται ενδόμυχα εκείνο που οι άλλοι θεωρούν ως ατέλειά του. Αυτό έχει σαν συνέπεια ο στιγματισμένος να αισθάνεται ντροπή και μίσος για τον εαυτό του και για την ατέλειά του από την οποία είναι πολύ πρόθυμος να απαλλαγεί. Από την άλλη μεριά, οι φυσιολογικοί είναι έτοιμοι να αποδώσουν στον στιγματισμένο και άλλα χαρακτηριστικά που δεν συνδέονται με το συγκεκριμένο στίγμα, παραξενιές οι οποίες πηγάζουν από το γεγονός ότι κάποιος για παράδειγμα είναι τυφλός. Ο στιγματισμένος μπορεί να προσπαθήσει να διορθώσει αυτό που αντιλαμβάνεται ως ατέλεια όπως όταν ένας παραμορφωμένος άνθρωπος υποβάλλεται σε πλαστική εγχείρηση. Κάποιες φορές το στιγματισμένο άτομο χρησιμοποιεί το στίγμα του για να αποκομίσει δευτερεύοντα οφέλη ως δικαιολογία για τις αποτυχίες του ή για μια κάποια συναισθηματική προστασία. Όμως, ακόμα και αν κάποιος καταφέρει να αποβάλλει το στίγμα του, σύντομα θα διαπιστώσει ότι η ζωή δεν κυλά εύκολα ακόμα και για αυτούς που έχουν αμεγάδιαστα χαρακτηριστικά.

Η διάσταση ανάμεσα στη δυνητική και την πραγματική ταυτότητα ενός ατόμου, έχει σαν συνέπεια την φθορά της κοινωνικής του ταυτότητας, και την μετατροπή του σε ένα απαξιωμένο άτομο αντιμέτωπο με έναν εχθρικό κόσμο. Σε αυτή την περίπτωση ο στιγματισμένος θα διαπιστώσει ότι υπάρχουν δύο ομάδες που μπορούν να του προσφέρουν υποστήριξη. Η πρώτη ομάδα αφορά αυτούς που μοιράζονται το στίγμα του. Είναι η ομάδα των στιγματισμένων που ενώνεται για να προσφέρει ηθική υποστήριξη στα μέλη της και για να διδάξει σε αυτά κάποια κόλπα του επαγγέλματος. Εδώ μπορεί να βρει κανείς όλους τους τύπους σχηματισμού και λειτουργίας ομάδων. Τα μέλη μιας συγκεκριμένης κατηγορίας στίγματος συνέρχονται σε μικρές κοινωνικές ομάδες από την ίδια κατηγορία. Ένα χαρακτηριστικό καθήκον της ομάδας δράσης μιας κατηγορίας στιγματισμένων είναι να πείσουν το κοινό ώστε να χρησιμοποιεί έναν πιο πολιτικά ορθό όρο για την συγκεκριμένη κατηγορία. Ένα άλλο, είναι να προβάλλουν την υπόθεση των στιγματισμένων με όρους προσαρμογής στους φυσιολογικούς ώστε να αποσπάσουν τη δημόσια επιβράβευση. Παράγονται με αυτό τον τρόπο κάποιοι επαγγελματίες εκπρόσωποι της κατηγορίας στους οποίους επιβάλλεται μια νέα σταδιοδρομία. Η ευθύνη να εκπροσωπούν την κατηγορία τους. Με αυτό τον τρόπο, κάνοντας το στίγμα τους επάγγελμα και έχοντας δοσοληψίες με εκπροσώπους άλλων κατηγοριών απομακρύνονται από τον κλειστό κύκλο των ομοίων τους όσον αφορά την κοινωνική συμμετοχή («αντί να στηρίζονται στο δεκανίκι τους παίζουν γκολφ με αυτό»). Εξάλλου, η μεροληψία για την υπεράσπιση του συγκεκριμένου στίγματος βοηθάει να εδραιωθεί η θέση που εκλαμβάνει το στίγμα ως βάση για την αντίληψη του εαυτού. Έτσι, παράλληλα με το κουτσομπολιό της τοπικής κοινωνίας, παρέχουν στους στιγματισμένους μια ακόμα δημόσια πηγή υπενθύμισης της θέσης τους στη ζωή.

Η δεύτερη ομάδα είναι οι επαίοντες, άνθρωποι φυσιολογικοί, με τους οποίους όμως οι στιγματισμένοι μπορούν να αισθάνονται άνετα. Για παράδειγμα, οι γονείς του στιγματισμένου, ή οι εργαζόμενοι σε ένα ίδρυμα ψυχολογικής υποστήριξης ή καλλιτέχνες που ανάμεσά τους βρίσκεται ένα κολ γκερλ που το θεωρούν εκκεντρική

προσωπικότητα. Τα άτομα αυτά μπορεί να φανούν υπερβολικά στιγματοφιλικόι, κάνοντας και τους στιγματισμένους και τους φυσιολογικούς να νιώθουν άβολα. Εξάλλου, ο στιγματισμένος όπως και ο επαίοντας δεν μπορεί να είναι σίγουροι για την σταθερότητα της σχέσης αποδοχής μεταξύ τους.

Η ηθική σταδιοδρομία των στιγματισμένων συνδέεται με την ομοιότητα των μαθησιακών εμπειριών όσον αφορά την θεώρηση του εαυτού τους και της θέσης τους, και των προσαρμογών που αυτό συνεπάγεται. Σε πρώτη φάση ο στιγματισμένος εσωτερικεύει τις πεποιθήσεις της ευρύτερης κοινωνίας όσον αφορά την ταυτότητα και την ιδιότητα του να είναι κανείς φορέας κάποιου στίγματος. Σε δεύτερη φάση μαθαίνει ότι ο ίδιος είναι φορέας στίγματος και τις συνέπειες που έχει αυτό για τον εαυτό του. Μέσα από αυτή τη διαδικασία προκύπτουν τέσσερις διαφορετικοί τύποι ηθικής σταδιοδρομίας. Ο ένας τύπος αφορά εκείνους που φέρουν το στίγμα εκ γενετής. Τα άτομα αυτά κοινωνικοποιούνται στην κατάστασή τους την ίδια στιγμή που ενσωματώνουν τα πρότυπα της ευρύτερης κοινωνίας στα οποία υστερούν. Για παράδειγμα, το ορφανό που μαθαίνει ότι τα παιδιά έχουν γονείς την ίδια στιγμή που μαθαίνει τι σημαίνει η έλλειψή τους. Ο δεύτερος τύπος αφορά την δυνατότητα εκ μέρους της οικογένειας και της γειτονιάς να ελέγχει τις πληροφορίες, δημιουργώντας με αυτό τον τρόπο ένα προστατευτικό κέλυφος για το εκ γενετής στιγματισμένο παιδί. Αυτό βέβαια δεν θα εμποδίσει ώστε κάποια στιγμή το παιδί να αντιμετωπίσει την οδυνηρή ηθική εμπειρία της μειονεξίας του, τη στιγμή που θα έρθει αντιμέτωπο με την άποψη που έχει γι' αυτό το ευρύ κοινό. Ο τρίτος τύπος αφορά την περίπτωση που τα άτομα στιγματίζονται ή μαθαίνουν πως ήταν πάντοτε απαξιώσιμα σε μεγάλη ηλικία. Τα άτομα αυτά γνωρίζουν πολύ καλά τι σημαίνει να είσαι φυσιολογικός και τι στιγματισμένος, γι' αυτό και συνήθως είναι έτοιμοι να αποδοκιμάσουν τον εαυτό τους. Υπάρχουν τέλος και αυτοί που αρχικά κοινωνικοποιήθηκαν σε μια ξένη κοινότητα και στη συνέχεια πρέπει να αναθεωρήσουν τον τρόπο ύπαρξής τους και να προσαρμοστούν σε κάποιον άλλο που θεωρείται έγκυρος και ο μόνος πραγματικός. Τα άτομα αυτά θα συναντήσουν δυσκολία τόσο με τις νέες όσο και με τις παλιές συναναστροφές τους. Ένα άλλο χαρακτηριστικό αυτής της κατάστασης είναι η αμφιθυμία του νεοστιγματισμένου απέναντι στους ομοίους του και η δυσκολία του να συσχετίσει τον εαυτό του με αυτούς. Οι πεποιθήσεις του σχετικά με τη φύση της ομάδας των ομοίων του και τη φύση των φυσιολογικών θα περάσουν από διάφορες διακυμάνσεις και μετατοπίσεις. Κάποιες φορές θα νιώσει την ταύτισή του με τους φυσιολογικούς να αυξάνεται. Όταν ταυτιστεί με την ομάδα των ομοίων του θα είναι γιατί θεωρεί πως και αυτοί είναι άνθρωποι σαν τους φυσιολογικούς.

Οι κοινωνικές πληροφορίες μπορεί να μεταδίδονται από άτομο σε άτομο μέσω συμβολικών σωματικών εκφράσεων. Υπάρχουν τα σύμβολα κύρους που εγείρουν κάποιες ιδιαίτερες αξιώσεις για αναγνώριση της σπουδαιότητας ενός προσώπου, όπως η καρφίτσα στο πέτο ενός σακακιού που μαρτυρεί την ιδιότητα μέλους ενός δημόσιου φορέα. Από την άλλη μεριά υπάρχουν τα σύμβολα στίγματος, σημάδια που προκαλούν τη μειωτική αξιολόγηση ενός ατόμου, όπως είναι το ξυρισμένο κεφάλι των γυναικών που συνεργάστηκαν με τον εχθρό. Υπάρχουν όμως και πληροφορίες

που δεν αντικατοπτρίζουν την αληθινή κατάσταση του προσώπου που τις μεταδίδει. Τέτοιο παράδειγμα είναι η προσπάθεια ενός αναλφάβητου που προκειμένου να ξεγλιστρήσει από τη θέση του, μιμείται το στερεότυπο του διανοούμενου φορώντας γυαλιά με χοντρούς κοκάλινους σκελετούς, χρησιμοποιεί δηλαδή σημεία αποχαρακτηρισμού. Υπάρχουν επίσης σύμβολα φευγάλεα, που δεν έχουν θεσμοθετηθεί ως φορείς πληροφοριών και που έχουν ως στόχο να προσθέσουν πόντους, αλλά και σημάδια απαξιωτικά κάποιων διεκδικήσεων που θα τα ονομάσουμε ολισθήματα. Ορισμένα σημάδια μπορεί να προέκυψαν κατ'αρχήν για άλλους λόγους και να διατηρούν μόνο ένα επίστρωμα πληροφοριακής λειτουργίας, όπως είναι οι ουλές στον καρπό, που φανερώνουν ότι ένα άτομο έκανε απόπειρα αυτοκτονίας. Κάποια σημάδια που δεν αφορούν πληροφοριακούς λόγους μπορεί να κατασκευαστούν επίτηδες για την πληροφοριακή τους λειτουργία, όπως κάποιες προσεκτικά σχεδιασμένες ουλές μονομάχων. Τα σύμβολα των κοινωνικών πληροφοριών μπορεί να είναι μόνιμα, εκ γενετής, όπως το χρώμα του δέρματος ή να προέκυψαν αργότερα, όπως ένας ακρωτηριασμός. Υπάρχουν τα προσωρινά σύμβολα, όπως είναι ένα ξυρισμένο κεφάλι. Τα σημάδια που σημαίνουν κάτι σε μια ομάδα μπορεί να σημαίνουν κάτι διαφορετικό σε μια άλλη. Για παράδειγμα, ένα σύμβολο στιγματισμού σε έναν κατάδικο μπορεί να θεωρείται τιμητικό σημάδι από τους ομοίους του. Τα σημάδια που μεταφέρουν κοινωνικές πληροφορίες μπορεί να ποικίλουν ως προς την αξιολογία τους. Οι ευρυαγγίες στα μάγουλα και στη μύτη μπορεί να θεωρηθούν αδίκως, ως ένδειξη κατάχρησης οινοπνευματωδών, κάτι για το οποίο πρέπει να απολογηθούν όσοι φέρουν αυτό το χαρακτηριστικό για άλλους λόγους. Ακόμα, όταν είσαι «μαζί με» κάποιον, υπάρχει ο κίνδυνος μετάδοσης του στίγματος με βάση την παραδοχή ότι είσαι ότι είναι και ο άλλος.

Ένας κρίσιμος παράγοντας για την ανίχνευση του στίγματος είναι ο βαθμός ορατότητάς του. Εδώ μπορεί να υπάρξει μια ταξινόμηση ανάλογα με το πόσο φανερό είναι ένα στίγμα. Ένας τυφλός είναι εύκολα αναγνωρίσιμος, ένας πρώην ψυχασθενής όμως όχι. Αλλά και η ορατότητα θα πρέπει να διαχωριστεί από κάποιους άλλους παράγοντες όπως είναι η «γνώση περί αυτού», το βαθμό πληροφόρησης δηλαδή που μπορεί να έχουν οι άλλοι πριν από μια συνάντηση, για παράδειγμα μέσω κουτσομπολιού. Ένας άλλος παράγοντας είναι η «παρέισφρηση», που αφορά τον βαθμό στον οποίο γίνεται αντιληπτό ένα στίγμα. Η μειονεξία ενός ατόμου που κάθεται σε μια αναπηρική πολυθρόνα κατά τη διάρκεια μιας συζήτησης είναι εύκολο να παραβλεφθεί. Τέλος, υπάρχει μια διάκριση που θα μπορούσε να ονομαστεί «αντιληπτή εστία» και αφορά διάφορες πτυχές της ζωής ενός ατόμου που επηρεάζονται από το στίγμα. Κάποιος δηλαδή μπορεί να θεωρηθεί ανίκανος να χειριστεί ορισμένες καταστάσεις επειδή μεροληπτούμε εις βάρος του λόγω των συναισθημάτων που μας προκαλεί η όψη του.

Η επιρροή την οποία ασκεί ένα στίγμα σε κάποιο άτομο είναι συνήθως υψηλότερη στους ξένους από ότι σε φίλους. Αυτό οφείλεται σε κάποιες προκατασκευασμένες ιδέες και κανονιστικές προσδοκίες ως προς τη συμπεριφορά και το χαρακτήρα, μια τυποποίηση δηλαδή απέναντι σε στιγματισμένες ομάδες, που είναι σημαντικό

στοιχείο μιας κοινωνίας. Όσο οι άνθρωποι έρχονται πιο κοντά μεταξύ τους η κατανόηση και η συμπάθεια κερδίζουν έδαφος έναντι των στερεοτυπικών αντιδράσεων. Το πεδίο διαχείρισης του στίγματος αφορά ένα συνεχές μεταξύ δύο πόλων: της δημόσιας ζωής και της οικειότητας. Αυτό βέβαια δεν σημαίνει πάντα ότι η αποδοχή μιας στιγματισμένης ομάδας από τους φυσιολογικούς θα είναι υψηλότερη λόγω οικειότητας. Ένα παράδειγμα είναι το φυλετικό στίγμα, μαύρες γειτονιές κοντά σε άλλες. Ορισμένα στίγματα επίσης μπορεί να γίνονται λιγότερο αντιληπτά από τους ξένους και περισσότερο από άτομα που βρίσκονται σε στενές σχέσεις όπως ο αλκοολισμός ή η στειρότητα.

Ο Γκόφμαν προχωράει στη διατύπωση της έννοιας της «προσωπικής ταυτότητας», η οποία συναρτάται με την έννοια της «μοναδικότητας» ενός ατόμου, το «ξεκάθαρο σημάδι», ή τον «αναρτήρα ταυτότητας», που είναι για παράδειγμα η φωτογραφική εικόνα του ατόμου στο μυαλό των άλλων ή η γνώση της ιδιαίτερης θέσης του μέσα σε ένα δίκτυο συγγένειας. Ένα άλλο στοιχείο προσωπικής ταυτότητας είναι το σύνολο των δεδομένων ενός ατόμου, που ως συνδυασμός δεν φαίνεται να ισχύει για κανέναν άλλο άνθρωπο στον κόσμο. Αυτά δημιουργούν ένα μοναδικό συνδυασμό προσωπικής ιστορίας που επιτρέπει τη διαφοροποίηση των ατόμων μεταξύ τους. Ένας συνηθισμένος τρόπος εφαρμογής των παραπάνω που εφαρμόζουν τα κράτη είναι η προσθήκη βιογραφικών πληροφοριών πάνω σε τεκμηριωμένες ταυτότητες, όπως είναι τα δελτία ταυτότητας. Παρά το μοναδικό χαρακτήρα της προσωπικής ταυτότητας, μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι αυτή μπορεί να παίξει ένα δομημένο και τυποποιημένο ρόλο στην κοινωνική οργάνωση, θέτοντας κάποια σαφή όρια στο είδος της συμπεριφοράς και της εμπλοκής του ατόμου σε διάφορες κοινωνικές περιστάσεις, όπως για παράδειγμα ο έφηβος που προσπαθεί με ψεύτικο αναγνωριστικό να μπει σε χώρους απαγορευμένους με τυχερά παιχνίδια ή κατανάλωσης οινοπνευματωδών. Άλλο παράδειγμα σύνδεσης της κοινωνικής με την προσωπική ταυτότητα είναι η υποχρέωση του στρατιωτικού προσωπικού να φέρει τεκμήρια ταυτότητας που να επαληθεύουν αυτό που διατείνεται, δυνάμει ψευδώς, η στολή με τα εμβλήματα της.

Ο Γκόφμαν οδηγείται έτσι στην έννοια της βιογραφίας που βρίσκεται σε αντίθεση με την πολλαπλότητα των εαυτών του ατόμου όταν το εξετάσει κανείς από την οπτική του κοινωνικού ρόλου. Ένας σημαντικός παράγοντας για τη διερεύνηση της βιογραφίας είναι ο βαθμός «πληροφοριακής συνάρτησης». Με δεδομένα τα σημαντικά κοινωνικά στοιχεία που αφορούν ένα άτομο, πόσο μακρινά ή πόσο κοντινά είναι δύο από αυτά με βάση τη συχνότητα με την οποία εκείνοι που γνωρίζουν κάποιο από τα δύο θα γνωρίζουν και το άλλο; Με τον όρο «γνωστική αναγνώριση» αναφέρεται στην ικανότητα της «τοποθέτησης» ενός ατόμου μέσω της κοινωνικής ή προσωπικής του ταυτότητας. Αυτό διαφέρει από την αναγνώριση της κοινωνικής ταυτότητας που αφορά έναν μικρότερο κύκλο που τον συναναστρέφονται «κοινωνικά» και θα ανταλλάξουν μαζί του ένα νεύμα ή ένα χαιρετισμό όταν βρεθούν στην ίδια κοινωνική περίσταση. Η φήμη, καλή ή κακή που συνοδεύει κάποια άτομα, μπορεί να τα οδηγήσει σε μέρη που είναι άγνωστα στο ευρύ κοινό για να ξεφύγουν

απ' αυτήν. Εδώ μπορούν να δείξουν την κοινωνική τους ταυτότητα αλλά όχι τη βιογραφία τους, τα γεγονότα που συνδέονται με την προσωπική τους ταυτότητα. Η φήμη έχει ως συνέπεια, ένα διευρυμένο φάσμα ενεργειών του προσώπου να ενσωματώνεται ως αξιωματικότερα συμβάντα. Για να μπορέσει κάποιος να ξεφύγει από αυτήν θα πρέπει να βρει μια κοινότητα όπου η βιογραφία του δεν θα υπάρχει. Εδώ η διαγωγή του που αντανακλάται στην κοινωνική του ταυτότητα μπορεί να μην ενδιαφέρει κανέναν. Αντίθετα, όταν βρίσκεται στο προσκήνιο πρέπει να φέρεται με τρόπο προσχεδιασμένο και να ελέγχει τις όποιες συνέπειες στη βιογραφία του, ακόμα και σε τομείς της ζωής που δεν προσφέρονται για βιογραφία. Από την άλλη, η δημόσια εικόνα ενός προσώπου για αυτούς που δεν τον γνωρίζουν προσωπικά μπορεί να συγκροτείται από μια μικρή επιλογή δεδομένων τα οποία παίρνουν δραματική μορφή όταν χρησιμοποιούνται ως ολοκληρωμένη εικόνα του. Και η εικόνα που δίνει το άτομο στις καθημερινές του συναλλαγές μπορεί να φθαρεί από δυνητικές απαιτήσεις που δημιουργούνται απ τη δημόσια εικόνα του. Το αποτέλεσμα είναι να προκύψει ένας ιδιαίτερος τύπος στιγματισμού. Οι φαινομενικά τυχαίες επαφές της καθημερινής ζωής συνιστούν ένα είδος δομής που συγκρατεί το άτομο σε μια βιογραφία παρά την πολλαπλότητα εαυτών που του επιτρέπει ο διαχωρισμός κοινωνικών ρόλων.

Σε πολλές περιπτώσεις, αν και το στίγμα είναι εμφανές το άτομο είναι περιστασιακά σε θέση να το αποκρύψει. Για παράδειγμα ένας τυφλός με μαύρα γυαλιά καθισμένος σε ένα μπαρ μπορεί να εκληφθεί ως κάποιος που βλέπει. Το να είναι κανείς φυσιολογικός έχει μεγάλες ανταμοιβές, για αυτό όλοι όσοι είναι σε θέση να ξεγλιστρούν θα το κάνουν με κάποια ευκαιρία. Το ξεγλιστρήμα μπορεί να δημιουργήσει μεγάλο ψυχικό κόστος στο άτομο που ξεγλιστράει ζώντας μια ζωή που μπορεί να καταρρεύσει από στιγμή σε στιγμή. Σε άλλες περιπτώσεις μπορεί να οδηγήσει σε ένα είδος διπλής ζωής, όπως για παράδειγμα ένας ομοφυλόφιλος που ξεγλιστράει στην κατηγορία των ετεροφυλόφιλων γελώντας με αστεία που λέγονται για «αδερφές». Όμως, ένα άτομο με στίγμα μπορεί να καταλήξει να νιώθει ότι πρέπει να είναι υπεράνω του ξεγλιστρήματος, να σεβαστεί τον εαυτό του και να αποφασίσει να το αποκαλύψει στους άλλους φορώντας το σύμβολο στίγματος όπου κι αν πηγαίνει. Αυτή η εκούσια αποκάλυψη εντάσσεται στην ηθική σταδιοδρομία και είναι μια από τις φάσεις της. Ο σκοπός του ατόμου είναι να μειώσει την ένταση εμποδίζοντας το στίγμα να λάβει δυσανάλογες διαστάσεις. Ωστόσο, τα μέσα που χρησιμοποιούνται για αυτό το σκοπό είναι αντίστοιχα με αυτά του ξεγλιστρήματος. Μια προσαρμοστική τεχνική ανάμεσα στη διαχείριση της έντασης και τον έλεγχο πληροφοριών. Η προηγούμενη απόκρυψη του στίγματος για τους μη γνωρίζοντες μετατρέπεται τώρα σε διευκόλυνση για τους γνωρίζοντες για το στίγμα. Μαθαίνουν να διατηρούν τους τύπους των φυσιολογικών ελαχιστοποιώντας την παρείσφρηση του στίγματός τους κατά τη διάρκεια των αλληλεπιδράσεων, όπως ένας βαρής που μαθαίνει να μιλάει με ένταση φωνής που οι φυσιολογικοί θεωρούν ενδεδειγμένη για την περίσταση.

Ο Γκόφμαν προχωράει στον ορισμό μιας διαφορετικής έννοιας της ταυτότητας, την ταυτότητα του «εγώ» ή «βιωμένη» ταυτότητα. Είναι η υποκειμενική αίσθηση της κατάστασης του ατόμου, της συνέχειας και του χαρακτήρα που αποκτά το άτομο ως αποτέλεσμα των ποικίλων κοινωνικών εμπειριών του. Για να γίνει πιο κατανοητός ο ορισμός, ομαδοποιεί την προσωπική και κοινωνική ταυτότητα ως μέρος των ενδιαφερόντων και των ορισμών που διαμορφώνουν άλλοι άνθρωποι για την ταυτότητα και τις αντιπαραθέτει με την ταυτότητα του εγώ. Η αντιλήψεις των άλλων για την κοινωνική και προσωπική ταυτότητα είναι η ζύμη με την οποία κατασκευάζεται η ταυτότητα του εγώ, ωστόσο, υπάρχουν κάποια περιθώρια προνομιακών παρεμβάσεων από το ίδιο το άτομο. Το στιγματισμένο άτομο νιώθει μια αμφιθυμία για τον εαυτό του. Η στάση των φυσιολογικών απέναντί του αντανάκλαται στη στάση του ίδιου απέναντι στους ομοίους του που το στίγμα τους είναι λίγο πιο εμφανές. Η στήριξη των κανονιστικών προτύπων της ευρύτερης κοινωνίας απ τη μια μεριά και η ψυχολογική του ταύτιση με τους στιγματισμένους απ την άλλη τον κρατά κοντά σε ότι τον απωθεί, μετατρέποντας την αποστροφή του σε ντροπή για τον ίδιο του τον εαυτό. Στην αγωνία του να ξεπεράσει αντιφάσεις και διλήμματα που αφορούν τη θέση ανάμεσα στον κόσμο των φυσιολογικών και των στιγματισμένων, προσπαθεί να βρει κώδικες συμπεριφοράς και θεώρησης του εαυτού, με τη βοήθεια και των επαγγελματιών του είδους. Κώδικες διευθέτησης περιστάσεων όπως, ο τύπος φιλικών σχέσεων με του φυσιολογικούς που πρέπει να διατηρεί, τα είδη προκαταλήψεων εις βάρος ομοίων του που πρέπει να αγνοεί, ο βαθμός στον οποίο θα πρέπει να παρουσιάζει τον εαυτό του ως φυσιολογικό. Η επιτυχής υιοθέτηση των προβαλλόμενων κωδικών προσδίδει στον στιγματισμένο «αυθεντικότητα», ενώ στην αντίθετη περίπτωση θεωρείται αυτοεξαπατώμενος και παραπλανημένος. Η ομάδα του στιγματισμένου τροφοδοτεί με φιλοσοφίες ζωής τα μέλη της. Κάποιες φορές μπορεί να προβάλλει μια αγωνιστική γραμμή υπεράσπισης του στίγματος, ευνοώντας μια σχισματική ιδεολογία. Σε αυτές τις περιπτώσεις οι αγωνιστικές προσπάθειες υιοθετούν τη γλώσσα και το ύφος των εχθρών της. Και η περιφρόνησή της για μια κοινωνία που την απορρίπτει μπορεί να γίνει κατανοητή μόνο με τους όρους που η κοινωνία αυτή αντιλαμβάνεται την υπερηφάνεια, την αξιοπρέπεια και την ανεξαρτησία. Από την άλλη πλευρά, την ομάδα των φυσιολογικών, χρησιμοποιείται μια γλώσσα όχι τόσο πολιτική, όσο ψυχιατρική, η οποία προκρίνει τις αρετές τις ωριμότητας και της προσωπικής προσαρμογής στην προτεινόμενη γραμμή. Αυτός που δεν ακολουθεί την προτεινόμενη γραμμή θεωρείται άνθρωπος διαταραγμένος. Η ατυχία του δεν σημαίνει τίποτα από μόνη της, δεν πρέπει να ντρέπεται γι αυτήν. Με σκληρή δουλειά θα πρέπει να ανταποκρίνεται στα συνηθισμένα πρότυπα, σταματώντας μόνο όταν οι προσπάθειές του μπορεί να δώσουν την εντύπωση ότι προσπαθεί να αρνηθεί την διαφορετικότητά του. Ο στιγματισμένος πρέπει να κρατάει τον εαυτό του σε τέτοια απόσταση απ τους φυσιολογικούς, όση χρειάζεται για να επιβεβαιώνουν αυτοί με τρόπο ανώδυνο την αντίληψη που έχουν γι αυτόν. Τόσο η ενδοομάδα όσο και η εξωομάδα λοιπόν προσφέρουν στον στιγματισμένο έναν εαυτό για τον εαυτό του. Η κοινωνία του λέει πως είναι φυσιολογικός και διαφορετικός ταυτόχρονα. Μια διαφορετικότητα όμως που πηγάζει απ την ίδια την κοινωνία. Το στιγματισμένο άτομο βρίσκεται έτσι μέσα σε ένα πεδίο επιχειρηματολογίας όσον

αφορά το πόσο φυσιολογικός ή διαφορετικός είναι και τι πρέπει να σκέφτεται για την ταυτότητα του εγώ του.

Ο Γκόφμαν στη συνέχεια μελετάει την έννοια της απόκλισης ως μια γέφυρα που ενώνει τη μελέτη του στίγματος με τη μελέτη του υπόλοιπου κοινωνικού κόσμου. Η μελέτη της διαφορετικότητας φάνηκε χρήσιμη για να φωτιστούν κάποιες παραδοχές για την ταυτότητα οι οποίες μπορεί να έμεναν αθέατες, λόγω του κινδύνου της φυσικοποίησής τους. Υποστηρίζει ότι και ο πιο τυχερός των φυσιολογικών μπορεί να έχει ένα μισοκρυμμένο ελάττωμα, και για κάθε μικρό ελάττωμα υπάρχει μια κοινωνική περίσταση που θα του δώσει απειλητικές διαστάσεις, δημιουργώντας ένα επαίσχυντο χάσμα ανάμεσα στη δυνητική και την πραγματική ταυτότητα. Επομένως, ο περιστασιακά επισφαλής και ο μόνιμως επισφαλής σχηματίζουν ένα και το αυτό συνεχές και η κατάστασή τους στη ζωή μπορεί να υποβληθεί στο ίδιο πλαίσιο ανάλυσης. Πρόκειται για ένα ισομορφισμό που διέπει τις ανθρώπινες καταστάσεις. Για να κατανοήσει λοιπόν κανείς τη διαφορετικότητά μας πρέπει να εξετάσει όχι το διαφορετικό αλλά το συνηθισμένο. Αυτό που ενδιαφέρει περισσότερο είναι οι συνηθισμένες αποκλίσεις από το κοινό παρά οι σπάνιες αποκλίσεις από το συνηθισμένο. Η επιθυμία να ακολουθήσει κανείς ένα κανονιστικό πρότυπο δεν είναι αρκετή διότι το άτομο πολλές φορές δεν έχει άμεσο έλεγχο του βαθμού στον οποίο ανταποκρίνεται σ αυτό. Είναι ζήτημα προσαρμογής και όχι υπακοής. Η πολλαπλότητα των προτύπων έχει σαν συνέπεια τον αποκλεισμό πολλών ανθρώπων καθώς οι γενικές αξίες μιας κοινωνίας ρίχνουν τη σκιά τους σε όλες τις συναντήσεις της καθημερινής ζωής. Τα κανονιστικά πρότυπα της ταυτότητας λοιπόν γεννούν αποκλίσεις όσο και προσαρμογή. Οι αποκλίνοντες προσκολλώνται στο κανονιστικό πρότυπο επειδή οι άλλοι φροντίζουν να το παραβλέπουν. Οι άλλοι δείχνουν τη διακριτικότητά τους επειδή οι αποκλίνοντες αποφεύγουν να προβάλλουν αξιώσεις αποδοχής πέραν ενός σημείου που θεωρείται βολικό. Ο ρόλος του στιγματισμένου και ο ρόλος του φυσιολογικού είναι μέρη του ίδιου συμπλέγματος. Όποιος μπορεί να παίξει έναν από αυτούς τους ρόλους μπορεί να παίξει και τον άλλο. Το στίγμα αφορά μια διάχυτη διαδικασία διπλών ρόλων στην οποία κάθε άτομο συμμετέχει και στους δυο. Το φυσιολογικό και το στιγματισμένο δεν αφορούν πρόσωπα αλλά προοπτικές που πηγάζουν από τα απραγματοποίητα κανονιστικά πρότυπα που διέπουν τις κοινωνικές συναντήσεις.

Ο Γκόφμαν πιστεύει πως η έννοια της απόκλισης είναι αρκετά μεγάλη και ασαφής και ότι η μελέτες για την απόκλιση θα έπρεπε να επικεντρωθούν στις διαφορετικές ομάδες καθώς αυτές διαφέρουν πολύ περισσότερο από ότι μοιάζουν. Αναφέρεται σε μια σειρά από διαφορετικές έννοιες για την απόκλιση, όπως είναι ο «ενδοομαδικός παρεκκλίνων» που έχει όμως ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, αυτά του συμβόλου ή μασκότης ομάδας. Αναφέρεται σε ρόλους που να μην εναρμονίζονται με την τρέχουσα ηθική, αλλά δεν είναι γνωστοί ως αποκλίνοντες. Μεταθέτοντας το «σύστημα αναφοράς» από τις ολιγομελείς ομάδες στις τοπικές κοινότητες και παραπέρα στον ευρύτερο κόσμο των αστικών κέντρων, παρατηρείται μια διαφοροποίηση στην ποικιλία και στο νόημα των αποκλίσεων. Ενδοομαδικοί παρεκκλίνοντες, κοινωνικοί

παρεκλίνοντες, μέλη εθνοτικών και φυλετικών μειονοτήτων και άτομα κατώτερης κοινωνικής τάξης έχουν τα δικά τους ιδιαίτερα χαρακτηριστικά όπως και οι εκκεντρικοί και οι αφιερωμένοι. Γνωρίζοντας τι ακριβώς μοιράζονται όλοι αυτοί θα μπορούσε στη συνέχεια κανείς να δει σε τι διαφέρουν.

Ο Γκόφμαν αντιμετωπίζει το σώμα στη διασύνδεσή του με τις φυσικές προδιαθέσεις του, τις κοινωνικές προδιαγραφές για το σώμα, και την υποκειμενική διαχείρισή τους από τα άτομα. Δημιουργεί ένα πεδίο προβληματισμού γύρω απ το εύπλαστο και ευμετάβλητο του σώματος, την προσαρμοστικότητα του αλλά και τις αντιστάσεις του απέναντι στις κοινωνικές προδιαγραφές, τη σημασία της εξωτερικής επιφάνειας του σώματος και την ικανότητα παρέμβασης του κατόχου του. Η κακή διαχείριση του σώματος έχει σαν συνέπεια την αρνητική αξιολόγηση, μια αξιολόγηση όμως που είναι κοινωνικά κατασκευασμένη. Με αυτό τον τρόπο ο Γκόφμαν αντιπαρατίθεται στην κλασική διχοτομία ανάμεσα στο πνεύμα και τη σάρκα όπως κυριάρχησε στο Διαφωτισμό και διατυπώθηκε παραδειγματικά από τον Ντεκάρτ. Το σώμα δεν είναι μόνο αντικείμενο επιτήρησης και ρύθμισης, αλλά έχει τη δυναμική να διαμορφωθεί και να μεταβληθεί σύμφωνα με τις επιθυμίες του κατόχου του. Με αυτό τον τρόπο οι πάσχοντες δεν προσεγγίζονται μόνο ως θύματα αλλά και ως άτομα με επιλογές. Ο Γκόφμαν εισάγει και ανιχνεύει δύο συγκεκριμένους όρους: τις τεχνικές του σώματος, και την προεργασία για την εξωτερική εμφάνιση. Ο πρώτος αντλεί την προέλευσή του από τον M. Maus, ο δεύτερος από τον ίδιο τον Γκόφμαν. Οι τεχνικές του σώματος προάγουν την προσαρμοστική ικανότητα του σώματος υποστηρίζοντας τις κοινωνικές συμβάσεις, ωστόσο, διατηρείται η έννοια του ενεργητικού υποκειμένου καθώς αυτό φροντίζει να οργανώσει και να ελέγξει προς όφελός του τις κοινωνικές περιστάσεις στις οποίες μετέχει. Οι τεχνικές του σώματος αποκτούν νόημα μέσα σε συνθήκες κοινωνικής αλληλεπίδρασης και προϋποθέτουν γνώση των κανόνων της αλληλεπίδρασης και των προσδοκιών των άλλων μετεχόντων. Δεν πρόκειται για κάτι σταθερό και δεδομένο αλλά για κάτι ευμετάβλητο που αποκτά σημασία ανάλογα με το εκάστοτε κοινωνικό σκηνικό. Με την προεργασία για την εξωτερική εμφάνιση το άτομο θέλει να δηλώσει ενεργητικά τη στήριξη στους ισχύοντες κανόνες. Το άτομο χειρίζεται τις πληροφορίες που μεταδίδει το σώμα του ρυθμίζοντας τις κινήσεις του, την εμφάνισή του ή τις δεξιότητές του. Πρόκειται για μια διανοητική εργασία υπολογιστικής και εγωιστικής προβολής του εαυτού, με στόχο την αποδοχή του από τους υπόλοιπους μετέχοντες. Η διαχείρισή του υπόκειται σε κοινωνικούς περιορισμούς. Έτσι το σώμα αποκτά διττή υπόσταση, αφενός ως ιδιοκτησία του υποκειμένου και αφετέρου ως φορέας σημασιών από την κοινωνία.

Κεφάλαιο 3. Ενδυνάμωση μέσω της τέχνης – Συνεργατικές, Σχεσιακές Πρακτικές Τέχνης

Το βασικό αξίωμα των εξουσιαστικών σχέσεων, των σχέσεων δηλαδή που αναφέρονται στην άσκηση εξουσίας από μια κυρίαρχη ομάδα εις βάρος μιας υποτελούς ομάδας, είναι ότι υπάρχει μια σταθερή ποσότητα εξουσίας που λειτουργεί σύμφωνα με μια λογική μηδενικού αθροίσματος. Όσο περισσότερη δύναμη έχει μια ομάδα τόσο λιγότερη απομένει για τις άλλες. Η χρήση της γλώσσας ή του λόγου

(discourse) ως μέσο διαμόρφωσης των σχέσεων εξουσίας, συνεπάγονται μια προσδιοριστική διαδικασία η οποία νομιμοποιεί την κατώτερη θέση που δίνεται στην υποτελή ομάδα. Ο τύπος των σχέσεων αλληλεπίδρασης που παράγει αυτή η προσδιοριστική διαδικασία, θέτει περιορισμούς ψυχολογικούς ή σωματικούς στην κατώτερη ομάδα ή τα άτομα. Όταν για παράδειγμα οι προσδοκίες των δασκάλων είναι χαμηλές για κάποιες ομάδες ή άτομα, τότε οι δάσκαλοι τους παρέχουν λιγότερες ευκαιρίες για μόρφωση περιορίζοντάς τους πνευματικά. Αντίθετα, οι συνεργατικές σχέσεις λειτουργούν με βάση το αξίωμα ότι η δύναμη δεν είναι μια προκαθορισμένη ποσότητα, αλλά κάτι που παράγεται κατά τις διαπροσωπικές και διομαδικές σχέσεις. Αυτοί δηλαδή που μετέχουν σε μια σχέση, αποκτούν δύναμη μέσω της συνεργασίας τους έτσι ώστε ο καθένας να νιώθει ότι η ταυτότητά του είναι περισσότερο αποδεκτή και ο ίδιος περισσότερο ικανός για να επιφέρει αλλαγές στη ζωή του ή στην κοινωνική κατάσταση. Με αυτό τον τρόπο η δύναμη δημιουργείται και μοιράζεται σε όλους όσους συμμετέχουν στη σχέση. Η δύναμη δημιουργείται μαζί με τους άλλους αντί να επιβάλλεται πάνω στους άλλους (Cummins, 2003).

Η διαπίστωση της σημασίας που έχει η ενδυνάμωση της έννοιας των «κοινών» (commons) οδήγησαν τον φιλοσοφικό και πολιτικό στοχασμό με τις θεωρητικές συμβολές της κοινωνικής θεωρίας στη συγκρότηση νεότερων προσεγγίσεων γύρω από τη δυνατότητα πραγματοποίησης διυποκειμενικών κοινών τόπων στο διαλογικό πλαίσιο. Η ανοικτή κοινότητα εγκαθιδρύεται στο διάλογο και τη συνεργασία, διαπραγματεύεται τη διυποκειμενική σχέση Εγώ – Εσύ (μαζί και χωριστά), χωρίς να σημαίνει ούτε συνομιλία, ούτε επικοινωνία, ούτε απλώς και μόνο συσχέτιση, αλλά διαμοιρασμό «κοινών». Οι πρακτικές τέχνης κοινοτικής βάσης και συμμετοχής θέτουν στο προσκήνιο τις έννοιες των κοινών και του συλλογικού, όσο και διαδικασίες αυτάρκειας. Κατευθύνονται στην κοινότητα «από πρόθεση», έχοντας στόχο την ενεργοποίησή της για την παραγωγή τέχνης, φιλοδοξώντας έτσι στην υποστήριξή της, μέσα από τεκμηριώσεις και ντοκουμέντα ή άλλα στοιχεία τα οποία εκφράζουν ή αντιπροσωπεύουν αυτές τις κοινότητες, ώστε σε διακοινοτικά προγράμματα τέχνης να αναδυθούν και διαφορετικοί λόγοι στη δημόσια σφαίρα, έτσι ώστε να ενδυναμωθούν (Ντάφλος, 2015).

Η καλλιτεχνική δημιουργία δεν αποτελεί μια αμετάβλητη ουσία. Οι μορφές και οι λειτουργίες της μεταβάλλονται και εξελίσσονται ανάλογα με την εκάστοτε εποχή και το εκάστοτε κοινωνικό συγκείμενο. Η επινόηση των αποτελεσματικότερων εργαλείων της προϋποθέτει την εις βάθος κατανόηση των μετασχηματισμών που διέρχεται σήμερα το πεδίο του κοινωνικού, τις αλλαγές που έχουν ήδη επέλθει, καθώς και τις μεταλλάξεις που εξακολουθούν να βρίσκονται επί το έργον. Για να εννοήσει κανείς τους τύπους καλλιτεχνικής συμπεριφοράς και τις γραμμές σκέψης που εμπύχωσαν αυτές τις συμπεριφορές, πρέπει να ξεκινήσει από την ίδια «κατάσταση» που αποτέλεσε σημείο εκκίνησης των καλλιτεχνών. Ο εικοστός αιώνας υπήρξε το πεδίο αντιπαράθεσης ανάμεσα σε τρία αντικρουόμενα οράματα του κόσμου: την ορθολογική νεωτερική αντίληψη, ερχόμενη από τον δέκατο όγδοο αιώνα, την φιλοσοφία της αυτενέργειας, και αυτή της απελευθέρωσης μέσω του ανορθολογικού

(Νταντά, σουρεαλισμός, καταστασιακοί). Αντί να πραγματώσει την προσδοκώμενη χειραφέτηση, η πρόοδος της τεχνικής και του «Λόγου» τελικά κατέστησε δυνατή, μέσω του γενικού εξορθολογισμού της διαδικασίας παραγωγής, την εκμετάλλευση του νότιου τμήματος του πλανήτη, την τυφλή εκμηχάνιση της ανθρώπινης εργασίας, και την εφαρμογή ολοένα και πιο πολύπλοκων και εξελιγμένων τεχνικών χειραγώγησης. Το Νταντά, ο σουρεαλισμός, οι καταστασιακοί, αντιτίθεντο στις αυταρχικές και ωφελμιστικές δυνάμεις που στόχευαν στην τυποποίηση των σχέσεων και την υποδούλωση των ατόμων. Η νεωτερικότητα λοιπόν, δεν ανάγεται σε μία ορθολογική τελεολογία ούτε σε έναν πολιτικό μεσσιανισμό καθώς, αυτό που αποκαλούσαμε άλλοτε «πρωτοπορία» προέκυψε και αναπτύχθηκε μέσα από την ιδεολογική μήτρα του νεωτερικού ορθολογισμού. Στις μέρες μας, ανασυγκροτείται επί τη βάση εντελώς διαφορετικών φιλοσοφικών, πολιτισμικών και κοινωνικών προϋποθέσεων και όρων. Η τέχνη σήμερα εξακολουθεί να εμπλέκεται σ' αυτή τη μάχη, επινοώντας και προτείνοντας αντιληπτικά, πειραματικά, κριτικά και συμμετοχικά μοντέλα, στο δρόμο που άνοιξαν οι φιλόσοφοι του διαφωτισμού, ο Πрунтόν, ο Μαρξ, οι Ντανταϊστές ή ο Μοντριάν. Η δυσκολία από την κοινή γνώμη να αναγνωρίσει τη νομιμότητα αυτών των πειραματικών μορφών καλλιτεχνικής δραστηριότητας, συμβαίνει διότι αυτές δεν παρουσιάζονται πλέον ως προάγγελοι μιας αναπόφευκτης ιστορικής εξελικτικής προόδου. Απεναντίας, εμφανίζονται αποσπασματικές και απομονωμένες, απογυμνωμένες από κάθε είδους ολιστικά οράματα και ιδεολογικές φορτίσεις. Αν έχει πεθάνει κάτι, δεν είναι η νεωτερικότητα, αλλά η ιδεαλιστική και τελεολογική εκδοχή της. Άλλοτε η τέχνη προοριζόταν να λειτουργήσει ως προπομπός ενός μέλλοντος κόσμου. Σήμερα μοντελοποιεί και επεξεργάζεται δυνατά σύμπαντα (Bourriaud, 2014).

Φιλοδοξία των σύγχρονων καλλιτεχνών είναι να αποδώσουν στην τέχνη λειτουργίες ανάλογες με εκείνες που ο Ζαν-Φρανσουά Λιοτάρ απέδιδε στη μεταμοντέρνα αρχιτεκτονική, η οποία «είναι καταδικασμένη αφενός να παράγει μια σειρά από ελάχιστες τροποποιήσεις μέσα σε ένα χώρο τον οποίο της κληροδότησε η νεωτερικότητα, αφετέρου να παραιτηθεί από την ολική ανακατασκευή του κατοικούμενου από την ανθρωπότητα χώρου» (Lyotard, 2005). Το ζήτημα είναι ακριβώς πώς να ενοικήσουμε καλύτερα τον κόσμο και όχι να τον κατασκευάσουμε, σύμφωνα με μία προσυνειλημμένη ιδέα περί ιστορικής εξέλιξης. Σκοπός των έργων τέχνης δεν είναι πλέον η διαμόρφωση φαντασιακών ή ουτοπικών πραγματικοτήτων, αλλά η εγκαθίδρυση τρόπων ύπαρξης ή μοντέλων δράσης στο εσωτερικό της υφιστάμενης πραγματικότητας, ανάλογα με την κλίμακα που έχει επιλέξει ο κάθε καλλιτέχνης. Ο καλλιτέχνης ενοικεί τις περιστάσεις που του προσφέρει το παρόν, προκειμένου να μετασηματίσει το συγκείμενο της ζωής του (τις σχέσεις του με τον αισθητό ή τον εννοιακό κόσμο) σε ένα εδραίο σύμπαν. Επιβιβάζεται στον κόσμο εν κινήσει. Είναι ένας «ένοικος της κουλτούρας» σύμφωνα με μια έκφραση του Μισέλ ντε Σερτώ (Μισέλ ντε Σερτώ, 2010).

Σήμερα, η νεωτερικότητα επεκτείνεται σε «κάν'το μόνος σου» πρακτικές επεξεργασίας, αναδιαμόρφωσης και ανακύκλωσης των πολιτισμικών δεδομένων, σε

πρακτικές επινόησης της καθημερινότητας και επαναδιευθέτησης του βιούμενου χρόνου, δηλαδή σε αντικείμενα τα οποία είναι εξίσου άξια προσοχής και μελέτης όσο και οι μεσσιανικές ουτοπίες ή οι μορφικές «καινοτομίες» που χαρακτήριζαν άλλοτε τη νεωτερικότητα (Bourriaud, 2014).

Η σχεσιακή αισθητική έκανε την εμφάνισή της στα τέλη της δεκαετίας του '90. Εμπνευστής της είναι ο Nicolas Bourriaud, διευθυντής της Ecole Nationale Supérieure des Beaux Arts. Η θεωρία του στηρίζεται στην πεποίθησή του ότι, είναι στη φύση του ανθρώπου να κάνει δεσμούς και να δημιουργεί κοινωνικές σχέσεις. Ωστόσο, δεν είναι τυχαίο ότι εμφανίζεται σε μια περίοδο όπου έχουν συντελεστεί μια σειρά από κοινωνικές και πολιτικές αλλαγές. Η ανάπτυξη των νέων τεχνολογιών, η μαζική χρήση του διαδικτύου, η αύξηση των αυτοματισμών στη γραμμή παραγωγής, η μηχανοποίηση των κοινωνικών λειτουργιών, έχουν σαν αποτέλεσμα της αλλοτρίωση της επικοινωνίας καθώς μειώνονται οι πιθανότητες της άμεσης ανθρώπινης επαφής, και κατ'έπекταση, ο σχεσιακός χώρος και χρόνος. Οι ανθρώπινες σχέσεις δεν βιώνονται πλέον άμεσα, αφού «η κοινωνία του θεάματος» έχει αλλάξει τα δεδομένα στις κοινωνικές συναναστροφές.

Ο Guy Debord εισήγαγε τον όρο «κοινωνία του θεάματος» το 1967. Το θέαμα, ως μια κοινωνική σχέση μεταξύ ανθρώπων που διαμεσολαβείται από εικόνες, συνιστά μια μορφή παθητικότητας και υποταγής για τον θεατή, που καταστέλλει την σκέψη και εμποδίζει τον καθορισμό της πραγματικότητας του ατόμου. Με αυτή την έννοια, το θέαμα είναι κατευναστικό, συμβιβαστικό και συναινετικό αλλά συνάμα διχαστικό, ενώνοντάς μας μόνο μέσω της μεταξύ μας απόστασης. Το θέαμα είναι εξ'ορισμού απρόσβλητο από την ανθρώπινη δραστηριότητα, απροσπέλαστο από κάθε προβαλλόμενη κριτική ή διόρθωση. Είναι το αντίθετο του διαλόγου. Οι άνθρωποι αποστασιοποιούνται μεταξύ τους σε τέτοιο βαθμό, ώστε τα πάντα, ακόμα και οι διαπροσωπικές τους σχέσεις, να βιώνονται μέσα από τη «θεαματική αναπαράστασή τους». Σε αυτό το πλαίσιο το θέαμα παρουσιάζεται ταυτόχρονα σαν η ίδια η κοινωνία, ένα μέρος της κοινωνίας, και σαν όργανο ενοποίησης. Δεν πρόκειται πια για ένα σύνολο εικόνων, αλλά για μια κοινωνική σχέση ατόμων μεσολαβημένη από εικόνες (Debord, 1979). Σε αυτή τη ληθαργική παθητικότητα που επιβάλλει η κοινωνία του θεάματος, ο Debord αντιπροτείνει τη δράση και ειδικότερα την κατασκευή «καταστάσεων», τις οποίες θεωρεί εξέλιξη του Μπρεχτικού θεάτρου με την διαφορά ότι: οι «καταστάσεις», ιδανικά, θα περιλαμβάνουν την παντελή εξάλειψη της λειτουργίας του θεατή, ως ανθρώπου απομακρυσμένου και διαχωρισμένου από την παραγωγή του έργου τέχνης, και την μετατροπή του σε *νίνευρ*, σε αυτόν που βιώνει δηλαδή και δρα. Ενώ το Μπρεχτικό μοντέλο στόχευε στην αφύπνιση της κριτικής συνείδησης, οι δομημένες ή κατασκευασμένες καταστάσεις του Debord στόχευαν στην παραγωγή νέων κοινωνικών σχέσεων και επομένως, νέων κοινωνικών πραγματικοτήτων (Bishop, 2006).

Η δυνατότητα ανάπτυξης μιας σχεσιακής τέχνης που έχει σαν θεωρητικό ορίζοντα τη σφαίρα της ανθρώπινης αλληλεπίδρασης και το κοινωνικό πλαίσιο της, σηματοδοτεί μια ριζική επαναπραγματέυση των αισθητικών, πολιτισμικών και

πολιτικών στόχων που έθεσε η μοντέρνα τέχνη. Σύμφωνα με τον Bourriaud, η εξέλιξη αυτή, κοινωνιολογικά ιδωμένη, συνιστά απόρροια της ανάδυσης μιας παγκόσμιας αστιακής [urbaine] κουλτούρας και της επέκτασης του πολυϊκού μοντέλου στο σύνολο σχεδόν των πολιτισμικών φαινομένων. Ο γενικευμένος εξαστισμός που σημειώθηκε με το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, επέφερε μια αύξηση των κοινωνικών ανταλλαγών και μια αυξημένη κινητικότητα των ατόμων. Η στενότητα των κατοικούμενων χώρων στο νέο αστιακό τοπίο συνοδεύτηκε από το σχεδιασμό των επίπλων και των άλλων οικιακών αντικειμένων σε μικρότερη κλίμακα, καθώς το ζητούμενο πλέον ήταν ο εύκολος χειρισμός και η ευελιξία. Σε αυτές τις συνθήκες, η ψευτο-αριστοκρατική έννοια της κατοχής και παράταξης έργων τέχνης, η οποία είναι συνδεδεμένη με το αίσθημα της εδαφικής κτήσης καταρρέει. Το σύγχρονο έργο τέχνης δεν θεωρείται ως ένας χώρος που πρόκειται να διανυθεί (ως ξενάγηση από τον ιδιοκτήτη ή τον συλλέκτη), αλλά ως χρόνος που προορίζεται να βιωθεί ως άνοιγμα σε μία ατέρμονη, δίχως όρια συζήτηση. Η πόλη κατέστησε δυνατή την εμπειρία της γεινίασης σε ένα καθεστώς επιβεβλημένου συγχρωτισμού των ανθρώπων. Επέχοντας θέση απόλυτης πολιτισμικής νόρμας αυτό το καθεστώς εντατικού συγχρωτισμού κατέληξε στο να παραγάγει μια μορφή τέχνης η οποία στηρίζεται στη διωποκειμενικότητα και έχει ως κεντρικό θέμα της τη συνύπαρξη, τη «συνάντηση» του θεατή με τον πίνακα, τη συλλογική επεξεργασία του νοήματος. Η τέχνη, το σύνολο των πρακτικών που απορρέουν από τη ζωγραφική και τη γλυπτική και εκδηλώνονται υπό τη μορφή μιας έκθεσης, αποδεικνύεται ως η πλέον προσιδιάζουσα μορφή έκφρασης αυτού του πολιτισμού της εγγύτητας/γεινίασης, διότι συσφίγγει τον χώρο των σχέσεων, σε αντίθεση με την τηλεόραση ή την λογοτεχνία που παραπέμπουν η καθεμιά σε μεμονωμένους χώρους κατανάλωσης, ή ακόμη και με το θέατρο και τον κινηματογράφο που συνομαδώνουν τα άτομα σε μικρές συλλογικότητες, θέτοντάς τα ενώπιον μονοσήμαντων εικόνων. Στο θέατρο και τον κινηματογράφο δεν σχολιάζουμε ποτέ απευθείας αυτό που βλέπουμε (ο χρόνος της συζήτησης έπεται του χρόνου του θεάματος). Από την άλλη μεριά, κατά τη διάρκεια μιας έκθεσης, υπάρχει πάντα η δυνατότητα της άμεσης διαπραγμάτευσης και συζήτησης: βλέπω και αντιλαμβάνομαι, σχολιάζω και μετακινούμαι μέσα σε έναν και μοναδικό ίδιο πάντοτε χωροχρόνο.

Σύμφωνα με την Ελπίδα Καραμπά, στο παρελθόν η έμφαση δινόταν περισσότερο στις σχέσεις που αφορούσαν τον εσωτερικό κόσμο της τέχνης, μέσα στα πλαίσια μιας μοντερνιστικής κουλτούρας δίνοντας ιδιαίτερη σημασία στο «καινούργιο» και αναζητώντας διεξόδους μέσα στο πλαίσιο της εικαστικής γλώσσας (εσωστρέφεια). Σήμερα η έμφαση δίνεται στις εξωτερικές σχέσεις στο πλαίσιο μιας «εκλεκτικής» κουλτούρας όπου το έργο τέχνης αντιστέκεται στον αδηφάγο μύλο της «κοινωνίας του θεάματος» (εξωστρέφεια). Η εικόνα κυριαρχεί, και έτσι η τέχνη καλείται να επαναπροσδιορίσει τη σχέση της με την εικόνα. Πέρα από τις πραγματικές ομοιότητες ή διαφορές που μπορεί κανείς να εντοπίσει με την αλλαγή των εποχών, η εξέλιξη που διερευνά ο Bourriaud αναφέρεται στη συζήτηση που προσεγγίζει την τέχνη ως πεδίο παρά ως οθόνη. Με άλλα λόγια, στους σύγχρονους καλλιτέχνες

μετατοπίστηκε η προτεραιότητα, από αισθητική της συμβολής και της παρατήρησης σε αισθητική της επαφής (Καραμπά, 2005, σ. 153).

Βλέπουμε λοιπόν τον καλλιτέχνη να επικεντρώνεται στο κομμάτι των συναναστροφών. Πρόθεσή του είναι η βελτίωση των επικοινωνιακών μας ικανοτήτων, ώστε να μπορούμε να συνυπάρχουμε με έναν καλύτερο τρόπο. Η προσπάθεια να κατασκευάσουμε μια κοινωνία με βάση μια προκατασκευασμένη ιδέα ιστορικής εξέλιξης, αυτό δηλαδή το ιδεολογικό και τελεολογικό πρόσταγμα του μοντερνισμού, έχει πεθάνει. Αυτό που πρέπει να επιδιώκουμε πια, σύμφωνα με τον Bourriaud, είναι να δημιουργήσουμε «καινούργιες κοινωνικότητες» στο παρόν, βελτιώνοντας τις σχέσεις με τους διπλανούς μας, διότι μόνο αυτές θα επιφέρουν «δυνατότητες ζωής». Και η αλλαγή αυτή στις κοινωνικές σχέσεις θα πρέπει να ξεκινήσει από την τέχνη, αναπροσαρμόζοντας πρώτα απ'όλα τη σχέση καλλιτέχνη – θεατή.

Η ιδέα του Bourriaud βέβαια στηρίζεται σε προηγούμενες θεωρίες που έκαναν την εμφάνισή τους πολλά χρόνια πριν. Ο Roland Barthes, το 1967, μίλησε για το «θάνατο του συγγραφέα». Σε κείμενό του με αυτό τον τίτλο επισήμανε ότι η εποχή κατά την οποία δινόταν έμφαση μόνο στο συγγραφέα και τη δική του οπτική γωνία τελείωσε. Μιλάει για τον «σύγχρονο γραφέα» θεωρώντας ότι έχει «ενταφιάσει τον συγγραφέα» (Barthes, 1988, σ. 140). Ο Barthes βλέπει τον συγγραφέα σαν ένα σύγχρονο ιστορικό πρόσωπο, δημιούργημα της κοινωνίας, που, ως εκ τούτου, δεν έχει το δικαίωμα να περιορίζει τον αναγνώστη στο νόημα που επιθυμεί να εξαχθεί από το γραπτό του. Για τον Barthes «ο αληθινός χώρος της γραφής είναι η ανάγνωση». Ένα κείμενο δηλαδή έχει σίγουρα πολλές ερμηνείες και δεν μπορεί να θεωρείται ολοκληρωμένο πριν το διαβάσει κάποιος. Η ενότητα του κειμένου δεν βρίσκεται στην προέλευσή του αλλά στον προορισμό του. Επομένως, δεν χρειάζεται να προσπαθούμε να μαντέψουμε τι ήθελε να πει ο συγγραφέας, αλλά να ασχοληθούμε με το τι κατανοεί ο αναγνώστης. Η γέννηση του αναγνώστη όμως «πρέπει να εξαγοραστεί με τον θάνατο του συγγραφέα» (Barthes, 1988, σ. 143). Ο συγγραφέας πρέπει να «πεθάνει» προκειμένου να πάρει τη θέση του δημιουργού ή του συνδημιουργού ο αναγνώστης. Με αυτόν τον τρόπο δεν θα υπάρχουν πια «νεκρές αναγνώσεις» υποταγμένες σε στερεότυπα αλλά «ζωντανές αναγνώσεις» που θα παράγουν ένα ζωντανό κείμενο στον καθένα, καθιστώντας τον δυνητικά συγγραφέα (Barthes, 2005).

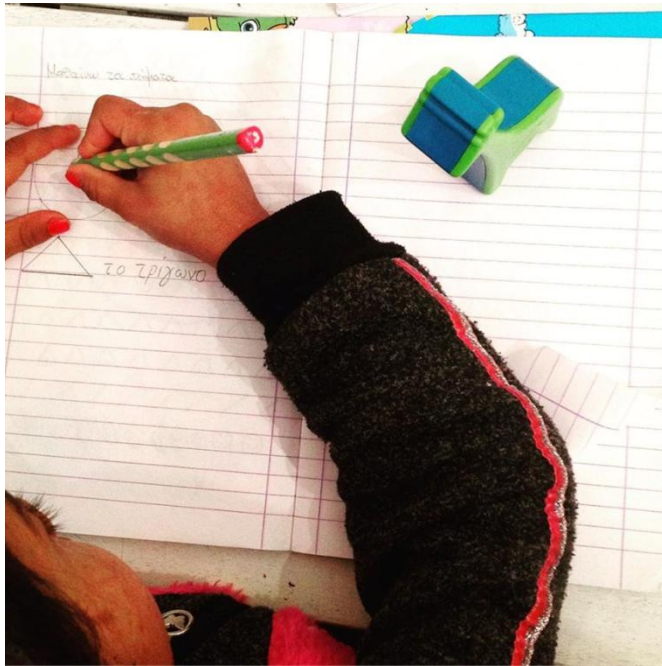
Υπάρχει μια σαφής αντιστοιχία ανάμεσα στη σχέση συγγραφέα – αναγνώστη όπως την περιέγραψε ο Barthes, και στην σχέση καλλιτέχνη – θεατή. Το κοινό παύει να κατέχει απλώς τη θέση του παρατηρητή. Αν, σύμφωνα με τον Barthes, ο αληθινός χώρος της γραφής είναι η ανάγνωση, τότε, ο αληθινός χώρος της εικαστικής δημιουργίας είναι η πρόσληψη. Στη σχεσιακή τέχνη αυτή η αντίληψη παίζει πρωταρχικό ρόλο, αφού ο θεατής όχι μόνο δεν είναι απλός παρατηρητής, αλλά πολλές φορές το νόημα ενός έργου ολοκληρώνεται μόνο με την παρουσία ή την συμμετοχή του.

Για τον Bourriaud, η σχεσιακή τέχνη έχει σαν θεωρητικό της ορίζοντα τη σφαίρα της ανθρώπινης αλληλεπίδρασης και το κοινωνικό της πλαίσιο. Άμεσος στόχος της είναι η δημιουργία ανθρώπινων σχέσεων και η συσχέτιση και αλληλεπίδραση τέχνης και ζωής όπως άλλωστε και τόσα μοντέρνα κινήματα πριν από αυτή, με χαρακτηριστικό παράδειγμα το Dada. Αλλά και οι πρακτικές εκπαιδευτικών κοινοτήτων των αρχών του 20ου αιώνα όπως του Bauhaus, της Μονμάρτης, του Vitebsk Practical Art School αποτελούν παραδείγματα όπου οι εικαστικές μορφές τέχνης μετατράπηκαν σε κοινότητες όπου η εκπαίδευση προσεγγίζονταν σφαιρικά και βιωματικά με νέες πρακτικές (Ζιώγας Γ. 2018). Οι εκθέσεις φιλοξενούν έργα δράσης ή χρήσης και όχι μόνο ενατένισης, αποτελώντας χώρους συνάθροισης. Έχοντας ως κύριο στόχο την επικοινωνία, ο άνθρωπος συγκαταλέγεται πια στα βασικά συστατικά του έργου καθώς εντάσσεται ενεργά στη διαδικασία παραγωγής του έργου. Πρόκειται για μια τέχνη διαδραστική που πολλές φορές μοιάζει με παιχνίδι καθώς, η καλλιτεχνική πράξη υποχωρεί, αφήνοντας χώρο στο θεατή να νιώσει μεγαλύτερη άνεση και να αποκτήσει ελευθερία κινήσεων. «Όλοι βασίζουν την καλλιτεχνική τους πρακτική στην οικειότητα η οποία, χωρίς να καταπιέζει την όραση, σχετικοποιεί τη θέση της στο εκθεσιακό πρωτόκολλο: το έργο τέχνης τη δεκαετία του '90 μεταμορφώνει το βλέμμα σε γείτονα, σε άμεσο συνομιλητή. Είναι ακριβώς η συμπεριφορά αυτής της γενιάς απέναντι στην επικοινωνία που επιτρέπει να την ορίσουμε σε σχέση με τις προηγούμενες (Bourriaud, 2014).

Η διαφοροποίηση της σχεσιακής αισθητικής και τέχνης από προγενέστερες θεωρίες και εικαστικές πρακτικές όπως ήταν η performance και τα happening τη δεκαετία του '60 και του '70, έγκειται κατά τον Bourriaud στο γεγονός ότι, σε διαφορετικές κοινωνικοπολιτικές συνθήκες, αναδύονται άλλου είδους συλλογικές ευαισθησίες, οπότε αυτές είναι που πρέπει να περιγραφούν και να εκφραστούν σε κάθε εποχή. Τη σχεσιακή τέχνη μπορεί να τη δει μόνο σαν συνακόλουθο ή συνέχεια της pop art, παρόλο που κάποιοι από τους καλλιτέχνες της εντάσσονταν μέχρι τότε κυρίως στο fluxus. Το επιχείρημα για τη διαφορετικότητα λοιπόν έγκειται στην ίδια την εποχή που εμφανίζεται η θεωρία. Ήταν το αποτέλεσμα της ανάγκης να γεμίσουν οι «ρωγμές του κοινωνικού δεσμού» που ενυπάρχουν στο μεταμοντέρνο περιβάλλον και έχουν σαν αποτέλεσμα την αποξένωση. Τον όρο «ρωγμή» χρησιμοποίησε ο Μαρξ για να περιγράψει εκείνες τις μορφές ανταλλαγής αγαθών οι οποίες διαφεύγουν του κυρίαρχου συστήματος της καπιταλιστικής οικονομίας, καθώς δεν υπόκεινται στο νόμο του κέρδους: αντιπραγματισμός, πώληση αγαθών κάτω του κόστους, αυτάρκεια παραγωγής αγαθών κ.τ.λ. Η ρωγμή είναι ένας χώρος διανθρώπων σχέσεων ο οποίος ενώ εντίθεται μάλλον αρμονικά στο γενικό σύστημα, την ίδια στιγμή υποδεικνύει άλλες εναλλακτικές δυνατότητες συναλλαγής που διαφέρουν από τις ισχύουσες πρακτικές του γενικού συστήματος. Τέτοια ακριβώς είναι η φύση της έκθεσης σύγχρονης τέχνης στην αγορά των εικαστικών αναπαραστάσεων: δημιουργεί ελεύθερους χώρους, χρόνους και ρυθμούς που αντιτίθενται σε κείνους της καθημερινής ζωής. Προκρίνει μία μορφή διανθρώπων συναλλαγής, η οποία διαφέρει άρδην από τις «ζώνες επικοινωνίας» που μας έχουν επιβληθεί. Το υπάρχον κοινωνικό πλαίσιο περιορίζει συνεχώς τις δυνατότητες διανθρώπων σχέσεων, την ίδια στιγμή

που δημιουργεί προκατασκευασμένους χώρους οι οποίοι έχουν προβλεφθεί γι' αυτόν το σκοπό. Οι αυτόματες δημόσιες τουαλέτες έχουν εφευρεθεί για να διατηρούνται οι δρόμοι καθαροί. Με την ίδια λογική αναπτύχθηκαν και τα μέσα μαζικής επικοινωνίας προκειμένου οι αστικές οδοί να εξαγνιστούν από κάθε είδους ακάθαρτη σχεσιακότητα, με αποτέλεσμα οι σχέσεις γειτνίασης να υπόκεινται σε πρωτοφανή συρρίκνωση. Η γενική εκμηχάνιση των κοινωνικών λειτουργιών σταδιακά περιστέλλει τον χώρο των σχέσεων. Οι επαγγελματικές συμπεριφορές συμμορφώνονται με το γενικό μοντέλο αποδοτικότητας των μηχανών που τις αντικαθιστούν. Οι μηχανές αναλαμβάνουν να επιτελέσουν λειτουργίες που άλλοτε αποτελούσαν ευκαιρίες για συναλλαγή και συγχρωτισμό, απόλαυση ή σύγκρουση. Μέσα σε αυτό το τοπίο η σύγχρονη τέχνη αναλαμβάνει να αναπτύξει ένα πολιτικό σχέδιο: να διεισδύσει στην σχεσιακή σφαίρα, προβληματοποιώντας την.







«Οι κοινωνικές ουτοπίες και η επαναστατική ελπίδα έχουν δώσει τη θέση τους στις καθημερινές μικρο – ουτοπίες και σε μμητικές στρατηγικές» (Bourriaud, 2014).

Η σχεσιακή πρακτική είναι εκείνος ο προνομιακός χώρος που καθιστά δυνατή την εκδίπλωση στιγμιαίων συλλογικοτήτων που διέπονται από διαφορετικές κάθε φορά αρχές. Ανάλογα με το βαθμό συμμετοχής που απαιτείται από το θεατή, τη φύση των έργων και τα προτεινόμενα μοντέλα κοινωνικότητας, η εκάστοτε πρακτική, θα παραγάγει ένα διαφορετικό κάθε φορά ιδιωματικό «τόπο ανταλλαγής». Η φύση αυτής της τέχνης είναι να μοντελοποιεί μάλλον παρά να αναπαριστά, και να εντίθεται στον κοινωνικό ιστό παρά να αντλεί έμπνευση από αυτόν, παραπέμποντας σε αξίες που μπορούν να μετατεθούν στην κοινωνία. Ως ανθρώπινη δραστηριότητα βασιζόμενη στη συναλλαγή και την επαφή, η τέχνη αποτελεί την ίδια στιγμή το αντικείμενο και το υποκείμενο μιας ηθικής πρακτικής. Και αυτό, γιατί σε αντίθεση με τις άλλες δραστηριότητες, δεν έχει άλλη λειτουργία από το να εκτίθεται σε αυτή τη συναλλαγή. Η τέχνη είναι ένα καθεστώς συνάντησης.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό που συνδέει τη σχεσιακή τέχνη με τη μεταμοντέρνα ιδεολογία είναι η μη αναζήτηση του πρωτοποριακού. Οι καλλιτέχνες προτείνουν μέσα από τα έργα τους στιγμές κοινωνικότητας ή αντικείμενα που παράγουν κοινωνικότητα χρησιμοποιώντας υπάρχοντες τύπους σχέσεων ή αναδημιουργώντας κάποιους παλιότερους. Το ζήτημα δηλαδή δεν είναι να διευρυνθούν τα όρια της τέχνης, αλλά να ανιχνευθούν οι δυνατότητες αντίστασης της τέχνης μέσα στο συνολικό κοινωνικό πλαίσιο. Οι καλλιτέχνες συχνά λειτουργούν σαν DJs δημιουργώντας remix, αντί να τους απασχολεί η παραγωγή κάτι νέου. Σε αυτή τη μορφή καλλιτεχνικής έκφρασης δεν είναι το οπτικό κομμάτι αυτό που ενδιαφέρει, αλλά το απτικό, η ανθρώπινη οικειότητα. Οι καλλιτέχνες δεν επιδιώκουν την καινοτομία της μορφής, αλλά τη βίωση και την κατανόηση των έργων. Το έργο δεν πρέπει να ενδιαφέρει το κοινό ως φόρμα, αλλά ως επικοινωνιακό εργαλείο.

Παρόλα αυτά ο Bourriaud θεωρεί την σχεσιακή αισθητική μια φορμαλιστική θεωρία. Η φόρμα όμως εδώ ορίζεται ως μια «ανεξάρτητη οντότητα με εσωτερικές εξαρτήσεις». Στην προκειμένη περίπτωση «ως μια διαρκή συνάντηση». Η δυναμική των σχέσεων που προτείνουν οι καλλιτέχνες με στόχο την δημιουργία κοινωνικών δεσμών με τους ανθρώπους γύρω τους, οδηγούν στην προσωποποίηση της φόρμας. Η μορφή του έργου δεν παραμερίζεται αλλά παράγεται μέσα από την επικοινωνία η οποία καθίσταται έτσι το βασικότερο συστατικό του. Ο διάλογος λειτουργεί με αυτόν τον τρόπο σαν διαδικασία παραγωγής εικόνων οι οποίες συγκεντρώνουν όλη την ουσία του καλλιτεχνικού έργου.

Ωστόσο, στην προκειμένη περίπτωση, η φόρμα του έργου τέχνης δεν είναι συγκεκριμένη αλλά επιτηδευμένα ασταθής, ώστε να μπορούν να συναντιούνται ετερογενείς οντότητες και να προκύπτει διάλογος και ανταλλαγή απόψεων. Η αστάθεια του νοήματος και της ταυτότητας του έργου δημιουργεί χώρο για ποικίλες αναγνώσεις και νοηματοδοτήσεις, καθιστώντας έτσι τη δομή του έργου ανοιχτή (Bishop, 2006). Ωστόσο, η δυσκολία στην κατανόηση και η ασάφεια ως προς αυτό που πρέπει να αποκομίσει ο θεατής αποτελεί μέρος των επιδιώξεων του έργου, θέλοντας να προκαλέσει ένα αίσθημα οικειότητας στον θεατή και να του επιτρέψει να δώσει κάθε φορά μία διαφορετική ερμηνεία.



Στη συνέχεια θα αναφερθώ σε κάποια χαρακτηριστικά του χώρου όπου είναι εγκαταστημένοι οι Ρομά της κοινότητας Παγανής.

3. 1. Περιγραφή του καταυλισμού των Ρομά της Παγανής Λέσβου

Αρκετοί ρομά κατοικούν στην Παγανή, λίγα λεπτά έξω από τη Μυτιλήνη, σε έναν μεγάλο καταυλισμό. Στον καταυλισμό, ο οποίος είναι χωρισμένος σε δύο μέρη, διακρίνονται δύο είσοδοι, ο ένας από δεξιά και ο άλλος από αριστερά. Ο δεξιός χώρος εντοπίζεται στο κάτω μέρος του καταυλισμού, όπου βρίσκονται συγκεντρωμένα τα περισσότερα σπίτια (που μοιάζουν με παράγκες) και έχουν πρόσβαση στο κεντρικό σημείο του καταυλισμού. Ο αριστερός χώρος βρίσκεται στο πάνω μέρος και εκεί κατοικούν δύο εκτεταμένες οικογένειες (παππούδες/ γονείς/ παιδιά/ και λοιποί συγγενείς), οι οποίοι δεν έχουν φιλικές σχέσεις με τους υπόλοιπους διαμένοντες στον καταυλισμό. Οι ίδιοι, μάλιστα, έχτισαν τα δικά τους σπίτια με υλικά που χρειάστηκε αρκετός καιρός για να τα συγκεντρώσουν, μαζεύοντας πράγματα «άχρηστα» και «παλιά», αλλά χρήσιμα για εκείνους, καθώς δεν έχουν την οικονομική δυνατότητα για την αγορά των απαραίτητων οικοδομικών υλικών. Πολλές φορές μέσα από την εργασία τους ως «παλιατζήδες» συγκεντρώνουν υλικά και για την επισκευή των κατοικιών τους που είναι ακατάλληλα για τη διαβίωση τους. Πολλές φορές τα σπίτια στερούνται από παράθυρα και πόρτες ή δέχονται νερά στο εσωτερικό τους. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα οι διαμένοντες/ ουσες στον καταυλισμό να ψάχνουν άλλα μέρη για να προστατευθούν, όπως το αυτοκίνητο που είναι τοποθετημένο στο κέντρο του καταυλισμού, στο οποίο τον χειμώνα τοποθετούν γκαζιέρες για να προστατευθούν από τις άσχημες καιρικές συνθήκες. Ο καταυλισμός δεν έχει πρόσβαση σε νερό και ρεύμα. Τα βράδια οι διαμένοντες/ ουσες ανάβουν κεριά για φως. Νερό μαζεύουν σε μπουκάλια και άλλα αποθηκευτικά δοχεία κυρίως τα παιδιά και γυναίκες από δημόσιες βρύσες για να πλυθούν, για το μαγείρεμα και για την κάλυψη άλλων αναγκών. Το χειμώνα οι άνδρες ανάβουν φωτιές κόβοντας τα δέντρα που βρίσκονται εντός του καταυλισμού για να ζεσταθούν. Επίσης, η λάσπη αποθαρρύνει τη διέλευση του καταυλισμού. Στην είσοδο θα βρει κανείς πλυμένα

κρεμασμένα ρούχα στις απόγκες του πρώην Κτηνιατρείου που βρίσκεται μπροστά από τον καταυλισμό και λειτουργεί θα μπορούσαμε να πούμε ως όριο ανάμεσα στο «δικό μας» χώρο, που είναι ο καταυλισμός των ρομά και στον έξω χώρο, «των άλλων».

Ένα μικρό ποσοστό παιδιών που διαμένουν στην Παγανή φοίτησαν για ένα μικρό χρονικό διάστημα στο δημοτικό σχολείο. Διέκοψαν όμως τη φοίτηση τους ύστερα από δύο μήνες, καθώς αδυνατούσαν να μεταφερθούν από τον καταυλισμό στο σχολείο. Το σχολικό λεωφορείο το οποίο μίσθωσε ο Δήμος αρνήθηκε να μεταβεί στον καταυλισμό για να παραλάβει τους μαθητές. Οι γονείς των μαθητών αν και συχνά ισχυρίζονταν πως επιθυμούσαν τα παιδιά τους να μορφωθούν, ωστόσο χρησιμοποιούσαν τη δικαιολογία πως δεν έχουν χρήματα για να καλύψουν τα έξοδα των καυσίμων. Οι «Γέφυρες Τέχνης» στην οποία έκανα εθελοντισμό πολλές φορές κάλυπτε τα έξοδα αυτά. Μερικά παιδιά έχουν δυσλεξία και αδυνατούν να ανταποκριθούν στα σχολικά καθήκοντα τους. Κάποια παιδιά παρουσίασαν βελτίωση κατά τη διάρκεια φοίτησης τους στο σχολείο. Η ΜΚΟ σχεδίασε και οργάνωσε εβδομαδιαίο πρόγραμμα παρακολούθησης μαθημάτων της ελληνικής γλώσσας και καλλιτεχνικών δραστηριοτήτων, όπως διδασκαλία μουσικής (βιολί και κιθάρα), origami, θέατρο κατά διαστήματα. Η ΜΚΟ ζήτησε από το κράτος χορηγία 60 χιλιάδων ευρώ για την κάλυψη των εξόδων των παιδιών ρομά, αλλά το κράτος αρνήθηκε, χορηγώντας τελικά ένα μεγαλύτερο ποσό στο δήμο, ο οποίος απέτυχε να φέρει εις πέρας το όλο πρόγραμμα που είχε αναλάβει. Στη συνέχεια η ART BRIDGES διοργάνωσε εκπαιδευτικές δραστηριότητες για παιδιά πρόσφυγες και παιδιά ρομά με τη βοήθεια αμερικανών εθελοντών. Κατά το διάστημα αυτό πραγματοποιήθηκαν επισκέψεις στην περιοχή Καλαμάρι, στην οποία διαμένουν οι ρομά τους καλοκαιρινούς μήνες. Οι αμερικάνοι εθελοντές κατά την πρώτη τους επαφή με τα παιδιά ρομά αρνήθηκαν να κατέβουν από το όχημα το οποίο τους μετέφερε από το Καρά Τεπέ στο Καλαμάρι. Δεν είχαν έρθει ποτέ ξανά σε επαφή με ρομά. Ο τρόπος ζωής τους, τους προκάλεσε φόβο. Όταν αποφάσισαν να κατέβουν από το λεωφορείο έμειναν αποστασιοποιημένοι τόσο από τους μεγάλους όσο και από τα παιδιά. Κάποια στιγμή μια γυναίκα έφερε μια κουβέρτα για να τη στρώσει στο έδαφος, οι εθελοντές όμως αρνήθηκαν να καθίσουν για να ξεκινήσουν τα μαθήματα βιολιού και γιουκαλίλι. Εκτός αυτού, τα παιδιά ρομά έλαβαν μέρος σε εκπαιδευτικές εκδρομές με επισκέψεις σε μουσεία και με συμμετοχή σε μαθήματα κεραμικής. (Ας σημειωθεί πως ο οδηγός του λεωφορείου αρχικά αρνήθηκε να μεταβιβάσει τα παιδιά ρομά στο λεωφορείο, διότι τα γνώριζε από κλοπές καυσίμων που διενήργησαν στο παρελθόν).

Στους ρομά συναντώνται πυρηνικού ή/ και εκτεταμένου τύπου οικογένειες, καθώς ζούνε κάτω από την ίδια στέγη έως και τρεις γενιές (παππούδες/ γιαγιάδες/ παιδιά/ εγγόνια). Τα κορίτσια παντρεύονται σε νεαρή ηλικία συνομήλικους τους ή και μεγαλύτερους άνδρες ρομά. Γεννούν επίσης σε μικρή ηλικία και κατά προτίμηση πολλά παιδιά. Οι πατεράδες-αρχηγοί μερικών οικογενειών στην Παγανή είναι έγκλειστοί σε σωφρονιστικά κατάστημα. Οπότε, οι γιοι ή οι σύζυγοι τους, αν δεν υπάρχουν αρσενικά παιδιά στην οικογένεια, αναλαμβάνουν την εξασφάλιση των

αναγκαίων στην οικογένεια, συνήθως ασκώντας ζητιανιά. Μερικές φορές οι κόρες εκδίδονται σε στάσεις λεωφορείων, όπου τις περιμένουν άνδρες μεγάλης ηλικίας για να ανταλλάξουν τις υπηρεσίες τους με λιγοστά ευρώ.

Οι ρομά που κατοικούν στην Παγανή δεν εργάζονται. Ζούνε συνήθως από επιδόματα που τους παραχωρεί το κράτος. Επιπλέον, ζητιανεύουν για να βγάλουν τα προς το ζην στους δρόμους και σε μαγαζιά. Τα κορίτσια εκπορνεύονται για να φέρουν στην οικογένεια λίγα χρήματα. Τα αρσενικά μέλη της οικογένειας ασχολούνται με το μάζεμα σίδερων, ως «παλιατζήδες». Άλλοι ασχολούνται με το εμπόριο και τη διακίνηση ναρκωτικών ουσιών και καταλήγουν στη φυλακή. Κάποιοι πέτυχαν στην προκήρυξη κοινωφελούς εργασίας στο δήμο Λέσβου, αλλά αρνήθηκαν να πάνε στη δουλειά, εξαιτίας του αισθήματος κατωτερότητας. Αισθάνονται ντροπή να εργαστούν με τους «μπαλαμούς», όπως αποκαλούν τους έλληνες, εξαιτίας της στέρησής τους σε υποδήματα και ενδύματα, αλλά και λόγω της αγραμματοσύνης τους. Κάποιοι άλλοι ασχολούνται με τη δημιουργία καλαθιών ή κοφινιών.



Διαδραστικό εργαστήριο μουσικοθεραπείας και χειροτεχνίας με υλικά προερχόμενα από ανακύκλωση στον καταυλισμό των Ελλήνων Τσιγγάνων στον Παπάδο Γέρας και στην περιοχή του κτηνιατρίου στην Παγανή από την «Art Bridges»

Ο «ARTBRIDGES» είναι ένας οργανισμός εθελοντών που προσφέρει ψυχοκοινωνική υποστήριξη σε κοινωνικά μειονεκτούντα άτομα. Μέσα από τη μουσική και την καλλιτεχνική εκπαίδευση προωθεί την ένταξη μιας ποικιλίας ομάδων μεταξύ των οποίων η ελληνική κοινότητα των Ρομά. Το πρόγραμμά του παρέχει ένα χώρο διαπολιτισμικού διαθρησκευτικού διαλόγου, που μαθαίνει τους νέους να ξεπεράσουν τις

διαφορές τους και να συνεργαστούν για ένα κοινό στόχο συνδυάζοντας την εξερεύνηση, το παιχνίδι και τη μάθηση. Ιδρυτής και βασικό στέλεχος του οργανισμού με πρωταγωνιστικό ρόλο στις δράσεις του είναι η *Angela María Arbeláez*.



Η τέχνη ενώνεται με την πραγματικότητα και βρίσκεται στα πιο απροσδόκητα μέρη, πάντα παρούσα και κρυμμένη στην καθημερινή ζωή. Η βίωση της ευθυμίας έχει σαν αποτέλεσμα την συλλογική ένωση. Η γιορτή προετοιμάζει την ένωση και την κοινή χρήση.

Ανάμεσα στα εκατομμύρια μουσείων χωρίς τοίχους, έτοιμα να μιλήσουν, ο καλλιτέχνης μαθαίνει να ακούει και να κατανοεί την τοπική πραγματικότητα γιατί όπου και αν παρουσιαστεί μια ανθρώπινη κοινότητα μπορεί να ανοίξει έναν διάλογο, επιβεβαιώνοντας τον κοινωνικό του ρόλο. Αυτό που είναι σημαντικό είναι η διαδικασία και ο μετασχηματισμός, παρά το τελικό προϊόν, ενεργοποιώντας μέσα από τα έργα σχεσιακές δυναμικές και καθιστώντας την καλλιτεχνική διαδικασία μια διυποκειμενική πρακτική που επικεντρώνεται στη σφαίρα των ανθρώπινων σχέσεων.



Σύμφωνα με τον Guillermo Gomez Pena, οι «οι καλλιτέχνες είναι πειρατές, άνθρωποι που διασχίζουν σύνορα (Border – Crossers), πολιτιστικοί διαπραγματευτές και θεραπευτές της κοινότητας (Lacy, 1994, σ. 39-40).



Το φαγητό γίνεται ένα πολιτιστικό μέσο με μεγάλη δύναμη συσσωμάτωσης, ένα μέσο ενεργοποίησης και ενίσχυσης της ανταλλαγής πολιτισμικών, εθνοτικών και γλωσσικών στοιχείων. Μέσα από τη μαγειρική, το συμποσιασμό και τη χαρά επανέρχεται ο διάλογος και η εμπιστοσύνη, στοιχεία απαραίτητα για τη συνοχή στη σύγχρονη κοινωνία. Δημιουργείται μια ευκαιρία συνάντησης στην οποία παραμερίζεται η ακαμψία. Είναι μια στιγμή συλλογικότητας και συνάντησης γύρω από κοινά ενδιαφέροντα αναμνηχής, κοινωνικότητας και διαλόγου. Το συμπόσιο δημιουργεί μεταξύ των επισκεπτών εκείνη την ατμόσφαιρα διέγερσης, που ευνοεί τον διάλογο, μέσα από την αίσθηση της συμμετοχής τους σε μια κοινή εμπειρία και της ενθάρρυνσής τους να νιώθουν ως ένα μέρος της κοινότητας στην οποία βρίσκονται. Μπορεί να λειτουργεί σαν ένα τελετουργικό που συμβάλλει στην ενίσχυση του πνεύματος της κοινότητας, δημιουργώντας δεσμούς ανάμεσα σε διαφορετικούς μεταξύ τους συμμετέχοντες στην ίδια κατάσταση.

Το καλλιτεχνικό έργο, λαμβάνοντας υπόψη του όλα τα στοιχεία που δημιουργούν την ταυτότητα ενός τόπου, θέλει να ανταποκριθεί στις συγκεκριμένες ανάγκες και να δημιουργήσει μια άμεση αντιπαράθεση ή ουσιαστικό διάλογο με την κοινότητα. Αυτό μπορεί να συμβεί μέσα σε ένα καθεστώς συμμετοχής πλήρους και ενεργούς μορφής. Ο θεατής αποκτά ενεργό ρόλο με ευθύνη δράσης, από την οποία εξαρτάται η εξέλιξη του κάθε έργου. Η όλη διαδικασία χαρακτηρίζεται από ρευστότητα και

δυναμικότητα. Μπορεί να είναι εφήμερη και παροδική, διατηρώντας όμως την αυθεντικότητά της στη μνήμη των συμμετεχόντων. Αποτελεί μια πρόταση για νέα πιθανά και πιο βιώσιμα μοντέλα ζωής στο εσωτερικό μιας κοινωνίας αλλοτριωτικής. Μια τέχνη που στοχεύει στην παραγωγή και βελτίωση της υποκειμενικότητας, με το να την εμπλουτίζει και να την επανεφευρίσκει σε καινούργιες πάντα φόρμες.

Οι καλλιτέχνες θέλοντας να απευθυνθούν σε ένα ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο επανεμνηνύουν τους ρόλους τους, υιοθετώντας μοντέλα εκτός χώρου της τέχνης. Ο Allan Kaprow σε μια σειρά από άρθρα του τη δεκαετία του '70 με τον τίτλο «Η εκπαίδευση ενός μη καλλιτέχνη» (The education of an un – artist) υπογραμμίζει τον εγγενώς παιδαγωγικό χαρακτήρα της τέχνης. Οι επιδιώξεις των καλλιτεχνών για κοινωνική αλλαγή ανάγουν τις διαλογικές και επικοινωνιακές εκφάνσεις των έργων τους το ίδιο σημαντικές με τις αισθητικές τους πλευρές. Όταν καλλιτεχνικές στρατηγικές και παιδαγωγικές δράσεις γίνονται ένα, η διαδικασία που περιλαμβάνει όλες αυτές τις δραστηριότητες ανάγεται ως το κεντρικό μέρος του έργου τέχνης.

Για τον Freire (Freire, 1977), η παιδαγωγική διαδικασία είναι «άσκηση ελευθερίας», δεν είναι απλή μεταβίβαση γνώσεων ή πολιτισμού. Ούτε είναι μετάδοση τεχνικών γνώσεων. Δεν είναι ακόμη αποταμίευση πληροφοριών ή δεδομένων στο μυαλό του μαθητή. Δεν είναι η διαιώνιση των αξιών μιας δοσμένης κουλτούρας. Ούτε είναι προσπάθεια προσαρμογής του μαθητή στο περιβάλλον του.

Η παιδεία, ως άσκηση ελευθερίας, είναι μια αληθινά γνωσιολογική κατάσταση. Στην παιδευτική διαδικασία απελευθέρωσης, ο παιδαγωγός-μαθητής και ο μαθητής-παιδαγωγός είναι και οι δύο υποκείμενα γνώσης μπροστά στα προς γνώση αντικείμενα. Όσοι μονοπωλούν τη σοφία, δεν ανέχονται το διάλογο. Ο διάλογος είναι απειλή για την παντοδυναμία τους. Ο τύπος του παιδαγωγού που ο Freire διαμορφώνει, είναι ένα υποκείμενο που γνωρίζει και έρχεται αντιμέτωπο με άλλα υποκείμενα που κι αυτά γνωρίζουν. Ο παιδαγωγός που έρχεται σε επαφή με τη γνώση μαζί με τους μαθητές του, σφραγίζει την πράξη της μάθησης με το διάλογο.

Σε περιβάλλοντα πολιτισμικής, γλωσσικής ή οικονομικής ετερότητας, όπου υπάρχει αναπόφευκτα κοινωνική ανισότητα, η σχέση αλληλεπίδρασης διδασκόντων και μαθητών δεν είναι ποτέ ουδέτερη. Είτε αμφισβητεί ανοιχτά τη λειτουργία των εξουσιαστικών σχέσεων της ευρύτερης κοινωνίας είτε ενισχύει αυτές ακριβώς τις σχέσεις. Η χρήση του λόγου με βάση τις κοινωνικές σχέσεις εξουσίας, επηρεάζει άμεσα τον τρόπο με τον οποίο δάσκαλοι και μαθητές διαπραγματεύονται τις ταυτότητές τους. Για παράδειγμα, ο λόγος που υποστηρίζει ότι τα δίγλωσσα παιδιά πρέπει να αφομοιωθούν και να εγκαταλείψουν την πρώτη τους γλώσσα, προκειμένου να πετύχουν στην κοινωνία, δεν είναι μια ουδέτερη επιστημονική δήλωση ενός δεδομένου.

Σύμφωνα με τον Cummins (Cummins, 2003, σ.164), για να προοδεύσουν στο σχολείο τα παιδιά, πρέπει να μεγιστοποιηθεί η γνωστική δραστηριοποίησή τους (cognitive engagement) μέσα στο διαπροσωπικό χώρο αλληλεπίδρασης δασκάλου-

μαθητή. Παρομοίως, οι σχέσεις αλληλεπίδρασης μεταξύ δασκάλου-μαθητή πρέπει να κάνουν αποδεκτή την πολιτισμική, γλωσσική και προσωπική ταυτότητα των μαθητών, έτσι ώστε να δημιουργούν μέσα στην τάξη συνθήκες που θα επιτρέπουν τη μέγιστη επένδυση ταυτότητας (identity investment) στη μαθησιακή διαδικασία. Υπάρχει αμφίδρομη σχέση μεταξύ γνωστικής δραστηριοποίησης και επένδυσης ταυτότητας. Όσο περισσότερο μαθαίνουν τα παιδιά, τόσο περισσότερο αναπτύσσεται η συνείδησή τους ως μαθητών και τόσο περισσότερο δραστηριοποιούνται για μάθηση. Αντίθετα, τα παιδιά θα είναι απρόθυμα να επενδύσουν την ταυτότητά τους στη μαθησιακή διαδικασία, αν νιώθουν ότι οι δάσκαλοί τους δεν τα αποδέχονται.

Οι γνωστικοί ψυχολόγοι γενικά συμφωνούν ότι, μαθαίνουμε ενσωματώνοντας καινούρια δεδομένα στις υπάρχουσες γνωστικές δομές ή σχήματα. Σύμφωνα με την Anna Uhl Chamot (1998), η αξία που έχει η προηγούμενη γνώση στην εκμάθηση νέων πληροφοριών και δεξιοτήτων είναι πολύ σημαντική για τους μαθητές δεύτερης γλώσσας. Πουθενά ο ρόλος της προηγούμενης γνώσης δεν είναι πιο σημαντικός από ό,τι σε περιβάλλοντα εκπαίδευσης σε δεύτερη γλώσσα. Επισημαίνει επίσης ότι οι μαθητές που αξιοποιούν την προηγούμενη γνώση τους μέσω της γλώσσας και της εμπειρίας που τους είναι περισσότερο οικείες, έχουν στη διάθεσή τους μία πλούσια γκάμα από γνωστικά σχήματα, ενώ όσοι μαθητές πιστεύουν ότι μπορούν να χρησιμοποιούν μόνο τη γνώση που έχουν μάθει μέσα στα όρια της δεύτερης γλώσσας, έχουν περιορισμένες δυνατότητες πρόσβασης.

Η προηγούμενη γνώση αποτελεί ένα βασικό στοιχείο του δυναμικού που χρησιμοποιούν οι μαθητές κατά τη διαδικασία της μάθησης για να κάνουν τη διδακτική εισερχόμενη πληροφορία περισσότερο «πλαισιακά στερεωμένη», ενσωματωμένη στο συγκείμενο. Η ενεργοποίηση της προηγούμενης γνώσης των μαθητών είναι σημαντική, γιατί οι μαθητές ίσως να μη συνειδητοποιούν πλήρως τι γνωρίζουν για ένα συγκεκριμένο μάθημα ή θέμα, και κατά συνέπεια, η προηγούμενη γνώση τους ίσως να μη διευκολύνει τη μάθηση, αν δε γίνει συνειδητή. Το να ενεργοποιούμε τη μεταγλωσσική γνώση των παιδιών για την πρώτη τους γλώσσα και να τα ενθαρρύνουμε να συνδέουν τη γνώση για τη μητρική γλώσσα με τη γνώση τους για τη δεύτερη γλώσσα, αποτελεί μια σημαντική πλευρά αυτής της διαδικασίας. Στη διδασκαλία με παιδιά Ρομά, τα προγράμματα γραμματισμού δεν μπορούν να στέκονται μόνο σε ένα στατικό, παραδοσιακού τύπου γραμματισμό, αλλά σε μια δυναμική προοπτική, όπου εκπαιδευτικοί και μαθητές συνοικοδομούν και συνδιαπραγματεύονται ποικίλες μορφές ανάγνωσης και παραγωγής νοημάτων και κριτικής (Κωστούλη, 2005, σ.252). Μιας κριτικής που γίνεται στο πλαίσιο ανάδειξης των κυρίαρχων κοινωνικών δομών, οι οποίες διαμορφώνουν συνθήκες κοινωνικών αποκλεισμών εις βάρος των Ρομά. Έτσι, ο στόχος είναι να συνειδητοποιήσουν τα ίδια τα παιδιά Ρομά ότι πρέπει να μετατραπούν σε συντελεστές της ιστορίας καθημερινά μέσα και έξω από το σχολείο (Μασέντο, 2002).

Η απόκτηση της γλωσσικής γνώσης, που σημαίνει τη σύζευξη της γλωσσικής ικανότητας με την απόκτηση της επικοινωνιακής ικανότητας, σημαίνει ότι τα παιδιά Ρομά κατακτούν και σε σημαντικό βαθμό συνειδητοποιούν όλες εκείνες τις συνθήκες

που θα τα οδηγήσουν σε σχολική επιτυχία, χωρίς βέβαια να θεωρείται ότι μόνο το σχολείο θα συμβάλλει στην εξαφάνιση και του κοινωνικού αποκλεισμού των Ρομά. Αποτελεί όμως σημαντικό παράγοντα, αφού τα παιδιά Ρομά, εντός του συστήματος της γλώσσας σε συνδυασμό με τη γνώση για τη χρήση του συστήματος στην επικοινωνία, θα μπορούν να διαμορφώσουν πλαίσια ανάδειξης των προβλημάτων που βιώνουν. Θα μπορούν δηλαδή να καταγράφουν και να αναδεικνύουν τα δικαιώματά τους και, παραπέρα, σε μια δια βίου προοπτική ως πολίτες, να έχουν τις ικανότητες ώστε να διατυπώνουν τα αιτήματά τους χωρίς την ανάγκη παρουσίας διαμεσολαβητών. Αυτό ως μια πρώτη κατάκτηση, αποτελεί για την εκπαιδευτική διαδικασία μια σημαντική πολιτική πράξη ενδυνάμωσης και χειραφέτησης.









Κεφάλαιο 4. Συνεντεύξεις

Συνέντευξη 1

Συνέντευξη της Σαμπιχά Σουλεϊμάν, προέδρου του συλλόγου «Ελπίδα» του Δροσερού Ξάνθης και ακτιβίστριας για τα δικαιώματα των Ρομά.

Θ: Θανάσης, Σ: Σαμπιχά

Θ : Ας ξεκινήσουμε αρχικά από το εκπαιδευτικό κομμάτι που έχει σχέση με τα παιδιά που πάνε σχολείο.. Πόσα παιδιά εισέρχονται κάθε χρόνο στο δημοτικό, πόσα

συνεχίζουν στο γυμνάσιο και στο λύκειο; Υπάρχει διαρροή, υπάρχει στην πορεία κάποια μαθητική διαρροή; Η φοίτηση είναι συστηματική των παιδιών;

Σ : Μόνο που δεν είναι συστηματική.. κάθε χρόνο ξέρουμε ότι κάνουν εγγραφές παιδιών πάνω από 300, των οποίων τα 2/4, το μισό κομμάτι των παιδιών είναι εκτός σχολείου. Ούτε έχουμε ειδικευμένη εκπαιδευτικό στα σχολεία, να ξέρουμε ότι το παιδί θα φοιτήσει στο γυμνάσιο και θα ενταχθεί στην τοπική κοινωνία. Είναι γκέτο τα σχολεία, είναι παιδιά μόνο του οικισμού μας Ρομά.. Όσα παιδιά φοιτούν στο δημοτικό, ούτε τα μισά δε πάνε στο γυμνάσιο.. Αν και πολλές φορές κάναμε συζήτηση με τη διευθύντρια ή με τους κάθε διευθυντές από το γυμνάσιο, κάνουνε το εξής : παίρνουνε τον κατάλογο από έκτη δημοτικού που είναι να φοιτήσουν στο γυμνάσιο, περιμένουνε χωρίς να κάνουνε κάτι, ότι να πάνε οι γονείς να κάνουνε εγγραφές στο γυμνάσιο.. Από τη στιγμή που δε πάνε οι γονείς τα φέρνουνε στο δικαστή ή στον εισαγγελέα πρωτοδικείου, η ίδια η διευθύντρια, και περνάει από δικαστήρια τους γονείς.. ότι δε στέλνει το παιδί του στο σχολείο.

Θ : Ρίχνει το βάρος δηλαδή στους γονείς..

Σ : Ακριβώς αυτό ναι.

Θ : Μεταθέτει τέλος πάντων την ευθύνη σε αυτούς..

Σ : Εκεί γίνεται πάνω από δύο- τρεις μήνες οικογενειακά μια μεγάλη ταλαιπωρία. Υπάρχουν γονείς που φοβούνται τα δικαστήρια, γιατί φοβούνται και την αστυνομία.. Διότι στο μυαλό μας έχουμε κι έτσι είναι.. ποτέ καλό δεν μας έχουν κάνει.

Θ : Μάλιστα..

Σ : Ναι.. και έχουμε κάνει πολλές φορές ότι υπάρχουν κρατικοί, διορισμένοι, να δουν, να πάνε στις οικογένειες, κοινωνικοί λειτουργοί. Να δουν, το παιδί που δεν φοιτεί, πού βρίσκεται, τι γίνεται, να δουν τη διαρροή των παιδιών. Ούτε συζήτηση δε θέλουνε, παραμελούν το σύλλογο, λέγοντας δεν έχουμε το δικαίωμα να ζητήσουμε από την πρωτοβάθμια σαν σύλλογος, από τη στιγμή που δεν φοιτεί το παιδί μου, ως μαμά, δεν έχω και δικαίωμα να απαιτήσω ή να ζητήσω κάποια πράγματα. Εκεί ξεκινάμε κι εμείς μετά με τον εισαγγελέα, ό,τι είναι νομικό θα το αναλάβει ο εισαγγελέας, ό,τι είναι πολιτικό θα το συζητήσουμε.. δημόσια; Μέσω ΜΜΕ; Ανοιχτή επιστολή; Στο αρμόδιο υπουργείο, και το κάνουμε. Το θέμα ποιό είναι.. Δεν είναι θέμα διαρροής ή συστηματικά.. κανείς δεν έχει κάτσει μία φορά στη ζωή τους, αρμόδιοι που εκπροσωπούν το κομμάτι της παιδείας να πει “δεν είναι κατώτερου θεού αυτά τα παιδιά”, θα πρέπει εξαρχής, πριν το Μάιο, πριν τις εγγραφές να δούμε αυτά τα παιδιά. Πόσα είναι, που θα φοιτήσουνε.. μπορούν να πάρουνε από το δήμο. Χωρίς κόπο, χωρίς κούραση, να πάρουνε τα στοιχεία από το Δήμο, να καθίσουν αρμόδιοι που είναι γι’ αυτό το θέμα και να στείλουνε το καλοκαίρι την Πρόνοια, κρατικά άτομα να κάνουν μια έρευνα πόσα παιδιά είναι, αν είναι στο εξωτερικό γιατί αρκετοί έχουν φύγει Γερμανία και Ολλανδία.

Θ : Ναι.

Σ : Λείπουν τα παιδιά που δεν εμφανίστηκαν οι γονείς, πας και τους κάνεις μήνυση σαν δευτεροβάθμια, με ποιο δικαίωμα ; Πρώτα ψάχνεις που είναι, κάνε τη λίστα, την έρευνά σου, βγάλε το αποτέλεσμα και παρέδωσέ το στους αρμόδιους.. δεν έχει συμβεί ποτέ. Ο σύλλογος παλεύει, ο σύλλογος προσπαθεί, και προσπαθούν να σκεπάσουν το σύλλογο για να ηρεμήσουνε.

Θ : Συνεπάγεται κάποια πρόστιμα η μη..

Σ : Μας λένε μία απάντηση “μα εμείς δεν κάνουμε κάτι, είναι το myschool”.. ότι είναι υποχρεωτική εκπαίδευση, ευρωπαϊκός κανόνας και τέτοια.. ωραία. Ας είναι myschool, μπράβο σας και είμαστε υπέρ το παιδί να πάει στο σχολείο.. είδατε αν χωράνε; Γιατί τα παιδιά που δεν χωράνε του νηπιαγωγείου, παράδειγμα, και στο δημοτικό.. αλλά του νηπιαγωγείου, αν δεν φοιτεί το παιδί στο νηπιαγωγείο, δεν μπορεί να πάει και στο δημοτικό. Δηλαδή έχεις δέκα χρόνων παιδί να πάει νηπιαγωγείο και μετά να πάει δημοτικό.. μπορεί;

Θ : Μάλιστα.

Σ : Ήδη έχει χάσει πόσες χρονιές.. Και τι κάνουνε.. κάνουνε εγγραφές σε όλα τα παιδιά του οικισμού που είναι να φοιτήσουν υποχρεωτική εκπαίδευση, υποχρεωτική φοίτηση, sorry, αφήνουνε στη λίστα τους όλα αυτά τα στοιχεία, παίρνουνε αυτά που χωράνε, αυτά που δεν πάνε και έχουνε διαρροή παίρνουνε τα άλλα..Δηλαδή συμπληρώνουν από τα παιδιά που δε χωρούσανε.

Θ : Ναι.. ένα αλαλούμ δηλαδή, μια αναντιστοιχία..

Σ : Όπως το είπατε, αλαλούμ, ακριβώς αυτό.. Απλά όλα τα παιδιά του οικισμού 0-17 είναι τρεις χιλιάδες. Κάναμε το 2018 την απογραφή στον οικισμό είναι τρεις χιλιάδες.

Θ : Και οι υποδομές; Το νηπιαγωγείο ας πούμε;

Σ : Είναι για είκοσι πέντε παιδιά, είναι δύο δωμάτια.. ναι δύο δωμάτια.

Θ : Και για προσχολική αγωγή πάλι; Δεν ξέρω, δε το συζητάμε ίσως ε ;

Σ : Καθόλου δεν υπάρχει για προσχολική αγωγή, καθόλου δεν υπάρχει παιδικός σταθμός, βρεφονηπιαγωγείο δεν υπάρχει..

Θ : Και μάλιστα σε μια κατάσταση όπου υπάρχει μια διγλωσσία, τριγλωσσία στην προκειμένη περίπτωση..

Σ : Τρίγλωσσοι είμαστε, μιλάμε και τουρκικά, και ρομά. Η μητρική είναι ρομανέ, δεύτερη μας γλώσσα είναι τα ελληνικά και τα τουρκικά τα παίρνουμε βάσει τόπου..έτσι να το πω..; Στα μαγαζιά ξέρουμε πολύ καλά ότι στη Θράκη, όσα μαγαζιά έχουν ανοίξει μουσουλμάνοι δεν υπάρχουν στους χριστιανούς. Δηλαδή εγώ αυτό το πράγμα που λένε “ μειονότητα μουσουλμανική” ή “τουρκική” όπως θέλει το Τουρκικό Προξενείο, όπως το ονομάζει, εγώ θα έλεγα ότι μειονότητα αυτή τη στιγμή είναι οι ορθόδοξοι χριστιανοί.. και όχι οι μουσουλμάνοι με τόσο μεγάλο πληθυσμό.

Ναι, έχουν σχολεία, έχουν φροντιστήρια, έχουνε τζαμιά, έχουνε τα πάντα και δεν είναι και ικανοποιημένοι οι κύριοι.

Θ : Μάλιστα.. Η μειονεκτική θέση που βρίσκονται όσον αφορά τα παιδιά, όσον αφορά τη φύση της γλώσσας.; δυσκολεύει σίγουρα τα πράγματα είπαμε.. το αναφέραμε αυτό, ναι.. Η αντιμετώπιση των δασκάλων, των εκπαιδευτικών στα παιδιά, το αναλυτικό πρόγραμμα, το επίπεδο των μαθημάτων, πως το κρίνετε;

Σ : Το έχει διευκρινίσει και ο συνήγορος του πολίτη. Παράδειγμα..μπήκανε στον οικισμό μας τα τελευταία χρόνια ο συνήγορος του πολίτη, ακόμα και ο ανώτερος, ο κύριος Ποτάκης.. ήρθανε αρκετοί από το συνήγορο για όλες τις υποθέσεις. Θυμάμαι ότι πιάσανε δύο παιδιά, γιατί τα δικά μας είναι πάνω στο δρόμο όλη τη μέρα, περνάνε αρκετές φορές από δω τα παιδιά που σχολάνε απ' το σχολείο, ζητάνε ή νερό ή να προλάβουν τουαλέτα.

Θ : Από το σύλλογό σας εννοείτε..

Σ : Ναι.. Και όταν μπήκανε μέσα τα μικρά μέσα τα κοριτσάκια.. μικρά.. η μία ήταν έκτη δημοτικού και η άλλη ήταν πέμπτη δημοτικού. Τους ρώτησαν ένα πράγμα οι δύο κυρίες απ' το συνήγορο.. τι τάξη πάνε και ποια είναι η πρωτεύουσα της χώρας μας. Για την τάξη ξέρανε, για την πρωτεύουσα ούτε καν κατάλαβαν τι είναι αυτό.. που μας ρωτάτε.. Εκεί κοιταχτήκανε και οι δυό τους, δεν το συνεχίσανε για να μη στεναχωρέσουν τα παιδιά αυτό που είπανε τουλάχιστον.. Και φύγανε τα μικρά. Μου είπανε μετά δεν χρειάζεται να μας πεις κάτι, εμείς από το παιδί ξέρουμε τι να ρωτήσουμε και για ποιο λόγο. Διευκρινήσανε γιατί, παράδειγμα, τα σχολεία του Δροσερού είχανε κλείσει πριν τρία χρόνια.. το '17 ναι, το 2017. Κλείσανε απ' την αυλή που είχανε δύο βρύσες τα παιδιά, στην αυλή του σχολείου. Παρατηρώ τα ανίψια μου, ότι κάθε πρωί η γιαγιά τους δίνει περνώντας και νερά. Και λέω έχετε βρύσες στα σχολεία.. Μου λένε έλα να τις δεις.. η μία ειδικά η ζωηρή. Πάω να δω.. είναι κλειστά.. τις κλείσανε. Και βλέπω ότι θέλουνε να πουλήσουνε στο κυλικείο, ο δήμος..

Θ : Μπουκαλάκια νερό;

Σ : 50 λεπτά το νερό.. Κρατάμε αυτή την παρατήρηση. Περνάμε στη δεύτερη παρατήρηση. Κάνουμε ένα αίτημα στην πρόληψη, ότι δίνει φαγητά σε ευπαθείς ομάδες που έχουν ανάγκη, με χαμηλό εισόδημα, άνεργοι γονείς και τέτοια.. Δεν είναι μόνο Ρομά, και οι μη Ρομά, αυτοί που είναι άνεργοι μπορούν να τα διεκδικήσουν. Μας λέει η πρόληψη και προφορικά και στο έγγραφο που μας απάντησε ότι οι διευθύντριες, ούτε καν η πρωτοβάθμια, πρέπει να κάνουνε το αίτημα, κι εμείς θα τους δώσουμε φαγητά. Έγκριναν να δώσουν γι' αυτή τη χρονιά, του '17 παράδειγμα, φαγητά για τα παιδιά. Αλλά δεν το υπογράφουνε, δε το δέχονται. Δεύτερη μας παρατήρηση.. Μιλάμε με τους αρμόδιους εδώ, ενοχλούνται πάρα πάρα πολύ, αλλά δεν ενοχλούνται ότι υπάρχουν παιδιά μέσα εκεί που λιποθυμάνε απ' την πείνα παράδειγμα, γιατί δεν έχουν και στο σπίτι. Υπάρχουν κάποιοι εκπαιδευτικοί κρυφά απ' όλους, που τους φροντίζουνε. Τους δίνει ή χρήματα να πάρει από το κυλικείο φαγητό, ή οι ίδιοι αγοράζουνε και τους τα δίνουνε. Κάναμε κάπως δέκα μέρες

παρατηρήσεις με τα παιδιά, με τα φαγητά, μαζέψαμε αρκετά στοιχεία, και είπαμε τότε στην πρόληψη να κάνουμε αίτημα. Και δεν δέχονται οι διευθύντριες. Κάναμε όλο το γύρο για να δεχτούν, δεν τα δέχτηκαν τα φαγητά, φτάσαμε στον αρμόδιο στο περιφερειακό συμβούλιο για το κομμάτι εκπαίδευσης. Παίρνουμε μια απάντηση προφορική, ότι θα υπογράψουμε εμείς να μπουν τα φαγητά, αλλά δεν θέλουμε να φαίνονται εξωτερικοί παράγοντες.. δηλαδή εμείς. Εν τω μεταξύ, ο συγκεκριμένος κύριος θα ήταν υποψήφιος στις εκλογές, ήθελε μέσα στον οικισμό μας να δείξει ένα άτομο δικό του, ότι θα το κάνει αυτός, για να πουν οι κάτοικοι “ έδωσε φαγητά στα παιδιά μας, άρα κι εμείς του χρωστάμε να τον ψηφίσουμε”. Του λέμε ότι φυσικά και δεν θα φανούμε, να σας κάνουμε και ένα ευχαριστήριο στα ΜΜΕ, να φανεί ότι εσείς ενδιαφερθήκατε, αλλά μην δούμε κι εμείς, εξωτερικοί παράγοντες μέσα από εσάς να κάνουν τους γονείς να νιώθουν άσχημα και να τον ψηφίσουν.. Τότε θα πάμε σε μηνύσεις.. Θα φανείτε εσείς, παρά μόνο εσείς. Βλέπω σε μια βδομάδα δίνουνε τα φαγητά και μας φέρνανε φάκελα. Μπορούν να υπογράψουν οι γονείς τι δε τρώει το παιδί, κι εδώ δεν υπάρχει ούτε αυτό. Τι τρώει και τι δε τρώει, μπορεί να είναι αλλεργικό σε κάτι αυτό το παιδί και να το πειράζει..Για να μη κάνουνε τον κόπο. Δηλαδή σήμερα δίνουνε φακές, φακές είναι για όλα τα παιδιά. Η άλλη έχει αλλεργία και πρήζεται.. Γιατί το κάνεις αυτό; Κάτσε ένα-ένα η κάθε εκπαιδευτικός στην τάξη της, να καλέσει τους γονείς και να πει τι φρούτο τρώει, γιατί δίνουν και φρούτα. Δίνουν και σαλάτες, δίνουν και φαγητά. Πες τι θέλεις στο παιδί σου, ρώτα την, συμπλήρωσε και στείλε τα τότε. Ακόμα κι εκεί είναι στο χύμα, έτσι όπως να μην κουραστούμε.

Θ : Μάλιστα..

Σ : Υπάρχει αρκετή δυσκολία στην εκπαίδευση, που δε ξέρουμε πόσο καιρό ακόμα θα κρατήσει. Το μόνο που ξέρουμε κανένα παιδί δε πάει στο πανεπιστήμιο ή στο λύκειο.. στο γενικό λύκειο. Περνάνε τα παιδιά στο ΕΠΑΛ και πάλι τα παρατάνε. Γιατί δεν έχουν ούτε αστική συγκοινωνία ούτε σχολικό λεωφορείο.

Θ : Αυτό ίσως κάνει τους ανθρώπους να χάνουν την εμπιστοσύνη τους στην εκπαίδευση; Τους αποθαρρύνει ως πούμε στον τρόπο που βλέπουν το σχολείο; Ή θέλουν να πάνε τα παιδιά τους σχολείο;

Σ : Για παράδειγμα, οι άνθρωποι που έχουνε γίνει πια μετανάστες σε άλλες χώρες, ένας απ' αυτούς είναι κι ο αδερφός μου, Γερμανία και Ολλανδία, με την πρώτη μέρα που πήγανε οι Δροσερίτες ενταχτήκανε τα παιδιά τους στα δημόσια σχολεία. Στη Γερμανία δεν υπάρχει γκέτο, και οι ίδιοι πάνε τα βράδια ή η σύζυγος αν δε δουλεύει σε σχολεία δεύτερης ευκαιρίας. Να μάθουν και τη γλώσσα, η Γερμανία απαιτεί και τη γλώσσα έτσι; Και σε πληρώνει για να μάθεις τη γλώσσα τη γερμανική, ως μαμά τεσσάρων παιδιών. Άρα θα σε πληρώνουν για να μάθεις τη γλώσσα. Σε μας, ακόμα και η γλώσσα η δεύτερη, που είναι πολύ χρήσιμη ως πολίτες αυτής της χώρας, προσπαθούν να την εξαφανίσουν και τη μητρική μας γλώσσα. Νομίζω σ' αυτά δεν είναι αρμόδιοι οι γονείς ή ο σύλλογος μας, είναι το κράτος μόνο. Είσαι αρμόδιος σαν

κράτος να κάνεις κοινωνική πολιτική. Και κοινωνική πολιτική είναι να προστατεύεις τους Έλληνες πολίτες σου, και να κάνεις μια κοσμική εκπαίδευση.

Θ: Όσον αφορά το θέμα, το κομμάτι του σχολείου, το οποίο απευθύνεται αποκλειστικά σε Ρομά παιδιά, ένα σχολείο το οποίο δεν εντάσσει τους μαθητές στην υπόλοιπη κοινότητα των μη Ρομά...

Σ: Αυτό είναι το μεγαλύτερο πρόβλημα. Το παιδί αν δεν ενταχθεί στην τοπική κοινωνία με τα υπόλοιπα μη Ρομά, ας μην περιμένουμε ότι αυτοί οι άνθρωποι θα γίνουν κάποτε επιστήμονες. Είναι το χειρότερο που μπορείς να κάνεις σε ένα παιδί, να το γκετοποιήσεις στην ίδια την κουλτούρα τους, σε ένα σχολείο που είναι με τα αδέρφια του και στο σπίτι και στο σχολείο και δεν έχει αποκτήσει κανέναν φίλο. Κι έτσι είναι και το θέμα δύσκολο να μάθουνε τα ελληνικά. Γιατί δεν κάνουν παρέα ποτέ αυτά τα παιδιά με άλλα παιδιά.

Θ. Δεν κοινωνικοποιούνται στο ευρύτερο περιβάλλον...

Σ. Και γι' αυτό έχουμε κάνει θέμα... είναι μεγάλη συζήτηση με διάφορους αρμόδιους, ακόμα γίνεται η συζήτηση, πέρσι καταφέραμε, καταφέραμε να πάρουμε θέσεις εκατό παιδιά στα δημόσια σχολεία μες την Ξάνθη, Νηπιαγωγείο και Δημοτικό, αλλά φοιτούν μόνο τα εικοσιεφτά τριάντα τριάντα δύο. Γιατί βάλανε ένα σχολικό και δεν βάλανε βάση αριθμού που δόθηκαν οι θέσεις. Κι έτσι αρκετά παιδιά δεν μπορούν να διασχίσουν όλα αυτά τα χιλιόμετρα να πάνε...

Θ. Δεν έχουν πρόσβαση...

Σ. και τους λέει ότι λέει ο νόμος, εκεί ότι λέει ο νόμος, ότι, ας τα πάει η μαμά ο μπαμπάς... ωραία, βάλε μας ένα αστικό, θα ανέβει η μαμά και θα το πάει και θα ξαναπάει να το πάρει.

Θ. πλην όμως υπάρχει πρόβλημα και με τη συγκοινωνία..

Σ. αφού είμαστε εκτός σχεδίου πόλης, εκατό χρονών οικισμός, είμαστε εκτός σχεδίου πόλης.

Θ. μάλιστα, μιλάμε δηλαδή για έναν αποκλεισμό

Σ. έτσι, ναι.

Θ. να μιλήσουμε λίγο για το χώρο εδώ πέρα, για το χωριό που μένετε και όσον αφορά τους κατοίκους γενικότερα Ρομά. Πόσο εύκολη είναι η πρόσβαση στην αγορά εργασίας για έναν...

Σ. Καθόλου δεν είναι προσβάσιμη...

Θ. αν μπορούν να δουλέψουν σε επιχειρήσεις, σε εργοστάσια, σε οτιδήποτε, αν εκδίδονται εύκολα άδειες εξασκήσεως επαγγέλματος στο βαθμό που κάνουν εμπόριο..

Σ. Το είπαμε πριν, ένας οικισμός όταν είναι εκτός σχεδίου πόλης δεν μπορεί να είναι σωστός και στις υποχρεώσεις του. Εάν δεν ενταχθεί ο οικισμός μας στο σχέδιο πόλης, να ενδιαφερθεί ο κάθε δήμαρχος, αρμόδιος υπουργός, η περιφέρεια, κανείς δεν μπορεί να πάρει άδεια, κανείς δεν μπορεί να πάρει ρεύμα, παρά μόνο λειτουργεί.. παρακράτος. Δηλαδή από μας όλοι γίνονται κάτι, και μεις δεν μπορούμε να γίνουμε τίποτα. Είμαστε συνεχώς παράνομοι. Για την εργασία, είναι μηδέν η εργασία. Κανείς δεν το βλέπει σοβαρά ότι χιλιάδες άτομα είναι άνεργοι. Ή πρέπει να αφήσουν τη χώρα τους να μεταναστεύσουν, να πάνε σ'άλλη χώρα για να ζήσουν, όχι πλούσιοι να γίνουν, ή θα παρανομήσουν και θα τους έρθουν τεράστια προστίματα, όπως έχουμε χιλιάδες ανθρώπους, όχι μόνο στο δικό μας οικισμό, πανελλαδικά... από πέντε μπαλόνια, πέντε λουλούδια που κάποιοι έχουνε σε ένα καλοκαίρι είκοσι χιλιάδες προστίματα. Είκοσι χιλιάδες ευρώ πρόστιμο σε μία οικογένεια, αυτή η οικογένεια είναι άνεργη, αυτό το πρόστιμο έχει περάσει στην εφορία, χρωστάει στο ρεύμα, χρωστάει στο νερό, εεε, κανείς δεν ενδιαφέρεται γι αυτούς, κανείς στο σύνολο των τσιγγάνων δεν σκέφτηκαν ότι έχουν οικογένειες και παιδιά είναι και αγράμματοι και ευπαθείς. Δεν ξέρουμε αν συμφωνούν τα μέλη κράτη που υπογράφουνε. Κι αν είναι σωστά ενήμεροι ότι αυτό που γίνεται με τους Ρομά, αν θέλουμε η ευρωπαϊκή ένωση αυτό το αποτέλεσμα. Δεν ξέρω πόσο θα συμφωνήσει που δεν θα συμφωνήσει και ο ΟΗΕ, για τα ανθρώπινα δικαιώματα ότι καταπατούνται αυτή τη στιγμή, οριστικά όμως...

Θ. κατάφωρα..

Σ. γιατί είμαστε όπως λένε στο Ισραήλ, αν το θυμάμαι σωστά, εεε είναι αυτές οι δύο κουλτούρες τώρα που, δεν τους αφήνουν... πρόσφατα που πήγε η Ελένη... στην Ιερουσαλήμ... κάτι τέτοιο, είμαστε σε ένα στρατόπεδο....

Θ. όπως συμβαίνει και με τους Παλαιστίνιους...

Σ. Παλαιστίνιους, το είπατε, ευχαριστώ πολύ, σαν τους Παλαιστίνιους μας έχουνε, ένα στρατόπεδο.

Θ. ναι... εεε είπαμε προηγουμένως ότι τα βασικά αγαθά στο χωριό όπως το νερό, το ηλεκτρικό ρεύμα, η αποχέτευση, είναι πράγματα τα οποία, τα λύνει ο καθένας με έναν τρόπο..

Σ. Το δύο χιλιάδες έξι

Θ. λαδώνοντας ας πούμε..

Σ. το δύο χιλιάδες έξι με δεκατρία έπρεπε να είχε υλοποιηθεί, όλα τα έργα του οικισμού, υποδομές, φρεάτια λυμάτων, ομβρίων, όλα τα έργα, πεζοδρόμια, τα πάντα. Είχανε πάρει δύο εκατομμύρια εκατόν ογδόντα χιλιάδες και κάτι. Τότες αρμόδιος πάνω σ' αυτό το θέμα και ως αντιδήμαρχος της ΔΕΥΑΞ ήταν ο κύριος Τσέπελης, που τώρα είναι ο Δήμαρχος. Όταν ξεκίνησε εκείνο το έργο τότες... Απορώ με τον εργολάβο που είχε αναλάβει όλη αυτή την ευθύνη... πού βρίσκεται αυτός ο εργολάβος αυτή τη στιγμή.. αν δεν έχει τύψεις, που δεν έχει.. αλλά αν δεν σκέφτεται,

κάποια στιγμή μπορεί να πάει και φυλακή, κι όσοι το έχουν υπογράψει. Γιατί θα απαιτήσουμε εμείς από το ΕΣΠΑ, αν έχει γίνει αυτοψία κι αν έχει γίνει, σωστές υποδομές, εε, πάνω σ αυτό το κονδύλι που έχουνε πάρει από την ευρωπαϊκή ένωση. Είχαμε τρεις μήνες για εκλογές, το θυμάμαι πολύ καλά γιατί είχαμε συζητήσει με τον κύριο Τσέπελη, ότι μη συμβουλευείς τους κατοίκους.. να μην το κάνουνε αυτό, γιατί δεν κάνετε κάτι σωστό. Εκφράστηκε τότες, Αντιδήμαρχος ο κύριος Τσέπελης ότι.. τι έχεις με τους κατοίκους και δεν αφήνεις να ενώσουνε τους βόθρους στις σωλήνες αυτές; Αυτές οι σωλήνες δεν καταλήγανε πουθενά, ήτανε σε τρεις μήνες έργο, όπως να ναι για να δουν οι κάτοικοι και να τον ψηφίσουνε, είχε και Δροσερίτες στο ψηφοδέλιό του από τον οικισμό, για να παρασυρθούν, πάντα αυτό γίνεται, πριν τις εκλογές κάτι κάνουνε για να μπορεί ο κόσμος να μας ψηφίσει, ντροπή μας. Τα δυο εκατομμύρια αυτά σπαταλήθηκαν; Τα έχουν απορροφήσει; Τι τα κάναμε αυτοί ξέρουνε, όχι εμείς, εμάς δεν μας ενδιαφέρει τα δυο εκατομμύρια, μας ενδιέφερε να είχαν κάνει το έργο σωστά, και να είχαμε ηρεμήσει κι εμείς απ'όλα αυτά. Δεν ολοκληρώθηκαν τα έργα, φέτος το καλοκαίρι μετά από τόσα χρόνια, επειδή δεν προχωράει άλλο αυτό, σε μια βροχή, βγαίνουνε από τις σχάρες της βροχής...

Θ. λύματα ..

Σ. ναι, κι αυτό όλο δημιουργεί μία ατμόσφαιρα τραγική, ακραία, το θέμα υγείας κινδυνεύει..

Θ. ναι, μόλυνση, μία μόλυνση στο περιβάλλον..

Σ. πολλές μολύνσεις, υπατίτιδα, καρδιακές ..

Θ. παθήσεις τέλος πάντων..

Σ. ναι, εγκεφαλικά, αυτά όλα γίνονται απ αυτά τα πράγματα. Φέτος ζητήσαμε, ήταν ο κύριος Δρέπανος πρόεδρος της ΔΕΥΑΞ, να γίνει μια αυτοψία γιατί θέλαμε εμείς να πάμε να ζητήσουμε ακρόαση του εισαγγελέα. Και μας είπαν μη φτάσετε εκεί, θα κατεβούμε να κάνουμε αυτοψία. Το επιβεβαίωσε και ο πρόεδρος της ΔΕΥΑΞ, ότι δεν έγινε κανένα έργο, το κάναν όπως να ναι, υπάρχει ένας μόνο κεντρικός αγωγός, τα υπόλοιπα δεν συνδέονται με τον κεντρικό αγωγό, δεν έχουν ολοκληρωθεί μέχρι εκεί που έπρεπε να φτάσουνε, έχουν αφήσει στη μέση του πουθενά τα έργα αυτά και όσοι έχουν ενώσει, τα ενώσανε με λάθος τρόπο, τους βόθρους σε ύδρευση, εεε, τα ενώσανε στις σχάρες της βροχής, αυτά θέλουν όλα ξήλωμα, από την αρχή φτιάξιμο. Υπάρχουν και αρκετά θραύσματα που, δεν πάνε πουθενά όλα αυτά τα λύματα. Πουθενά όμως, ούτε η βροχή, καταλήγουμε να έχουμε πλημμύρες και κανείς δεν ενδιαφέρεται. Μετά με τη ΔΕΗ, όταν πάνε οι κάτοικοι να ζητήσουνε παροχή, λένε δεν μπορείτε να πάρετε διότι είσαστε εκτός σχεδίου πόλης, είσαστε παράνομοι και τέτοια. Εάν μεσολαβήσει όμως, από άτομα που εξυπηρετούν, ή οι ίδιοι είναι δημοτικοί σύμβουλοι ή αντιδήμαρχοι και ζητάνε από τους κατοίκους δυο χιλιάρικά για την παροχή

Θ. τότε γίνεται η δουλειά..

Σ. μια χαρά γίνεται, και παροχή έχουνε και ρεύμα έχουνε. Δεν ξέρουμε, αυτή την παροχή, που μεσολαβούν και την παίρνουνε αυτά τα άτομα, είναι ένα μικρό γκρουπάκι γύρω στα τέσσερα πέντε άτομα, αν εξηγούν στους κατοίκους με ποιο τρόπο, με ποια νομοθεσία τους το δίνει και τι συνέπειες θα έχουν. Ή μετά, όταν, ανέφερα πριν γι αυτή την ομάδα, όταν αυτή η ομάδα κάνει ένα έργο στο σπίτι του ή φτιάχνει ένα σπίτι, ελευθερία... λες και έχουν άδεια. Και κάνουν μεγάλα τεράστια σπίτια. Ο άλλος που φτιάχνει την παράγκα, τον κυνηγάει η αστυνομία, πάρε κι άλλο πρόστιμο. Αν υπάρχει όμως κάποιο τρόπο να μας πουν κι εμείς να το κάνουμε με τις παράγκες μας, να μαστε νόμιμοι.. γι αυτό λέμε, το σχέδιο πόλης θα φτιάξει αρκετά πράγματα στον οικισμό να μην είμαστε παράνομοι.

Θ. Οι κάτοικοι εδώ στο χωριό βγαίνουν; Έτσι, έχουνε πρόσβαση στην Ξάνθη; Πάνε μάλλον; Τους αρέσει να πάνε στην Ξάνθη; Να κοινωνικοποιούνται εκεί πέρα με δραστηριότητες στην Ξάνθη; Ας πούμε σε καφέ;

Σ. Σε δραστηριότητες δεν πάνε αλλά... οι άντρες μόνο πάνε.. κάνα «κίνο» να παίξουνε να, να δοκιμάσουν την τύχη τους, ένα καφέ να πιούνε.. με διάφορους τοπικούς άρχοντες να βρεθούνε, να κάνουν αυτά που κάνουνε, ναι, τα κονέ τους. Ε, οι γυναίκες έχουν πρόσβαση μόνο το Σάββατο το πρωί, που πάνε να ψωνίσουνε της εβδομάδας τα πράγματα. Τα παιδιά δεν έχουν καθόλου πρόσβαση, πολύ σπάνιο είναι που θα τους βγάλουνε στις απόκριες κάποιοι γονείς και κάποιοι θα βγουν στις απόκριες να πουλάνε εμπορεύματα.. εμπορεύματα δεν είναι.. μία σακούλα μαύρη, όσα χωράει εκεί μέσα, κάποια αποκριάτικα παιχνίδια, μάσκες ξέρω γω...

Θ. Για να ενισχύσουν το εισόδημά τους τέλος πάντων..

Σ. για να, μπας και πάρουν ένα τόνο ξύλα, κάποια ψώνια.. κα κει πέφτουνε οι δημοτικοί άρχοντες μαζί με την αστυνομία, τους τα μαζεύουνε, τους πάνε στα κρατητήρια, τους κρατάνε τα εμπορεύματα αυτά τα μικρά, τους κάνουνε δικαστήριο, άρα δεν έχουνε πρόσβαση.

Θ. Κάποια, κάποιες δραστηριότητες ενδεχομένως, κάποια συμμετοχή σε δραστηριότητες καλλιτεχνικές ας το πούμε.. εκδρομές;

Σ. Αν θα πάει το σχολείο κάπου τα παιδιά μας θα πάνε, αν θα πάει ο σύλλογος θα πάνε, τα παιδιά μόνο. Κι αυτά τα παιδιά είναι τυχερά αν θα κάνει κάτι το σχολείο ή ο σύλλογός μας για να, τα βγάλουμε έξω, να δούνε θάλασσα ή κανά πάρκο ή να δούνε κάποιες.. κάποια αρχαία, να το πω.. δεν θα είναι όμως όπως θα είναι το κάθε παιδί μη Ρομ, ή θα πάει με το μπαμπά με τη μαμά να τρώνε χαζές πίτσες.. ε, θα πάνε στους μη Ρομά σ' αυτές τις πίτσες να πουλάνε χαρτομάντηλα ή λουλούδια.

Θ. Αυτή την κατάσταση, αυτή την κατάσταση πως την αντιμετωπίζει ο κόσμος εδώ πέρα; Με αδιαφορία; Με.. προσπαθεί να αλλάξει το κλίμα που επικρατεί εις βάρος τους;

Σ. Δεν είναι αδιαφορία, είναι δεν έχουν... και να προσπαθήσουν δεν προσπαθεί το ίδιο το κράτος, είναι αδιέξοδο και παραδίνεις τα όπλα και τους έχουνε περάσει ότι φταίνε, το χειρότερο που έχουν κάνει στη χώρα μας..

Θ. εκ των προτέρων δηλαδή αισθάνονται ένοχοι για κάτι..

Σ. Να τους κάνουνε να νιώθουνε ένοχοι, αυτό είναι το χειρότερο που μπορείς να περάσεις σε έναν άνθρωπο και να έχει εγκλωβιστεί στον ίδιο του τον εαυτό και να μην νιώθει ότι είναι χρήσιμος κάπου, ότι δεν είναι ικανός, είναι ανίκανος, ε, ενώ έχει παιδιά, είναι ικανός να κάνει δουλειές, κατέχει αρκετά παροδοσιακά πράγματα, αλλά τον έχεις φέρει σε κατάσταση να νιώθει ότι το μυαλό του δεν λειτουργεί. Αυτό είναι η μεγαλύτερη ζημιά που έχει κάνει το ελληνικό κράτος στους Ρομά. Για μένα. Προσωπικά αυτό πιστεύω ότι τους έχει καταστρέψει ψυχολογικά, τους έχει σπρώξει στην παρανομία και τώρα έχεις δίκιο. Αν μπορείς να το αλλάξεις σαν κράτος που είναι υποχρέωσή σου καν'το. Εμείς θα σε βοηθήσουμε να το κάνεις.

Θ. Υπάρχουν περιπτώσεις έτσι, ανθρώπων που, οι οποίοι... μάλλον, θα το θέσω διαφορετικά. Ποια είναι... υπάρχει περίπτωση να σκεφτεί ένας Ρομά να κάνει κάτι με έναν μη Ρομά. Ακόμα και να παντρευτεί, επιγαμίες υπάρχουν;

Σ. Υπάρχουνε ναι. Υπάρχουν, απλά οι γονείς αυτών των ανθρώπων που έχουν παντρευτεί Ρομά γυναίκες τους έχουν αποκληρώσει, και γίνανε κι αυτοί Ρομά μαζί μας.

Θ. Υπάρχει ένας στιγματισμός

Σ. Ναι, βαφτίστηκαν, και είναι και συγγενείς μου. Κάποιες οικογένειες παντρεύτηκαν μη Ρομ. Αλλά του έχουν αποκληρώσει οι γονείς, τα αδέρφια που, κι αυτοί μετά μαζί μας πέρασαν ότι περνάμε. Υπάρχει ένας φυλετικός ρατσισμός και δεν νομίζω να αλλάξει εύκολα.

Θ. Ναι.. ναι, δεν ξέρω τι άλλο, θα ήθελες να προσθέσεις κάτι άλλο Σαμπιχά;

Σ. Αν υπάρχει ομάδα ειδική, κρατική, που σκέφτονται να γράψουν κάτι και για μας, από πού κρατάει η ρίζα μας. Να κάνουνε ξέρω γω, με ανθρωπολόγους για την δικιά μας ιστορία γιατί η ιστορία μας έχει τα τραγούδια, τα χρώματα, είναι οι άνθρωποι που έχουν μεγαλώσει σ' αυτή τη χώρα και κάθε χώρα, γεννάνε πολλά παιδιά από μικρά, οι παραδόσεις μας είναι που φτιάξαμε το σίδερο, το καλάθι, που βγάλαμε τα χρώματα όχι μόνο.. δηλαδή στις Ινδίες, ακόμα υπάρχει ομάδα που φτιάχνει το χρώμα για το ύφασμα. Και είναι δύσκολο.. Επί των βασιλιάδων.. είναι που ανακαλύψανε μέσα από το τραγούδι τα χρώματα.. και τώρα αυτοί οι άνθρωποι δεν έχουν χρώματα. Είναι μαύρα άσπρα. Αν υπάρχει ομάδα που μπορεί να σκεφτεί ότι έχουνε σκοτώσει έναν πολύ πλούσιο πολιτισμό και αν σκέφτονται να τους βοηθήσουμε πανελλαδικά εκπρόσωποι Ρομά να το ξαναβγάλουμε στην επιφάνεια αυτό το πράγμα γιατί δεν έχει πεθάνει, η γλώσσα μας που είναι πολύ σημαντική και δεν διδάσκεται. Και την κρατήσαμε από γενιά σε γενιά. Την περάσαμε στα παιδιά μας. Εντάξει εδώ στη

Θράκη γίνεται λίγο, κάπως. Με το τουρκικό προξενείο έχουμε προβλήματα, θέλουν να μας την αλλάξουν να μιλάμε τουρκικά μόνο, σαν να είναι η μητρική μας.

Θ. Να ρωτήσω κάτι, το να μιλάς τουρκικά για κάποιους Ρομά μήπως σημαίνει ένα στάτους; Του δίνει κάποιο..

Σ. Ναι, του δίνει ότι σε υπολογίζει ο υπόλοιπος κόσμος, ο μη Ρομ. Ο ορθόδοξος χριστιανός.

Θ. Το χρησιμοποιούν κάποιοι άνθρωποι αυτό; κάποιοι Ρομά;

Σ. Ναι, ναι, πιστεύουν ότι μιλώντας έξω τουρκικά και να τον ακούς να μιλάει τουρκικά, αν κατέχεις τουρκικά, πιστεύει ότι τον υπολογίζεις κι ότι αν μιλάει ρομανέ δεν είναι υπολογίσιμος.

Θ. Ένα στοιχείο κατά κάποιον τρόπο, πάει, μεταφέρει τους Ρομά πιο κοντά ας πούμε στην τουρκική πλευρά.

Σ. Το στοιχείο ήταν κάτι τζαμιά.. η περιτομή. Η περιτομή, τους το χουνε περάσει ότι είναι Τούρκοι μουσουλμάνοι και γι αυτό κάνουνε περιτομή. Και οι Εβραίοι κάνουνε περιτομή. Τούρκοι δεν είναι! εγώ ξέρω από τον πατέρα μου ότι είναι καθαριότητα. Είναι έτσι στην κουλτούρα μας.

Θ. Ναι, για λόγους υγιεινής ας το πούμε..

Σ. Αλλά έχουμε συγγενείς πρώτου βαθμού και, ορθόδοξοι χριστιανοί που δεν κάνουν περιτομή. Είναι, παίρνουμε από τον τόπο. Κάνουμε όμως το ιντερλέζι. Προσπαθούν, είναι αρκετές οι φορές καθημερινά, χρόνια και χρόνια να αλλάζουνε τη γλώσσα μας, τις παραδόσεις μας. Ένα πράγμα δεν έχουν καταλάβει. Οι τσιγγάνοι έχουν κρατήσει τόσες πολλές.. τόσα πολλά από την παράδοσή τους που δεν έχουν εξαφανιστεί, υπάρχουνε μέσα στο σπίτι απλά δεν είναι έξω, όλα.. αυτές οι πλούσιες.. τα πλούσια, ναι, πράγματα που τα ξέρουνε. Δεν έχουν καταλάβει, όσο και αν προσπαθήσουνε, είναι κρίμα γι αυτούς, περνάνε τα χρόνια και κρίμα τα παιδιά ότι καθυστερούν απ την εκπαίδευση. Μ' αυτά που γεννηθήκαμε εμείς τα κρατάμε. Κι ότι πέταξε ο ορθόδοξος χριστιανός, εμείς δεν τα έχουμε εξαφανίσει. Δηλαδή κρατάμε το παλιό ημερολόγιο. Όπως εμείς εχθές είχαμε πρωτοχρονιά. Κάναμε όμως και τριανταμία Δεκεμβρίου την Πρωτοχρονιά. Κάνουμε τη Μπογκορόντιτσα, που είναι.. δεκαπέντε την γιορτάζεις εσύ την Παναγία, εικοσιοχτώ εγώ. Μήπως οι πρόγονοί σου κι αυτοί εικοσιοχτώ γιορτάζανε;

Θ. Η Μπογκορόντιτσα είναι η γιορτή της Παναγίας τον Δεκαπενταύγουστο που λέμε; Όχι; τι είναι η Μπογκορόντιτσα;

Σ. Η Παναγία. Γιορτάζω έξι Μαΐου το Ιντερλέζι που είναι το Άγιο Γεώργιο, εσύ πιο μοντέρνος. Μήπως οι πρόγονοί σου γιορτάζαν έξι Μαΐου το Άγιο Γεώργιο; Οι κηδείες μας ακόμα είναι διαφορετικές από τους άλλους Μουσουλμάνους. Είναι πιο κοντά στη δικιά σας.. δηλαδή δεν τρώμε κρέας σαράντα μέρες, δεν ξυρίζονται στο

σπίτι μούσια και τέτοια, τρώνε μόνο όσπρια, λαχανικά, η οικογένεια πενθεί, το μόνο που αλλάζει είναι ότι δεν πήγαμε στην εκκλησία ούτε στο τζαμί. Ήρθε ο Χότζας σε έθαψε.. στα νεκροταφεία, ότι λέει κιόλας δεν το καταλαβαίνουμε. Αυτά που διαβάζει ο χότζας οι δικοί μου δεν τα καταλαβαίνουμε ούτε τα ξέρουνε. Ό,τι θέλει μπορεί και να μας βρίζει και να μας δίνει ευχές αλλά εμείς δεν το καταλαβαίνουμε τι λέει. Η μόνη διαφορά ντεμέκ είναι από μας ότι ήρθε ο χότζας να πάρει το νεκρό, και δεν τον πήρε ο παπάς. Κι άλλη διαφορά είναι με τους μουσουλμάνους, εμείς δεν πήγαμε στο τζαμί. Ήρθε το τζαμί σε μας. Το πένθος όμως είναι ίδιος. Και οι μέρες και ο τρόπος. Μετά έχουμε προκαταλήψεις. Πιστεύουνε οι δικοί σε προκαταλήψεις. Είναι εκεί ακόμα. Όταν γεννάει μια μαμά, είναι λεχώνα και πρέπει να προστατεύει γιατί ο τάφος της είναι ανοιχτός και πρέπει σαράντα μέρες να προσέχει να μην απλώνει έξω τα ρούχα και του μωρού και τα δικά της, υπάρχουν τα κακά πνέματα, μια άλλη λεχώνα που είναι να μην πάει γιατί θα.. μην κοπεί το γάλα απ το στήθος, μην πέφτει σταγόνα από το στήθος κάτω μην το πάρουν τα μυρμήγκια, και μετά δεν θα χει γάλα για το μωρό, εε, το παπούτσι μας το ένα πάνω στο άλλο όταν πάει κάτι κακό θα συμβεί, ο άντρας μου θα πάει κάποια άλλη να πάρει, είναι το καμπανάκι...

Θ. Αυτές οι δεισιδαιμονίες ας το πούμε..

Σ. έχουμε αυτές τις προκαταλήψεις που τις πιστεύουνε και τις κρατάνε ή πιστεύουνε πολύ στο φλυτζάνι και το λένε. Η πιστεύουνε στα μάγια, αλλά στα μάγια και οι ίδιοι ξέρουνε πρακτικά που είναι σαν μάγια και τα τηρούν ακόμα. Δηλαδή ξέρουνε κάποια πράγματα και δεν τα χουν παρατήσει και κανένας Τούρκος πρόξενος δεν μπορεί να τα αλλάξει γιατί, οι Ρομά δεν είναι μόνο στη Θράκη. Είναι σε όλο τον κόσμο, σε όλη την Ευρώπη. Και στην Ελλάδα δεν είναι οι Ρομά στη Θράκη μόνο. Είναι σε όλη την Ελλάδα.

Θ. Νομίζω αυτό είναι στοιχείο που ενισχύει τον κοινωνικό δεσμό σαν ομάδα...

Σ. Δηλαδή το θέμα μας δεν είναι το τουρκικό προξενείο, ούτε καν το υπολογίζουμε ότι υπάρχει κρίμα του, ότι δεν το χει καταλάβει ακόμα. Όσα πιάφια και να κάνει, όσα μαγιά και να κάνει, αλλού επάνω οι Πομάκοι κάνουνε μαγιά με πιάφι με καζάνια ετοιμάζουνε.. πόσους απόφοιτους έχουνε. Τη χρονιά μια φορά το κάνουνε. Το παιδί σου πέρασε στο πανεπιστήμιο, εσύ θα φέρεις δυο αρνιά. Ο άλλος ένα μοσχάρι. Όλο το χωριό μαγειρεύουνε γλεντάνε τρώνε και το ανοικοινώνουν ότι από μας δεκαπέντε είκοσι παιδιά περάσανε, ξέρω γω, στο εκπαιδευτικό, πέντε παιδιά στο ψυχολογικό. Γι αυτό γιορτάζουνε. Ή οι Πομάκοι κάνουνε το εντερλέζι για την άνοιξη. Και μεις κατά κάποιο τρόπο γιορτάζουμε κάτι τέτοιο αλλά το ιντερλέζι εμάς δεν είναι η άνοιξη. Είναι τάμα για τα παιδιά μας. Ότι είναι άρρωστα. Ενώ αν πάμε πολύ παλιά παλιά στην ιστορία ήταν το τέρας αυτό που έτρωγε τα παιδιά και είχε σώσει το Άγιο Γεώργιο τους κατοίκους, το χωριό από το..

Θ. Το δράκο ξέρω γω..

Σ. Το δράκο μπράβο ευχαριστώ, και βάση αυτό το όνομα.. και, βάση αυτό το όνομα είναι αλλά σε μας, κοιτάξτε πως πέρασαν τα χρόνια, πόσα χρόνια περάσανε, και

κρατάμε, είναι μεν μύθος ίσως, αλλά είναι και μια πραγματικότητα γιατί εμείς κρατάμε αυτή τη στιγμή από την ιστορία όχι το μύθο αλλά την πραγματικότητα. Ότι εμείς γιορτάζαμε, ο μπαμπάς μου, και τα δύο του παιδιά, απ τα πέντε στα δύο, γιατί, η μία γεννήθηκε νεκρή, την βάλανε σε ένα χαρτόνι οι γιατροί και είπανε πάρτε την, είναι νεκρή. Και γέννησε στο σπίτι η μαμά μπροστά μας. Και κάτι έγινε μετά. Στο σπίτι μας γέννησε η μαμά. Μπροστά σε μας, έβλεπα πως γεννούσε τα μικρά. Εεε, κάτι... το μωρό ήταν ήδη νεκρό. Το φέρανε στο νοσοκομείο... αργά ήρθατε, πέθανε, πάρτε την. Και είπε πάνω στο κουτί αν ζούσε η κόρη μου μέχρι να παντρευτεί θα της είχα κάνει το ιντερλέξι, τον Άγιο Γεώργιο, κι ακούνε απ το κουτί να κλαίει το μωρό. Σαν να λέμε το θαύμα έγινε. Ανοίγει ο γιατρός, λέει απίστευτο. Τη φροντίσανε, την κρατήσανε μετά στο νοσοκομείο και την παραδώσανε μετά από πολλές μέρες ένα πολύ όμορφο μωρό και ζωντανό και και και μια χαρά. Με το ήρθε το Μάιο ο μπαμπάς έσφαξε το πρώτο αρνί γιατί ζει το παιδί του, άρα μέχρι να παντρευτεί. Πέθανε ο μπαμπάς μου πολύ μικρός, το συνέχισε η μαμά το τάμα του. Η μαμά έκανε δύο κόρες, ήθελε ο μπαμπάς γιο. Η μαμά μου δεν έκανε επτά χρόνια παιδιά. Και νόμιζε ο μπαμπάς ότι άλλο παιδί δε θα αποκτήσει, ειδικά για αγόρι, γιατί το χουνε αυτό το.. τα αγόρια έχουν προτεραιότητα. Οι κόρες, ε. Ενώ τους γεννάμε εμείς. Είπε εάν ο Θεός μου δινε ένα γιο εγώ θα του είχα κάνει τη Μπογκορόντισσα, δηλαδή Παναγία. Κοιμάται εκείνο το βράδυ ο μπαμπάς μου, έρχεται στον ύπνο του σε έναν.. μικρό βουνό, έτσι να το πω και λέει, διάλεξε ποιο αρνί θα πάρεις, μία γυναίκα, μία Άγια γυναίκα έτσι να το πω, που είχε και .. πως έχει η Παναγία..

Θ. Φωτοστέφανο..

Σ. Φωτοστέφανο, με ένα φωτοστέφανο έτσι και του λέει, διάλεξε το αρνί που θα πάρεις, το πρόβατο για το γιο σου. Ξυπνάει ο μπαμπάς μου, και λέει στη μαμά μου, ξύπνα λέει, γιο θα κάνουμε. Λέει μου το είπανε, και είπε να διαλέξω και τ'αρνί. Το πιο όμορφο αρνί λέει θα πάρω. Να χει μαλλί, πως το λέμε, πολύ καθαρό, κι η μαμά ήταν ήδη έγκυος. Γεννάει τον αδερφό μου. Το τρίτο παιδί ήταν γιος. Ε μετά μέχρι να παντρευτεί, η μαμά, ο γιος της, συνέχιζε να κάνει την Παναγία, να κάνει την Μπογκορόντισσα που λέμε, κάθε εικοσιεφτά Αυγούστου εμείς γλέντι, τραπέζι.

Θ. Ενίσχυσε ας πούμε την πίστη της..

Σ. Εμείς όμως δεν γιορτάζουμε ονόματα. Δεν γιορτάζουμε ονόματα. Δεν έχουμε γενέθλια εμείς. Στα μικρά κάνουμε τώρα γιατί, η αλήθεια είναι και μεις ζηλεύαμε, γιατί ο κύριος Θανάσης να έχει γενέθλια και γω να μην.. ντρεπόμαστε κιόλας απ'τα γενέθλια. Δηλαδή θέλουμε στο παιδί να κάνουμε γενέθλια, άντε μέχρι στα.. στα δώδεκα δεκατρία, μετά, μεγάλωσε τώρα, πάλι γενέθλια, το χουμε υποτιμητικό όλο αυτό. είναι τόσα πολλά και διάφορα .. είναι και το θέμα.. τα σημαντικά για μένα είναι, ναι, γιορτές, η γλώσσα..

Θ. Ίσως και επειδή τα παιδιά εδώ πέρα, οι άνθρωποι γενικότερα.. πώς να το πω.. η παιδική ηλικία μάλλον είναι μικρότερη έ; Θέλουν να γίνουν άντρες πιο γρήγορα.

Σ. Και οι κοπέλες. Με το που έχουν περίοδο ή στήθος νιώθουν ότι έγινε γυναίκα, δυστυχώς. Δηλαδή μετά από εκατό χρόνια αλλάξαμε τη Σαρία με πολύ πείσμα και υπομονή, εε, να μην μπορεί ο μουφτής της Ξάνθης να παντρεύει... με την θέληση των γονιών να τους στεφανώνει. Γιατί σε σας υπάρχει μια ελευθερία, θέλω να συζητώ με έναν άντρα. Μπορείτε και το κάνετε. Σε μας δε γίνεται αυτό πρέπει να ναι παρθένα. Για να ναι παρθένα πρέπει να παντρευτεί μικρή. Άρα τους παντρεύουνε μικρά, για να έχουνε την παρθενιά. Ε, τώρα αυτό αλλάζει. Άλλαξαν το θέμα Σαρίας. Τώρα πρέπει να γίνεις δεκαοχτώ..

Θ. Αυτό το αλλάξατε εσείς; Το αλλάξατε;

Σ. Και εμείς και αρκετές άλλες γυναίκες προσπαθήσαμε στη Θράκη, ειδικά αυτή η γυναίκα που βγήκε στον ΟΗΕ για να δικαστεί, εάν θυμάστε που θέλανε τα κουνιαδάκια της να της πάρουν τα χωράφια επειδή πέθανε ο άντρας. Σε μας η γυναίκα δεν έχει τίποτα. Εκατό χρόνια θα είσαι παντρεμένη με έναν άντρα, θα αποκτήσεις μαζί του ένα σπίτι, δυο πράγματα... αν τον χωρίσεις είσαι στο δρόμο με τα παιδιά σου. Γιατί δεν υπάρχει δικαιοσύνη. Γιατί δεν υπάρχει..

Σ. Σύμφωνα με τη Σαρία αυτό το πράγμα ε;

Σ. Τη Σαρία, μπορεί ο άλλος να χει και πέντε γυναίκες, ναι, δεν μπορεί τη μία να ταΐσει θα ταΐσει και τις πέντε. Ναι. Αυτό προσπαθήσαμε αρκετές γυναίκες με συνεντεύξεις με κανάλια με το ένα, στα συνέδρια, συζητήσεις με φίλους με γνωστούς, με αρμόδιους, με υπεύθυνους, κάπου κάπου έπιασε έναν τόπο. Τώρα, και να κλεφτεί μία μικρή, ας την πάρουνε, ας παντρευτεί αλλά στεφάνι δεν θα έχει. Είναι σαν να λέμε συζεί. Κι αν τον βαρεθεί που θα τον βαρεθεί στα είκοσι εικοσιπέντε θα χωρίσει. Κι άμα χωρίσει είναι σαν να λέμε συζούσε με έναν άνθρωπο με τα πεθερικά, μελλοντικά πεθερικά, όλοι μαζί σε ένα σπίτι. Αυτό, είμαι πολύ ευτυχής πάνω σε αυτό. Το άλλο πιο είναι, πρέπει το ελληνικό κράτος, οι αρμόδιες υπηρεσίες, να λένε το μουφτή να βγάλει μια ανακοίνωση. Γιατί πάνε και παντρεύονται ποιος ο λόγος; Και δεν κάνουνε πολιτικό γάμο; Γιατί δεν ξέρουμε, κανένας απ'αυτούς, το ότι έχεις το δικαίωμα να παντρευτείς και πολιτικά. Και νομίζουνε ότι επειδή είσαι μουσουλμάνο, πρέπει να παντρευτείς στο μουφτή. Ενώ δεν είναι, είναι ένας δικαστής. Τι είναι ο μουφτής, είναι ο δικαστής. Αντί να πάω στα ελληνικά δικαστήρια να παντρευτώ, δε σε έχω εμπιστοσύνη γιατί δεν μου το είπε κανείς τι κάνω, πάω στο μουφτή που τον έχω εμπιστοσύνη λόγω θρήσκευμα, που δεν ήξερα.

Θ. Είναι δηλαδή εγκλωβισμένες σε αυτή την αντίληψη.

Σ. Ακριβώς.

Θ. Σε ευχαριστώ πάρα πολύ Σαμπιχά.

Ανάλυση συνέντευξης 1

Γεγονότα/Δεδομένα/Κοινωνικά φαινόμενα

Για τις αναλύσεις των συνεντεύξεων ορίζονται ως: Σ =Συνέντευξη, K =Κωδικός, Γ =Γεγονότα, Δ =Δεδομένα, $K\Phi$ =Κοινωνικά Φαινόμενα, με νούμερα όπως ορίζονται στους παρακάτω κωδικούς.

Κωδ. 1 / Η φοίτηση των παιδιών Ρομά στο σχολείο

Γεγονότα

1 .Γ 1. Μόνο που δεν είναι συστηματική..

2 .Γ 2. κάθε χρόνο ξέρουμε ότι κάνουν εγγραφές παιδιών πάνω από 300, των οποίων τα 2/4, το μισό κομμάτι των παιδιών είναι εκτός σχολείου.

Δεδομένα

$\Gamma 1 + \Gamma 2 = \Delta 1$. Η φοίτηση των παιδιών δεν είναι συστηματική. Τα μισά παιδιά από όσα εγγράφονται διακόπτουν τη φοίτηση.

Κοινωνικά φαινόμενα

$\Gamma 1 + \Delta 1 = K\Phi 1$ Η φοίτηση των παιδιών δεν είναι συστηματική

$\Gamma 2 + \Delta 1 = K\Phi 2$ Μεγάλο ποσοστό των παιδιών Ρομά εγκαταλείπει το σχολείο.

Κωδ.2/ Στάσεις και συμπεριφορές των δημόσιων λειτουργών και κρατικών φορέων απέναντι στα παιδιά Ρομά και στους γονείς τους.

1. Γ 1. Ούτε έχουμε ειδικευμένη εκπαιδευτικό στα σχολεία, να ξέρουμε ότι το παιδί θα φοιτήσει στο γυμνάσιο και θα ενταχθεί στην τοπική κοινωνία. Όσα παιδιά φοιτούν στο δημοτικό, ούτε τα μισά δε πάνε στο γυμνάσιο..

2. Γ 2. Αν και πολλές φορές κάναμε συζήτηση με τη διευθύντρια ή με τους κάθε διευθυντές από το γυμνάσιο, κάνουνε το εξής : παίρνουνε τον κατάλογο από έκτη δημοτικού που είναι να φοιτήσουν στο γυμνάσιο, περιμένουνε χωρίς να κάνουνε κάτι, ότι να πάνε οι γονείς να κάνουνε εγγραφές στο γυμνάσιο.. Από τη στιγμή που δε πάνε οι γονείς τα φέρνουνε στο δικαστή ή στον εισαγγελέα πρωτοδικείου, η ίδια η διευθύντρια, και περνάει από δικαστήρια τους γονείς.. ότι δε στέλνει το παιδί του στο σχολείο.

3. Γ 3. : Εκεί γίνεται πάνω από δύο- τρεις μήνες οικογενειακά μια μεγάλη ταλαιπωρία. Υπάρχουν γονείς που φοβούνται τα δικαστήρια, γιατί φοβούνται και την αστυνομία.. Διότι στο μυαλό μας έχουμε κι έτσι είναι.. ποτέ καλό δεν μας έχουν κάνει.

4. Γ 4. : Ναι.. και έχουμε κάνει πολλές φορές ότι υπάρχουν κρατικοί, διορισμένοι, να δουν, να πάνε στις οικογένειες, κοινωνικοί λειτουργοί. Να δουν,

το παιδί που δεν φοιτεί, πού βρίσκεται, τι γίνεται, να δουν τη διαρροή των παιδιών. Ούτε συζήτηση δε θέλουμε, παραμελούν το σύλλογο, λέγοντας δεν έχουμε το δικαίωμα να ζητήσουμε από την πρωτοβάθμια σαν σύλλογος, από τη στιγμή που δεν φοιτεί το παιδί μου, ως μαμά, δεν έχω και δικαίωμα να απαιτήσω ή να ζητήσω κάποια πράγματα.

24. Γ24. . Εκεί ξεκινάμε κι εμείς μετά με τον εισαγγελέα, ό,τι είναι νομικό θα το αναλάβει ο εισαγγελέας, ό,τι είναι πολιτικό θα το συζητήσουμε.. δημόσια; Μέσω ΜΜΕ; Ανοιχτή επιστολή; Στο αρμόδιο υπουργείο, και το κάνουμε.

5. Γ 5. Το θέμα ποιό είναι.. Δεν είναι θέμα διαρροής ή συστηματικά.. κανείς δεν έχει κάτσει μία φορά στη ζωή τους, αρμόδιοι που εκπροσωπούν το κομμάτι της παιδείας να πει “δεν είναι κατώτερου θεού αυτά τα παιδιά”, θα πρέπει εξαρχής, πριν το Μάιο, πριν τις εγγραφές να δούμε αυτά τα παιδιά. Πόσα είναι, που θα φοιτήσουνε.. μπορούν να πάρουνε από το δήμο. Χωρίς κόπο, χωρίς κούραση, να πάρουνε τα στοιχεία από το Δήμο, να καθίσουν αρμόδιοι που είναι γι’ αυτό το θέμα και να στείλουνε το καλοκαίρι την Πρόνοια, κρατικά άτομα να κάνουν μια έρευνα πόσα παιδιά είναι, αν είναι στο εξωτερικό γιατί αρκετοί έχουν φύγει Γερμανία και Ολλανδία.

6. Γ 6. Λείπουνε τα παιδιά που δεν εμφανίστηκαν οι γονείς, πας και τους κάνεις μήνυση σαν δευτεροβάθμια, με ποιο δικαίωμα ; Πρώτα ψάχνεις που είναι, κάνε τη λίστα, την έρευνά σου, βγάλε το αποτέλεσμα και παρέδωσέ το στους αρμόδιους.. δεν έχει συμβεί ποτέ. Ο σύλλογος παλεύει, ο σύλλογος προσπαθεί, και προσπαθούν να σκεπάσουνε το σύλλογο για να ηρεμήσουνε.

7. Γ 7. Μας λένε μία απάντηση “μα εμείς δεν κάνουμε κάτι, είναι το myschool”.. ότι είναι υποχρεωτική εκπαίδευση, ευρωπαϊκός κανόνας και τέτοια.. ωραία. Ας είναι myschool, μπράβο σας και είμαστε υπέρ το παιδί να πάει στο σχολείο.. είδατε αν χωράνε;

8. Γ 8. Γιατί τα παιδιά που δεν χωράνε του νηπιαγωγείου, παράδειγμα, και στο δημοτικό.. αλλά του νηπιαγωγείου, αν δεν φοιτεί το παιδί στο νηπιαγωγείο, δεν μπορεί να πάει και στο δημοτικό. Δηλαδή έχεις δέκα χρονών παιδί να πάει νηπιαγωγείο και μετά να πάει δημοτικό.. μπορεί; : Ήδη έχει χάσει πόσες χρονιές..

9. Γ 9. Και τι κάνουνε.. κάνουνε εγγραφές σε όλα τα παιδιά του οικισμού που είναι να φοιτήσουν υποχρεωτική εκπαίδευση, υποχρεωτική φοίτηση, sorry, αφήνουνε στη λίστα τους όλα αυτά τα στοιχεία, παίρνουνε αυτά που χωράνε, αυτά που δεν πάνε και έχουνε διαρροή παίρνουνε τα άλλα..Δηλαδή συμπληρώνουν από τα παιδιά που δε χωρούσανε.

10. Γ 10. .. Απλά όλα τα παιδιά του οικισμού 0-17 είναι τρεις χιλιάδες. Κάναμε το 2018 την απογραφή στον οικισμό είναι τρεις χιλιάδες.

11. Γ 11 : Είναι για είκοσι πέντε παιδιά, είναι δύο δωμάτια.. ναι δύο δωμάτια. (το νηπιαγωγείο)

12. Γ 12. Καθόλου δεν υπάρχει για προσχολική αγωγή, καθόλου δεν υπάρχει παιδικός σταθμός, βρεφονηπιαγωγείο δεν υπάρχει..

13. Γ 13. : Τρίγλωσσοι είμαστε, μιλάμε και τουρκικά, και ρομά. Η μητρική είναι ρομανέ, δεύτερη μας γλώσσα είναι τα ελληνικά και τα τουρκικά τα παίρνουμε βάσει τόπου..έτσι να το πω..; Στα μαγαζιά ξέρουμε πολύ καλά ότι στη Θράκη, όσα μαγαζιά έχουν ανοίξει μουσουλμάνοι δεν υπάρχουν στους χριστιανούς. Δηλαδή εγώ αυτό το πράγμα που λένε “ μειονότητα μουσουλμανική” ή “τουρκική” όπως θέλει το Τουρκικό Προξενείο, όπως το ονομάζει, εγώ θα έλεγα ότι μειονότητα αυτή τη στιγμή είναι οι ορθόδοξοι χριστιανοί.. και όχι οι μουσουλμάνοι με τόσο μεγάλο πληθυσμό. Ναι, έχουν σχολεία, έχουν φροντιστήρια, έχουνε τζαμιά, έχουνε τα πάντα και δεν είναι και ικανοποιημένοι οι κύριοι.

14. Γ 14. Και όταν μπήκανε μέσα τα μικρά μέσα τα κοριτσάκια.. μικρά.. η μία ήταν έκτη δημοτικού και η άλλη ήταν πέμπτη δημοτικού. Τους ρώτησαν ένα πράγμα οι δύο κυρίες απ’ το συνήγορο.. τι τάξη πάνε και ποια είναι η πρωτεύουσα της χώρας μας. Για την τάξη ξέρανε, για την πρωτεύουσα ούτε καν κατάλαβαν τι είναι αυτό.. που μας ρωτάτε..

15. Γ115 . Κλείσανε απ’ την αυλή που είχανε δύο βρύσες τα παιδιά, στην αυλή του σχολείου. Παρατηρώ τα ανίμια μου, ότι κάθε πρωί η γιαγιά τους δίνει περνώντας και νερά. Και λέω έχετε βρύσες στα σχολεία.. Μου λένε έλα να τις δεις.. η μία ειδικά η ζωηρή. Πάω να δω.. είναι κλειστά.. τις κλείσανε. Και βλέπω ότι θέλουνε να πουλήσουνε στο κυλικείο, ο δήμος..

16. Γ 16. Κάνουμε ένα αίτημα στην πρόληψη, ότι δίνει φαγητά σε ευπαθείς ομάδες που έχουν ανάγκη, με χαμηλό εισόδημα, άνεργοι γονείς και τέτοια.. Δεν είναι μόνο Ρομά, και οι μη Ρομά, αυτοί που είναι άνεργοι μπορούν να τα διεκδικήσουν. Μας λέει η πρόληψη και προφορικά και στο έγγραφο που μας απάντησε ότι οι διευθύντριες, ούτε καν η πρωτοβάθμια, πρέπει να κάνουνε το αίτημα, κι εμείς θα τους δώσουμε φαγητά. Έγκριναν να δώσουν γι’ αυτή τη χρονιά, του ‘17 παράδειγμα, φαγητά για τα παιδιά. Αλλά δεν το υπογράφουνε, δε το δέχονται.

17. Γ 17 Μιλάμε με τους αρμόδιους εδώ, ενοχλούνται πάρα πάρα πολύ, αλλά δεν ενοχλούνται ότι υπάρχουν παιδιά μέσα εκεί που λιποθυμάνε απ’ την πείνα παράδειγμα, γιατί δεν έχουν και στο σπίτι.

18. Γ 18 Υπάρχουν κάποιοι εκπαιδευτικοί κρυφά απ’ όλους, που τους φροντίζουνε. Τους δίνει ή χρήματα να πάρει από το κυλικείο φαγητό, ή οι ίδιοι αγοράζουνε και τους τα δίνουνε.

19. Γ 19 Κάναμε όλο το γύρο για να δεχτούν, δεν τα δέχτηκαν τα φαγητά, φτάσαμε στον αρμόδιο στο περιφερειακό συμβούλιο για το κομμάτι εκπαίδευσης. Παίρνουμε μια απάντηση προφορική, ότι θα υπογράψουμε εμείς να μπουν τα φαγητά, αλλά δεν θέλουμε να φαίνονται εξωτερικοί παράγοντες.. δηλαδή εμείς.

20. Γ 20. Εν τω μεταξύ, ο συγκεκριμένος κύριος θα ήταν υποψήφιος στις εκλογές , ήθελε μέσα στον οικισμό μας να δείξει ένα άτομο δικό του, ότι θα το κάνει αυτός, για να πουν οι κάτοικοι “ έδωσε φαγητά στα παιδιά μας, άρα κι εμείς του χρωστάμε να τον ψηφίσουμε”.

21. Γ 21. ”. Του λέμε ότι φυσικά και δεν θα φανούμε, να σας κάνουμε και ένα ευχαριστήριο στα ΜΜΕ, να φανεί ότι εσείς ενδιαφερθήκατε, αλλά μην δούμε κι εμείς, εξωτερικοί παράγοντες μέσα από εσάς να κάνουν τους γονείς να νιώθουν άσχημα και να τον ψηφίσουνε.. Τότε θα πάμε σε μηνύσεις.. Θα φανείτε εσείς, παρά μόνο εσείς.

22. Γ 22. Βλέπω σε μια βδομάδα δίνουνε τα φαγητά και μας φέρνανε φάκελα.

23. Γ 23. Μπορούν να υπογράψουν οι γονείς τι δε τρώει το παιδί, κι εδώ δεν υπάρχει ούτε αυτό. Τι τρώει και τι δε τρώει, μπορεί να είναι αλλεργικό σε κάτι αυτό το παιδί και να το πειράζει..Για να μη κάνουνε τον κόπο. Δηλαδή σήμερα δίνουνε φακές, φακές είναι για όλα τα παιδιά. Η άλλη έχει αλλεργία και πρήζεται.. Γιατί το κάνεις αυτό; Κάτσε ένα-ένα η κάθε εκπαιδευτικός στην τάξη της, να καλέσει τους γονείς και να πει τι φρούτο τρώει, γιατί δίνουν και φρούτα. Δίνουν και σαλάτες, δίνουν και φαγητά. Πες τι θέλεις στο παιδί σου, ρώτα την, συμπλήρωσε και στείλε τα τότε. Ακόμα κι εκεί είναι στο χύμα, έτσι όπως να μην κουραστούμε.

24. Γ 24. : Υπάρχει αρκετή δυσκολία στην εκπαίδευση, που δε ξέρουμε πόσο καιρό ακόμα θα κρατήσει. Το μόνο που ξέρουμε κανένα παιδί δε πάει στο πανεπιστήμιο ή στο λύκειο.. στο γενικό λύκειο. Περνάνε τα παιδιά στο ΕΠΑΛ και πάλι τα παρατάνε. Γιατί δεν έχουν ούτε αστική συγκοινωνία ούτε σχολικό λεωφορείο.

25. Γ 25. : Για παράδειγμα, οι άνθρωποι που έχουνε γίνει πια μετανάστες σε άλλες χώρες, ένας απ' αυτούς είναι κι ο αδερφός μου, Γερμανία και Ολλανδία, με την πρώτη μέρα που πήγανε οι Δροσερίτες ενταχτήκανε τα παιδιά τους στα δημόσια σχολεία. Στη Γερμανία δεν υπάρχει γκέτο, και οι ίδιοι πάνε τα βράδια ή η σύζυγος αν δε δουλεύει σε σχολεία δεύτερης ευκαιρίας. Να μάθουν και τη γλώσσα, η Γερμανία απαιτεί και τη γλώσσα έτσι; Και σε πληρώνει για να μάθεις τη γλώσσα τη γερμανική, ως μαμά τεσσάρων παιδιών. Άρα θα σε πληρώνουν για να μάθεις τη γλώσσα. Σε μας, ακόμα και η γλώσσα η δεύτερη, που είναι πολύ χρήσιμη ως πολίτες αυτής της χώρας, προσπαθούν να την εξαφανίσουν και τη μητρική μας γλώσσα. Νομίζω σ' αυτά δεν είναι αρμόδιοι οι γονείς ή ο σύλλογος μας, είναι το κράτος μόνο. Είσαι αρμόδιος σαν κράτος να κάνεις κοινωνική

πολιτική. Και κοινωνική πολιτική είναι να προστατεύεις τους Έλληνες πολίτες σου, και να κάνεις μια κοσμική εκπαίδευση.

26. Γ 26. Αυτό είναι το μεγαλύτερο πρόβλημα. Το παιδί αν δεν ενταχθεί στην τοπική κοινωνία με τα υπόλοιπα μη Ρομά, ας μην περιμένουμε ότι αυτοί οι άνθρωποι θα γίνουν κάποτε επιστήμονες. Είναι το χειρότερο που μπορείς να κάνεις σε ένα παιδί, να το γκετοποιήσεις στην ίδια την κουλτούρα τους, σε ένα σχολείο που είναι με τα αδέρφια του και στο σπίτι και στο σχολείο και δεν έχει αποκτήσει κανέναν φίλο. Κι έτσι είναι και το θέμα δύσκολο να μάθουνε τα ελληνικά. Γιατί δεν κάνουν παρέα ποτέ αυτά τα παιδιά με άλλα παιδιά.

27. Γ 27. . Και γι' αυτό έχουμε κάνει θέμα... είναι μεγάλη συζήτηση με διάφορους αρμόδιους, ακόμα γίνεται η συζήτηση, πέρσι καταφέραμε, καταφέραμε να πάρουμε θέσεις εκατό παιδιά στα δημόσια σχολεία μες την Ξάνθη, Νηπιαγωγείο και Δημοτικό, αλλά φοιτούν μόνο τα εικοσιεφτά τριάντα τριάντα δύο. Γιατί βάλανε ένα σχολικό και δεν βάλανε βάση αριθμού που δόθηκαν οι θέσεις. Κι έτσι αρκετά παιδιά δεν μπορούν να διασχίσουν όλα αυτά τα χιλιόμετρα να πάνε...

28. Γ 28. . και τους λέει ότι λέει ο νόμος, εκεί ότι λέει ο νόμος, ότι, ας τα πάει η μαμά ο μπαμπάς... ωραία, βάλε μας ένα αστικό, θα ανέβει η μαμά και θα το πάει και θα ξαναπάει να το πάρει.

29. Γ 29. .αφού είμαστε εκτός σχεδίου πόλης, εκατό χρόνων οικισμός, είμαστε εκτός σχεδίου πόλης.

Δεδομένα

$\Gamma 1 + \Gamma 2 = \Delta 1$ Η γνώση των εκπαιδευτικών είναι ελλιπής ως προς τις ιδιαιτερότητες των Ρομά μαθητών.

$\Gamma 3 + \Gamma 4 + \Gamma 6 = \Delta 2$ Οι κρατικοί φορείς δεν ανταποκρίνονται στα αιτήματα των Ρομά χρησιμοποιώντας ακόμα και απειλές εναντίον τους.

$\Gamma 5 + \Gamma 6 + \Gamma 7 = \Delta 3$ Οι αρμόδιοι φορείς δεν ασχολούνται με τα ιδιαίτερα προβλήματα των παιδιών Ρομά αντιμετωπίζοντάς τα σαν παιδιά ενός κατώτερου Θεού.

$\Gamma 8 + \Gamma 9 + \Gamma 10 + \Gamma 11 = \Gamma 12 = \Delta 4$ Οι κρατικοί φορείς δεν ενδιαφέρονται για την προσχολική αγωγή των παιδιών Ρομά. Για τρεις χιλιάδες παιδιά ηλικίας μέχρι δεκαεπτά χρόνων υπάρχουν μόνο εικοσιεπτά θέσεις στο Νηπιαγωγείο.

$\Gamma 13 + \Gamma 14 = \Delta 5$ Τα παιδιά είναι τρίγλωσσα αλλά το γνωστικό τους επίπεδο στα μαθήματα του Σχολείου είναι εξαιρετικά χαμηλό.

$\Gamma 15 + \Gamma 16 + \Gamma 17 = \Delta 6$ Αν και οι γονείς των παιδιών Ρομά δεν μπορούν να ανταπεξέλθουν στις βασικές τους ανάγκες αντιμετωπίζουν την αδιαφορία των αρμοδίων όσον αφορά τη σίτιση των παιδιών τους στο σχολείο, ένα δικαίωμα που αφορά ούτως ή άλλως όλες τις ευπαθείς ομάδες του ελληνικού πληθυσμού.

$\Gamma 19+\Gamma 20+\Gamma 21+\Gamma 22=\Delta 7$ Οι δημοτικοί και περιφερειακοί άρχοντες εξυπηρετούν τους Ρομά με αντάλλαγμα την ψήφο τους.

$\Gamma 25+\Gamma 26= \Delta 8$ Το ελληνικό κράτος, σε αντίθεση με άλλες χώρες της Ευρώπης (Γερμανία, Ολανδία), δεν ενδιαφέρεται για τη γλώσσα και την κουλτούρα των Ρομά, περιχαρακώνοντάς τους.

$\Gamma 27+\Gamma 28+\Gamma 29= \Delta 9$ Κάποιες επιτυχημένες προσπάθειες ένταξης των παιδιών σε μικτά σχολεία της πόλης πέφτουν στο κενό λόγω της έλλειψης συγκοινωνίας ανάμεσα στην κοινότητα Ρομά και την πόλη.

$\Gamma 18=\Delta 10$ Κάποιοι εκπαιδευτικοί βοηθούν τα παιδιά δίνοντάς τους χρήματα.

Κοινωνικά φαινόμενα

$\Delta 1+\Delta 2+\Delta 3+\Delta 4+\Delta 6+\Delta 9= \text{ΚΦ1}$ Το δικαίωμα πρόσβασης σε δημόσια αγαθά και υπηρεσίες είναι τυπικά εξασφαλισμένα για τα παιδιά Ρομά, αλλά η πραγματικότητα είναι διαφορετική.

$\Delta 4+\Delta 5= \text{ΚΦ2}$ Έλλειψη ενδιαφέροντος εκ μέρους της πολιτείας για τους Ρομά σχετικά με την εκπαίδευση.

$\Delta 5+\Delta 8= \text{ΚΦ3}$ Η πολιτισμική διαφορά των Ρομά αξιολογείται από το κράτος ως εμπόδιο στη διαδικασία πλήρους κοινωνικής τους ένταξης.

$\Delta 3+\Delta 10= \text{ΚΦ4}$ Η φιλανθρωπική στάση απέναντι στα παιδιά Ρομά εδράζεται στην αναγνώριση της κατωτερότητά τους και της ελλειμματικότητάς τους.

Κωδ./3 Ο χώρος κατοίκησης των Ρομά.

1 $\Gamma 1$ Το είπαμε πριν, ένας οικισμός όταν είναι εκτός σχεδίου πόλης δεν μπορεί να είναι σωστός και στις υποχρεώσεις του. Εάν δεν ενταχθεί ο οικισμός μας στο σχέδιο πόλης, να ενδιαφερθεί ο κάθε δήμαρχος, αρμόδιος υπουργός, η περιφέρεια, κανείς δεν μπορεί να πάρει άδεια, κανείς δεν μπορεί να πάρει ρεύμα, παρά μόνο λειτουργεί.. παρακράτος. Δηλαδή από μας όλοι γίνονται κάτι, και μεις δεν μπορούμε να γίνουμε τίποτα. Είμαστε συνεχώς παράνομοι.

2 $\Gamma 2$ γιατί είμαστε όπως λένε στο Ισραήλ, αν το θυμάμαι σωστά, εεε είναι αυτές οι δύο κουλτούρες τώρα που, δεν τους αφήνουν... πρόσφατα που πήγε η Ελένη... στην Ιερουσαλήμ... κάτι τέτοιο, είμαστε σε ένα στρατόπεδο....

3 $\Gamma 3$ Παλαιστίνιους, το είπατε, ευχαριστώ πολύ, σαν τους Παλαιστίνιους μας έχουνε, ένα στρατόπεδο

4 Γ4 το δύο χιλιάδες έξι με δεκατρία έπρεπε να είχε υλοποιηθεί, όλα τα έργα του οικισμού, υποδομές, φρεάτια λυμάτων, ομβρίων, όλα τα έργα, πεζοδρόμια, τα πάντα. Είχανε πάρει δύο εκατομμύρια εκατόν ογδόντα χιλιάδες και κάτι. Τότε αρμόδιος πάνω σ' αυτό το θέμα και ως αντιδήμαρχος της ΔΕΥΑΞ ήταν ο κύριος Τσέπελης, που τώρα είναι ο Δήμαρχος. Όταν ξεκίνησε εκείνο το έργο τότες.... Απορώ με τον εργολάβο που είχε αναλάβει όλη αυτή την ευθύνη... πού βρίσκεται αυτός ο εργολάβος αυτή τη στιγμή.. αν δεν έχει τύψεις, που δεν έχει.. αλλά αν δεν σκέφτεται, κάποια στιγμή μπορεί να πάει και φυλακή, κι όσοι το έχουν υπογράψει.

5 Γ5 Αυτές οι σωλήνες δεν καταλήγανε πουθενά, ήτανε σε τρεις μήνες έργο, όπως να ναι για να δουν οι κάτοικοι και να τον ψηφίσουνε, είχε και Δροσερίτες στο ψηφοδέλιό του από τον οικισμό, για να παρασυρθούν, πάντα αυτό γίνεται, πριν τις εκλογές κάτι κάνουνε για να μπορεί ο κόσμος να μας ψηφίσει, ντροπή μας. Τα δυο εκατομμύρια αυτά σπαταλήθηκαν; Τα έχουν απορροφήσει; Τι τα κάνανε αυτοί ξέρουνε, όχι εμείς, εμάς δεν μας ενδιαφέρει τα δυο εκατομμύρια, μας ενδιέφερε να είχαν κάνει το έργο σωστά, και να είχαμε ηρεμήσει κι εμείς απ' όλα αυτά.

6 Γ6 Δεν ολοκληρώθηκαν τα έργα, φέτος το καλοκαίρι μετά από τόσα χρόνια, επειδή δεν προχωράει άλλο αυτό, σε μια βροχή, βγαίνουνε από τις σχάρες της βροχής... κι αυτό όλο δημιουργεί μία ατμόσφαιρα τραγική, ακραία, το θέμα υγείας κινδυνεύει..

7 Γ7 . Φέτος ζητήσαμε, ήταν ο κύριος Δρέπανος πρόεδρος της ΔΕΥΑΞ, να γίνει μια αυτοψία γιατί θέλαμε εμείς να πάμε να ζητήσουμε ακρόαση του εισαγγελέα. Και μας είπαν μη φτάσετε εκεί, θα κατεβούμε να κάνουμε αυτοψία. Το επιβεβαίωσε και ο πρόεδρος της ΔΕΥΑΞ, ότι δεν έγινε κανένα έργο, το κάναν όπως να ναι, υπάρχει ένας μόνο κεντρικός αγωγός, τα υπόλοιπα δεν συνδέονται με τον κεντρικό αγωγό, δεν έχουν ολοκληρωθεί μέχρι εκεί που έπρεπε να φτάσουνε, έχουν αφήσει στη μέση του πουθενά τα έργα αυτά και όσοι έχουν ενώσει, τα ενώσανε με λάθος τρόπο, τους βόθρους σε ύδρευση, εεε, τα ενώσανε στις σχάρες της βροχής, αυτά θέλουν όλα ξήλωμα, από την αρχή φτιάξιμο. καταλήγουμε να έχουμε πλημμύρες και κανείς δεν ενδιαφέρεται.

8 Γ8 . Μετά με τη ΔΕΗ, όταν πάνε οι κάτοικοι να ζητήσουνε παροχή, λένε δεν μπορείτε να πάρετε διότι είσαστε εκτός σχεδίου πόλης, είσαστε παράνομοι και τέτοια. Εάν μεσολαβήσει όμως, από άτομα που εξυπηρετούν, ή οι ίδιοι είναι δημοτικοί σύμβουλοι ή αντιδήμαρχοι και ζητάνε από τους κατοίκους δυο χιλιάδικα για την παροχή

9 Γ9 . μια χαρά γίνεται, και παροχή έχουνε και ρεύμα έχουνε. Δεν ξέρουμε, αυτή την παροχή, που μεσολαβούν και την παίρνουνε αυτά τα άτομα, είναι ένα μικρό γκρουπάκι γύρω στα τέσσερα πέντε άτομα, αν εξηγούν στους κατοίκους με ποιο τρόπο, με ποια νομοθεσία τους το δίνει και τι συνέπειες θα έχουν. Ή μετά, όταν,

ανέφερα πριν γι αυτή την ομάδα, όταν αυτή η ομάδα κάνει ένα έργο στο σπίτι του ή φτιάχνει ένα σπίτι, ελευθερία... λες και έχουν άδεια. Και κάνουν μεγάλα τεράστια σπίτια. Ο άλλος που φτιάχνει την παράγκα, τον κυνηγάει η αστυνομία, πάρε κι άλλο πρόστιμο. Αν υπάρχει όμως κάποιος τρόπος να μας πουν κι εμείς να το κάνουμε με τις παραγάγκες μας, να μαστε νόμιμοι.. γι αυτό λέμε, το σχέδιο πόλης θα φτιάξει αρκετά πράγματα στον οικισμό να μην είμαστε παράνομοι.

10 Γ10 Σε δραστηριότητες δεν πάνε αλλά... οι άντρες μόνο πάνε.. κάνα «κίνο» να παίζουνε να, να δοκιμάσουν την τύχη τους, ένα καφέ να πιούνε.. με διάφορους τοπικούς άρχοντες να βρεθούνε, να κάνουν αυτά που κάνουνε, ναι, τα κονέ τους. Ε, οι γυναίκες έχουν πρόσβαση μόνο το Σάββατο το πρωί, που πάνε να ψωνίσουνε της εβδομάδας τα πράγματα. Τα παιδιά δεν έχουν καθόλου πρόσβαση, πολύ σπάνιο είναι που θα τους βγάλουνε στις απόκριες κάποιος γονείς και κάποιος θα βγουν στις απόκριες να πουλάνε εμπορεύματα.. εμπορεύματα δεν είναι.. μία σακούλα μαύρη, όσα χωράει εκεί μέσα, κάποια αποκριάτικα παιχνίδια, μάσκες ξέρω γω...

11 Γ11 Αν θα πάει το σχολείο κάπου τα παιδιά μας θα πάνε, αν θα πάει ο σύλλογος θα πάνε, τα παιδιά μόνο. Κι αυτά τα παιδιά είναι τυχερά αν θα κάνει κάτι το σχολείο ή ο σύλλογός μας για να, τα βγάλουμε έξω, να δούνε θάλασσα ή κανά πάρκο ή να δούνε κάποιες.. κάποια αρχαία, να το πω.. δεν θα είναι όμως όπως θα είναι το κάθε παιδί μη Ρομ

Δεδομένα

Γ1+Γ2+Γ3=Δ1 Οι Ρομά βιώνουν το αίσθημα της παρανομίας και της καταδίωξης από την πλευρά των ελληνικών αρχών, όπως οι Παλαιστίνιοι από τους Ισραηλινούς.

Γ4+Γ5=Δ2 Χρήματα που προορίζονταν για έργα υποδομής κατασπαταλήθηκαν από εργολάβο και Δήμο αφήνοντας το έργο ημιτελές, ικανοποιώντας απλώς προεκλογικές σκοπιμότητες.

Γ6+Γ7= Δ3 Οι κακοτεχνίες στα έργα ύδρευσης και αποχέτευσης δημιούργησαν μια ατμόσφαιρα τραγική προκαλώντας προβλήματα υγείας στους κατοίκους.

Γ8+Γ9= Δ4 Κάποιοι δημοτικοί σύμβουλοι χρηματίζονται για να εξυπηρετούν με παροχές ηλεκτρικού ρεύματος όσους μπορούν να πληρώσουν, ενώ οι πιο αδύναμοι που μένουν σε παράγκες γίνονται θύματα της αστυνομικής βίας.

Γ1= Δ5 Ο οικισμός βρίσκεται εκτός σχεδίου πόλης.

Κοινωνικά Φαινόμενα

Δ1+Δ4= ΚΦ1 Η συνεχής καταδίωξή τους από παντού, έχει αναπτύξει την καχυποψία και την αμφισβήτηση των Ρομά απέναντι στους Διοικητικούς μηχανισμούς του Κράτους.

$\Delta 2 + \Delta 3 = \text{ΚΦ} 2$ Οι τεχνικές υποδομές της κοινότητας δεν ανταποκρίνονται στα ελάχιστα αποδεκτά στάνταρ της κατοίκησης.

$\Delta 4 = \text{ΚΦ} 3$ Οι Ρομά γίνονται θύματα ενός παρακράτους που τους εκμεταλλεύεται ανενδοίαστα.

$\Delta 5 = \text{ΚΦ} 4$ Η περιθωριοποίηση των Ρομά του Δροσερού από την υπόλοιπη κοινωνία.

Κωδ. 4/ Η πρόσβαση στην αγορά εργασίας

Γεγονότα

1 Γ1 . Για την εργασία, είναι μηδέν η εργασία. Κανείς δεν το βλέπει σοβαρά ότι χιλιάδες άτομα είναι άνεργοι.

2 Γ2 . Ή πρέπει να αφήσουν τη χώρα τους να μεταναστεύσουν, να πάνε σ'άλλη χώρα για να ζήσουν, όχι πλούσιοι να γίνουν, ή θα παρανομήσουν και θα τους έρθουν τεράστια προστίματα

3 Γ3 όπως έχουμε χιλιάδες ανθρώπους, όχι μόνο στο δικό μας οικισμό, πανελλαδικά... από πέντε μπαλόνια, πέντε λουλούδια που κάποιος έχουσε σε ένα καλοκαίρι είκοσι χιλιάδες προστίματα. Είκοσι χιλιάδες ευρώ πρόστιμο σε μία οικογένεια, αυτή η οικογένεια είναι άνεργη, αυτό το πρόστιμο έχει περάσει στην εφορία, χρωστάει στο ρεύμα, χρωστάει στο νερό, εεε, κανείς δεν ενδιαφέρεται για αυτούς, κανείς στο σύνολο των τσιγγάνων δεν σκέφτηκαν ότι έχουν οικογένειες και παιδιά είναι και αγράμματοι και ευπαθείς.

Δεδομένα

$\Gamma 1 = \Delta 1$ Η πρόσβαση στην εργασία είναι μηδαμινή

$\Gamma 1 + \Gamma 2 = \Delta 2$ Η ανεργία σπρώχνει τους Ρομά στη μετανάστευση και στην παρανομία

$\Gamma 3 = \Delta 3$ Οι ελεγκτικοί μηχανισμοί επιβάλλουν τεράστια πρόστιμα στους μικρεμπόρους χωρίς να ενδιαφέρονται για τις ιδιαίτερες ανάγκες των Ρομά.

Κοινωνικά Φαινόμενα

$\Delta 1 + \Delta 2 + \Delta 3 = \text{ΚΦ} 1$ Η ελάχιστη πρόσβαση των Ρομά στην επίσημο οικονομικό χώρο τους οδηγεί σε άτυπα και παράτυπα επαγγέλματα και στην παρανομία.

Συνέντευξη 2

Θ : Εσένα πώς σε λένε;

Τ : Ταξιάρχη.

Θ : Πόσα άτομα μένετε εδώπέρα;

Τ : Όλη η οικογένεια. Μάνα μου, πατέρα, η γυναίκα, τα παιδιά.. έξι αγόρια.

Θ : Ζεστά είναι; Καλά είναι ;

Τ : Αααα..

Θ : Όσο περισσότεροι τόσο πιο ζεστά ας το πούμε..Υπήρχε περίοδος που μένατε και πιο λίγα άτομα ή πάντα έτσι μένατε;

Τ : Πάντα έτσι.

Θ : Πάντα έτσι ε;

Τ : Μερικά, μερικά πολλά..

Θ : Εσύ που γεννήθηκες;

Τ : Εδώ Μυτιλήνη.

Θ : Είσαι Μυτιληνιός δηλαδή..

Τ : Εδώ μεγαλώσαμε, εδώ θα πεθάνουμε..

Θ : Πόσο χρονών είσαι;

Τ : Δεκαέξι.

Θ : Και πότε παντρεύτηκες;

Τ : Πριν 2-3 χρόνια.

Θ : 2-3 χρόνια! Μικρός μικρός! Την έκλεψες τη γυναίκα σου;

Τ : Όχι.

Θ : Συμφωνούσαν όλοι ; Συνηθίζεται όμως καμιά φορά αμά τύχει ε; Γιατί, γιατί συμβαίνουν αυτά;

Τ : Επειδή δεν δίνουν τα κορίτσια.

Θ : Διαφωνούν δηλαδή κάποιον.. για ποιό λόγο μπορεί να διαφωνούν;

Τ : Δε δίνουν τα κορίτσια..

Θ : Δουλεύεις Χρήστο;

Τ : Δεν υπάρχει δουλειά, όλη μέρα σπίτι είμαι. Κανένα παλιοσίδηρο μαζεύουμε..

Θ : Παλιοσίδηρα και τί τα κάνετε, εδώ βλέπω τα βάζετε φωτιά για να..

Τ : Τα σκουπίδια..

Θ : Α, τα σκουπίδια βάλσατε φωτιά.

Τ : Μην έχει κανένα φίδι, κανένα αυτό..

Θ : Μάλιστα.. μόνο παλιοσίδερα δηλαδή, μόνο με αυτό ασχολείσαι; Κάτι άλλο;

Τ : Καμιά δουλειά αν υπάρχει.. θα πάμε.

Θ : Δουλειά στα χωράφια ή στην..

Τ : Και στα χωράφια και όπου να 'ναι θα πάμε.. αρκεί να είναι για το μεροκάματο.

Θ : Έτσι..σχολείο πήγες;

Τ : Δεν πήγα εγώ.

Θ : Καθόλου; Ούτε δημοτικό; Να διαβάζεις δεν ξέρεις δηλαδή;

Τ : Τα παιδιά ξέρουν, τα ξαδέρφια μου.. πολλά γράμματα ξέρουν.

Θ : Εσύ; Δεν χρειάστηκε να μάθεις; Δε σε δυσκολεύει αυτό, δε σε απασχολεί;

Τ : Κάπου κάπου.. εντάξει.

Θ : Ας πούμε όταν.. κινητό έχεις, τηλέφωνο κινητό έχεις;

Τ : Όχι όχι.

Θ : Δεν έχεις; Θες να αποκτήσεις κάποια στιγμή, να πάρεις κινητό;

Τ : Πού;

Θ : Θα 'θελες να έχεις κινητό; Πως θα το χρησιμοποιήσεις όμως αν δεν ξέρεις να διαβάζεις;

Τ : Κανένα παιχνιδάκι μέσα, κανένα τραγούδι..

Θ : Υπάρχουν τρόποι σίγουρα.

Τ : Από δω είσαι εσύ;

Θ : Ναι, είμαι από το πανεπιστήμιο. Ήρθα δηλαδή από το πανεπιστήμιο εδώ για να μιλήσουμε για την κατάσταση που επικρατεί εδώ στον οικισμό.. Δύσκολα;

Τ : Δύσκολα. Δεν τα βγάζουμε πέρα.

Θ : Πώς βλέπεις δηλαδή, το μέλλον πώς το βλέπεις; Πώς βλέπεις να εξελίσσονται τα πράγματα;

Τ : Πολύ δύσκολα.

Θ : Κάποια βοηθήματα παίρνεις, από το δήμο ας πούμε; Από το κράτος παίρνεις κάποια βοηθήματα, κάποια επιδόματα;

Τ : Ο πατέρας μου παίρνει, τα παιδιά από εκεί κάτω..

Θ : Εσύ που είσαι παντρεμένος δεν παίρνεις;

Τ : Μικρός είμαι εγώ. Πρέπει να μπω στα 18 για να..

Θ : Α, πρέπει να μπεις στα 18.. έχεις ταυτότητα;

Τ : Δεν έχω.

Θ : Δεν έχεις; Α, πρέπει να βγάλεις και ταυτότητα δηλαδή.

Τ : Θα βγάλω.

Θ : Γιατί χωρίς ταυτότητα πως θα.. καταρχήν τώρα που θα γεννήσει η γυναίκα σου πού θα πάει, πώς θα..

Τ : Έχει ταυτότητα αυτή, θα τη βάλει..

Θ : Θα τη βάλει η μαμά της έτσι; Οπότε θα πάτε στο νοσοκομείο να..ε;

Τ : Έξι μηνών είναι τώρα.

Θ : Άντε με το καλό. Κάποιο επίδομα; Επίδομα μητρότητας θα πάρει; Ξέρεις;

Τ : Είπανε θα το δώσουνε.

Θ : Η γυναίκα σου πήγε σχολείο; Όχι..

Τ : Πήγαινε στην αγγλική, έκανε λίγο, ξέρεις, τα μαθηματάκια..αυτό.

Θ : Και; Σταμάτησε λόγω εγκυμοσύνης ;

Τ : Ναι.

Θ : Εσύ; Θές να έρθεις;

Τ : Πού να πάω;

Θ : Θα 'θελες να πας σ' ένα.. να μάθεις κι εσύ κάποια γράμματα.

Τ : Τώρα μπορεί να μη θέλω..

Θ : Νομίζεις ότι δεν θα σου χρειαστούν και πουθενά; Δεν χρειάζονται πιστεύεις;

Τ :

Θ : Στο μέλλον δηλαδή τί σκέφτεσαι να κάνεις; Τι όνειρα έχεις;

Τ : Να πάρουμε ένα αμάξι, να βάλουμε μπροστά να κάνουμε τη δουλειά μας.

Θ : Α, έχεις όνειρο δηλαδή να αποκτήσεις ένα αυτοκίνητο, ε; Και τί να κάνεις μ' αυτό; Εμπόριο;

Τ : Δουλειά.

Θ : Τί δουλειά; Πώς την εννοείς τη δουλειά; Σίδερα, παλιοσίδερα;

Τ : Όλοι αυτή τη δουλειά κάνουν.

Θ : Όλη η γυφτιά είπες; Δηλαδή, θεωρείς ότι είσαι γύφτος;

Τ : Και τί;

Θ : Δεν ξέρω, εσύ πως προσδιορίζεσαι;

Τ : Έτσι λέει ο κόσμος όλος, γύφτοι.

Θ : Έτσι λέει ο κόσμος, εσύ τι λες;

Τ : Κι εγώ το λέω, αφού το λέει ο κόσμος θα το πούμε κι εμείς.

Θ : Και τί σημαίνει γύφτος για σένα;

Τ : Ξέρω γω..

Θ : Εκτός από γύφτος πιστεύεις ότι είσαι και κάτι άλλο; Πριν μου είπες ότι είσαι Μυτιληνιός.

Τ : Μυτιληνιός είμαι.

Θ : Αυτό νομίζω τα λέει όλα. Πρέπει δηλαδή να είσαι και γύφτος και Μυτιληνιός; Πρέπει να έχεις δύο ιδιότητες; Δε φτάνει να λες ότι είσαι Μυτιληνιός; Εσένα σου φτάνει, σίγουρα έτσι; Σ' αρέσει να σε λένε γύφτο;

Τ : Όχι.

Θ : Το θεωρείς βρισιά; Για τα ανίψια σου και για το παιδί σου αύριο μεθαύριο που θα γεννηθεί; Τί πιστεύεις ότι πρέπει να κάνεις;

Τ : Να το βάλουμε στο σχολείο.

Θ : Πιστεύεις ότι αξίζεις τον κόπο να το πάτε σχολείο; Νομίζεις δηλαδή ότι θα βρει μια καλύτερη τύχη αν το πάτε στο σχολείο ή υπάρχει τρόπος να τα βγάλει πέρα και εδώ.

Τ : Μπορεί ή και όχι.

Θ : Υπάρχουν κάποιοι άνθρωποι εδώ που τα βγάζουνε πέρα καλά; Που βγάζουνε χρήματα;

Τ : Υπάρχουνε και υπάρχουν όχι.. Πολύ κρύο.

Θ : Κρυώνεις; Γιατί δε φοράς κάτι;

Τ : Δεν έχω.

Θ : Δεν έχεις.

Τ : Είχα ζακέτα, την έδωσα στη γυναίκα μου.

Θ : Δεν έχεις άλλη ζακέτα; Εδώ βλέπω υπάρχουν δύο, κατά κάποιον τρόπο μαχαλάδες..

Τ : Ναι.

Θ : Ένας από δω κι ένας από κει. Υπάρχει κάποιο θέμα μεταξύ σας;

Τ : Ναι.

Θ : Τι; Είσαστε μαλωμένοι;

Τ : Όλο φασαρίες γίνονται..ξέρεις τώρα. Άμα πίνουνε ο κάθε ένας, βρίζει μετά ο άλλος.. γίνεται χαμός.

Θ :Ναι..

Τ : Και έτσι μακριά μακριά πιο καλά είναι.

Θ : Εκεί κάτω υπάρχει ένας χώρος δημόσιος, σαν πλατεία ας πούμε;

Τ : Εδώ;

Θ : Εκεί κάτω που βλέπω, εκεί που είναι το toyota εκειπέρα το αυτοκίνητο..

Τ : Α ναι ναι.

Θ : Εκειπέρα που είναι τα σπίτια, τα κοντέινερ, σπίτια είναι αυτά; Υπάρχει κάτι σαν πλατεία; Υπάρχει κάποιος δημόσιος χώρος εδώ για να συγκεντρώνεστε;

Τ : Δεν το ήξερα.

Θ : Ρεύμα;

Τ : Δεν υπάρχει.

Θ : Και το βράδυ; Πώς τη βγάξετε το βράδυ;

Τ : Έχουμε φως, το αγοράσαμε 3 ευρώ.. και μας πάει και το βράδυ.

Θ : Με μπαταρία;

Τ : Ναι.

Θ : Και με τη μπαταρία πως, την αλλάζετε; Την επαναφορτίζετε, τί την κάνετε;

T : Τα αγοράζουμε κάτω, ένα ευρώ κάνουνε.
Θ : Ναι, στα κινέζικα.
T : Τι να κάνουμε..
Θ : Νερό; Ύδρευση;
T : Στη βρύση εδώ κάτω έχει.
Θ : Έχει βρύση για να πίνετε, έτσι;
T : Δεν είναι καλή κι η βρύση..
Θ : Τι, δεν έχει καλό νερό; Τί εννοείς;
T : Έχει μαλλιά, αυτά..ξέρεις τώρα.
Θ : Και πίνετε απ' αυτό το νερό;
T : Κάπου κάπου..εντάξει.
Θ : Τι πάει να πει κάπου-κάπου; Όταν διψάτε δηλαδή από αυτήν τη βρύση πίνετε;
T : Και τι να κάνουμε;
Θ : Έχετε πρόβλημα; Υπάρχει κάποιο πρόβλημα, μήπως πάτε στο γιατρό γι' αυτό το λόγο;
T : Όχι.
Θ : Όχι ε, δεν χρειάστηκε... Για πες μου Χρήστο, τι θα θελες ας πούμε με ένα θαύμα να γίνει κάτι; Αν γινόταν ένα θαύμα εσύ τι θα θελες για τον εαυτό σου;
T : Λεφτά.. να ζούμε.. να δούμε την ευτυχία.
Θ : Τι θα τα έκανες τα λεφτά;
T : Να φάμε, να κάνουμε..

Συνέντευξη 3.

Θ : Γεια σου, πως σε λένε;
Γ : Γιάννη με λένε.
Θ : Θανάσης.
Γ : Τι κάνεις, καλά είσαι;

Θ : Καλά είμαι, είμαι από το πανεπιστήμιο και ήρθα έτσι να δω το χώρο και να σας ρωτήσω και κάποια πράγματα που έχουν σχέση με την κατάσταση που είναι διαμορφωμένη εδώ.

Γ : Κατάλαβα.

Θ : Εδώ μένεις κι εσύ;

Γ : Ναι εδώ μένω εγώ.

Θ : Εδώ δίπλα;

Γ :δεν έχουμε φράγκο να περάσουμε τις γιορτές μας. Βγάλε κανένα πενηντάρικο, δώσε μας κανένα πενηντάρικο να περάσουμε τις γιορτές μας.

Θ : Κάποια δουλειά δεν έχεις μόνιμη;

Γ : Δεν έχω δουλειά νόμιμη, πού να τη βρω;

Θ : Τι δουλειά κάνεις δηλαδή, πως τα βγάζεις πέρα;

Γ : Παλιατζής είμαι. Πάω βάζω 5 ευρώ βενζίνα και γυρίζω όλη μέρα. Και δε βγαίνουν τα μεροκάματα. Δύσκολα. Κανένα χαρτζιλίκι τώρα;

Θ : Μόνο με τα παλιοσίδερα δηλαδή τα βγάζεις πέρα;

Γ : Μόνο με τα παλιοσίδερα.

Θ : Άλλο εμπόριο;

Γ : Δεν, δε περνάει άλλη δουλειά, μόνο αυτή είναι, και αυτή την παίρνουνε οι δικοί σας. Κατάλαβες;

Θ : Ναι.

Γ : Και τώρα δεν έχουμε δουλειά.

Θ : Οι δικοί μας όταν λες τι εννοείς, πως τους λες; Μπαλαμέ;

Γ : Μπαλαμέ. Έτσι τους λέει. Έτσι είναι, παίρνουν τη δουλειά μας, εντάξει, τι να κάνουμε; Εδώ δεν έχουνε λεφτά ο κόσμος, Χριστουγεννιάτικες μέρες τι να κάνουνε.. κοίτα σε μια περιοχή που ζούμε, χωρίς ρεύμα, χωρίς φως, χωρίς νερό. Κοίτα η γυναίκα αυτουνού, είναι έγκυος. Τώρα θα γεννήσει, κοίτα το αυτό που μένει, είναι κατάληξη αυτή; Πες μου, είναι κατάληξη; Δεν είναι αυτό το πράγμα. Οι άλλοι δηλαδή είναι πιο μάγκες από μας; Εμείς είμαστε εδώ είκοσι ολόκληρα χρόνια και δεν έκανε ο δήμος για μας κάτι.. κατάλαβες; Για να κάνει κάτι για μας..

δεν έκανε ο δήμος. Και έκανε για λαθρομετανάστες, από απέναντι, δε ξέρω από που ήτανε από Τουρκία, απ' αυτό.. και πάνω λυόμενα, αυτά, βρύσες, λεπτά, ψώνια, αυτά..

Θ : Όταν λες δεν έκανε κάτι ο δήμος για σας, τι εννοείς;

Γ : Δεν έκανε για μας, εμάς κοιτάγε..

Θ : Αυτός ο καταυλισμός πότε έγινε, πόσα χρόνια έχει εδωπέρα;

Γ : Έχει γίνει παλιά, πριν, αλλά δεν ήμασταν εμείς, ήτανε οι άλλοι..

Θ : Ποιοί;

Γ : Οι χαμπερέ.

Θ : Τί είναι οι χαμπερέ ακριβώς;

Γ : Είναι μια φάρα όπως λέμε..... άστα χέστα.....

Θ : Ναι... και φύγανε οι χαμπερέ και ήρθατε εσείς μετά;

Γ : Δικά μας ήταν αυτά, απλώς εμείς κλείσαμε και μετά δε ξέρω τι έγινε.. θα σε κοροϊδέψω, τέλος πάντων.

Θ : Ναι, τέλος πάντων.

Γ : Θες να σταματάμε εδώ;

Θ : Όχι μισό λεπτάκι. Μου είπες τώρα ότι ο δήμος δεν έκανε κάτι για σας.

Γ : Δεν έκανε ο δήμος, τι έκανε ο δήμος. Τώρα, τώρα, ασ' το πριν, ασ' τα παλιά.

Θ : Ερώτηση. Εσείς ζητάτε κάτι από το δήμο;

Γ : Ε δεν ζητάμε; Ζητάμε.

Θ : Διεκδικείτε; Έχετε κάποιο σύλλογο, κάποια οργάνωση;

Γ : Σου λέω πάμε κάτω και μας λένε, μας διώχνουνε. Τώρα είναι χειμώνα, το καλοκαίρι να δεις τι γίνεται. Το καλοκαίρι θα δεις, τότε θα μου πεις τι θα γίνει. Τώρα είναι χειμώνας, κοιτά, φτιάχνουνε παράγκες, και είναι μέσα στις παράγκες, δε βγαίνουνε. Καλοκαίρι όμως, όλο το πάρκινγκ θα 'ναι όλο γη από γύφτους. Το πάρκινγκ όλο από γύφτους θα ναι.

Θ : Έρχονται κι άλλοι και έχει γεμίσει ο τόπος;

Γ : Ναι, εκεί κοιμούνται, κάθε βράδυ εκεί είναι. Που θα πάμε να βρούμε ένα γύφτο που θέλουμε, κάτω. Όλοι οι τσιγγάνοι είναι κάτω. Γιατί δε μας έφτιαξε τίποτα ο δήμος εδώ; Τι έφτιαξε, έφτιαξε τίποτα; Προχθές πήγα να πάρω στη χωματερή κάτι ξύλα και παίρνει η κοπέλα από κει τελέφωνο και μου λέει γιατί μπήκες σε ξένο χωράφι; Και την εξηγώ..ποιο χωράφι; Εδώ είναι χωματερή. Δε μπήκα σε κανά χωράφι και μου λέει, έλα αστυνομία, μου μπήκανε στο ξένο χωράφι. Τί είναι αυτό; Να κάτσεις να συζητάς, ευτυχώς που ήταν γυναίκα, να ταν άντρας θα του λεγα εγώ αλλιώς.. Κοιτάς κανά χωράφι ρε μαλάκα εδώ, στη χωματερή; Είκοσι χρόνια εδώ είμαστε, η χωματερή είναι εδώ, πάνε οι δικοί μας γυρίζουνε, εκεί παίρνουμε ξύλα και ζούμε. Δηλαδή καλύτερα να πάμε να κλέψουμε; Τί;

Θ : Ξύλα για τη φωτιά εννοείς;

Γ : Ξύλα ναι για τη φωτιά...

Θ : Δε μου λες, για το καλοκαίρι τώρα που μου είπες ότι μαζεύει περισσότερο κόσμο, ότι έρχονται πάρα πολλοί εδωπέρα, από που έρχονται;

Γ : Εδώ που μένουμε, κάθε καλοκαίρι φεύγουμε κάτω, γιατί εδώ δε μένεις.

Θ : Κάτω πού κατεβαίνετε ακριβώς;

Γ : Στο πάρκο. Εδώ κάτω στη Μυτιλήνη. Που είναι το Αλφαβήτα.

Θ : Α, στο Αλφαβήτα, εκεί. Και μένετε εκεί, δηλαδή εκεί κοιμάστε;

Γ : Ναι.

Θ : Πού;

Γ : Έξω, που. Αντίσκηνα. Έτσι είναι.

Θ : Όταν λες “ έλα το καλοκαίρι να δεις” και όχι το χειμώνα, με ποιά έννοια το λες αυτό;

Γ : Άκουσε με λίγο, τώρα με λόγια δεν μπορώ να σου πω τίποτα. Έλα το καλοκαίρι εκεί στο πάρκινγκ και μετά θα δεις με πράξη. Πως θα γίνουν. Θα δείς με τα μάτια σου και θα καταλάβεις πολλά. Τώρα με τα λόγια..

Θ : Τί νομίζεις ότι θα μπορούσε να γίνει απ’ το δήμο, εδώ; Τι θα μπορούσε να κάνει;

Γ : Εγώ δεν ξέρω, τι να σου πω, ο δήμος ήτανε κανονικά να μας φέρει καινούρια λυόμενα, να φέρει φαγάνες εδώ, να κάτσει να καθαρίσει αυτό, να βάλει ρεύμα, να έχουμε ρεύμα, να το πληρώνουμε κι εμείς.

Θ : Αυτά σας τα υποσχέθηκαν;

Γ : Ποιος μας τα υποσχέθηκε, κανένας. Ποιος δήμος, δεν ασχολούνται, κανένας.

Θ : Όλα αυτά που μου λες τώρα τα ωραία, είναι πάρα πολύ ωραία αυτά που είπες

Γ : Ε ναι αυτά σου λέω, να έρθει ο δήμος, να καθαρίσει, να φέρει 2 φορτηγά..

Θ : Έχετε κάνει εσείς κάποιο αίτημα; Στο δήμο;

Γ : Ναι το καλοκαίρι πήγαμε, ναι το καλοκαίρι ήμασταν κάτω και μας είπε ελάτε στο δήμο. Και πήγαμε, και πήγανε τα παιδιά, 2-3 άτομα δικοί μας και λένε τίποτα δεν γίνεται, λέει. Ο δήμος είναι αυστηρός αυτός, έχει λέει να την αλλάξει τη Μυτιλήνη, έτσι μας λένε. Τώρα δεν ξέρω.. κατάλαβες;

Θ : Εσείς ψηφίσατε στις εκλογές;

Γ : Κάποιοι ψήφισαν ναι. Έτσι είναι. Ψηφίζουμε όλοι.. το ψήφο.

Θ : Όταν γίνονται εκλογές έρχονται εδωπέρα και ζητάνε την ψήφο σας;

Γ : Ε, όχι εδώ κάτω πάμε εμείς, δίνουμε ψήφο.

Θ : Μάλιστα Γιάννη.

5. Συμπεράσματα μέσα από τη βιωμένη έρευνα, παρατήρηση και τις συνεντεύξεις.

- Η φοίτηση των παιδιών Ρομά δεν είναι συστηματική. Μεγάλο ποσοστό των παιδιών Ρομά εγκαταλείπει το σχολείο. Το ενδιαφέρον της πολιτείας για τους Ρομά σχετικά με την εκπαίδευση είναι ελλιπές.
- Το δικαίωμα πρόσβασης σε δημόσια αγαθά και υπηρεσίες είναι τυπικά εξασφαλισμένα για τους Ρομά, αλλά η πραγματικότητα είναι διαφορετική.
- Η πολιτισμική διαφορά των Ρομά αξιολογείται από το κράτος ως εμπόδιο στη διαδικασία πλήρους κοινωνικής τους ένταξης.
- Η φιλανθρωπική στάση απέναντι στα παιδιά Ρομά εδράζεται στην αναγνώριση της κατωτερότητάς τους και της ελλειμματικότητάς τους.
- Η συνεχής καταδίωξή τους από παντού, έχει αναπτύξει την καχυποψία και την αμφισβήτηση των Ρομά απέναντι στους Διοικητικούς μηχανισμούς του Κράτους.
- Οι τεχνικές υποδομές της κοινότητας δεν ανταποκρίνονται στα ελάχιστα αποδεκτά στάνταρ της κατοίκησης.
- Οι Ρομά γίνονται θύματα ενός παρακράτους που τους εκμεταλλεύεται ανενδοίαστα.
- Η ελάχιστη πρόσβαση των Ρομά στην επίσημο οικονομικό χώρο τους οδηγεί σε άτυπα και παράτυπα επαγγέλματα και στην παρανομία.
- Η περιθωριοποίησή τους από την κοινωνία αποτελεί μια πραγματικότητα του κοινωνικού γίγνεσθαι. Όσον αφορά τις κοινότητες Παγανής Λέσβου και Δροσερού Ξάνθης, η περιθωριοποίηση των Ρομά από την κοινωνία αποδεικνύεται περίτρανα και από το γεγονός ότι οι δύο οικισμοί βρίσκονται έξω από όρια της πόλης.

Οι σχεσιακές πρακτικές τέχνης που αναπτύχθηκαν στα πλαίσια αυτής της έρευνας στοχεύουν σε μια βελτίωση της σχεσιακής ποιότητας σε επίπεδο συλλογικό και ατομικό. Οι σχεσιακές πρακτικές αποτελούν ένα προνομιακό έδαφος για τη βελτίωση της ποιότητας της κοινωνίας μέσω της συμμετοχής

στη συλλογική ζωή, προτείνοντας και εμπλέκοντας τους πολίτες σε κοινές εμπειρίες και σε στιγμές ελεύθερης συνάθροισης. Πρόκειται για καθαρές δράσεις επικοινωνίας με στόχο να γεννηθούν νέοι τρόποι σκέψης και δράσης για την αποκατάσταση τόσο του ατόμου όσο και της κοινότητας.

6. Βιβλιογραφία

Βαξεβάνογλου, Α. 2001 *Έλληνες Τσιγγάνοι Περιθωριακοί και Οικογενειάρχες*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια

Barthes, Roland., 1988, *Εικόνα-Μουσική-Κείμενο*, Αθήνα, Πλέθρον.

Barthes, Roland., 2005, *Απόλαυση, Γραφή, Ανάγνωση*, Αθήνα, Πλέθρον.

Bourriaud, N, 2014, *Σχεσιακή Αισθητική*, μτφ. Γκινোসάτης, Δ. Αθήνα, Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών.

Γκότοβος, Α. (2004), *Από το κοινωνικό περιθώριο στο έθνος των Τσιγγάνων: κριτική στη μετακένωση πολιτικής ορθότητας*, στο Ο. Καϊάφα, (επιμ.), *Μειονότητες στην Ελλάδα*, Αθήνα: Ίδρυμα Μωραΐτη

.Γκότοβος, Α. (2002). *Εκπαίδευση και ετερότητα: Ζητήματα διαπολιτισμικής παιδαγωγικής*. Αθήνα: Μεταίχμιο

Certeau, Michel, De., *Επινοώντας την Καθημερινή Πρακτική*, μτφ. Καψαμπέλη, Κ., Αθήνα: Σμίλη

Council of Europa. Commissioner for Human Rights, 2010.

Cummins, J, 2005, *Ταυτότητες Υπό Διαπραγμάτευση*, (επιμ.), Σκούρτου, Ε, Αθήνα, Gutenberg

Debord, Guy, 1990, *Η Κοινωνία του θεάματος*, μτφ. Τσαχαγιέας, Π., Αθήνα: Ελεύθερος Τύπος.

Ζήση, Α. pp.(2018), *Κλινική κοινωνιολογία και τέχνη*

Ζιώγας Γ. (2018). *Κλινική κοινωνιολογία και τέχνη*. Δενδροπόταμος. p.p.

Freire, P., 1977, *Η Αγωγή του Καταπιεζόμενου*, μτφ. Κρητικός, Γ., Αθήνα: Κέδρος.

Goffman, E. (2001), *Στίγμα, Σημειώσεις για τη διαχείριση της φθαρμένης ταυτότητας*, μτφ. Μακρυνιώτη, Δ. Αθήνα, Αλεξάνδρεια.

Hogg, M. A., & Vaughan, G. M. (2010). *Κοινωνική ψυχολογία*. Αθήνα: Gutenberg.

Καραμπά, Ε. (επιμ.), 2005, *«Curating» Απόψεις για την επιμελητική δράση*, Αθήνα, futura.

Κωστούλη, Τ. (2015). *Γλωσσική εκπαίδευση και διαλογικές πρακτικές γραμματισμού σε μεικτές τάξεις: Προς έναν νέο γλωσσοδιδακτικό Λόγο*. Στο Σ. Μητακίδου (Επιμ.), *Εκπαίδευση παιδιών Ρομά: Διεθνείς προοπτικές για την ένταξη*. Θεσσαλονίκη: Copy City

Lyotard, J- F., 2008, *Η μεταμοντέρνα κατάσταση*, Αθήνα: Γνώση

Μασέντο, Ντ. (2002). Εισαγωγή: Εκπαίδευση χωρίς ελευθερία και κρίση. Στο Ν. Τσόμσκι, *Εκπαίδευση χωρίς ελευθερία και κρίση*, μτφ. Α. φιλιππάτος. Αθήνα: Καστανιώτης.

Moscovici, S. (1973). Introduction. In C. Herzich, *Health and Illness: A social psychological analysis*. London: Academic Press

Μπαρτ, Ρ. 1979, *Μυθολογίες*, Αθήνα, Ράππα.

Ντάφλος Κ.(2015). Συνεργασία - Διάδραση- Διάλογος [κοινός χώρος]. EPUB - Κάλλιπος.

Robson C. (2010). Η έρευνα του πραγματικού κόσμου. Ένα μέσον για κοινωνικούς επιστήμονες και επαγγελματίες ερευνητές. Αθήνα, Gutenberg.

Χτούρης, Σ., 1997, *Μεταβιομηχανική κοινωνία και η κοινωνία της πληροφορίας*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Χτούρης, Σ. Ζήση, Α., 2012, *Καταπολέμηση των διακρίσεων* στο Μπαλούρδος Δ, Χρυσάκης, Μ (επιμ). Αθήνα, Παπαζήση.

Από το διαδίκτυο

Βήμα Κοινωνικών Επιστημών
(<http://ojs.lib.uth.gr/index.php/tovima/article/view/24/22> τελευταία πρόσβαση στις 16/12/2019)

Chamot, Anna Uhl, 1998, *Teaching Learning Strategies to Language Students*. (<https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED433719.pdf>, τελευταία πρόσβαση στις 20/12/2019)

Kaprow, A., 1972, *The education of an un – artist*, http://www.ubu.com/papers/kaprow_education_of_the_un_artist_pt_1.pdf

Ντάφλος, Κ. (2015), *Επιτελεστικές Πρακτικές Τέχνης*, Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Ανακτήθηκε στις 10/12/2019

7. Παράρτημα με φωτογραφίες



Διαδραστικό εργαστήριο μουσικοθεραπείας και χειροτεχνίας με υλικά προερχόμενα από ανακύκλωση στον καταυλισμό των Ελλήνων Τσιγγάνων στον Παπάδο Γέρας και στην περιοχή του κτηνιατρίου στην Παγανή. Η παρέμβαση πραγματοποιήθηκε από τις «Γέφυρες Τέχνης», με εθελοντές και εθελόντριες από την Ιαπωνία την Πορτογαλία και την Ελλάδα, καθώς και το «The flying seagull project», που αποτελείται από εθελοντές γελωτοποιούς και μουσικούς από την Αγγλία, συνοδευόμενοι από την ιδρύτρια των «Γεφυρών Τέχνης», Ιστορικό της Τέχνης Άνχελα Μαρία Αρμπελάεθ.

Στις δημιουργικές δράσεις συμμετείχαν ενεργά οι γονείς και κηδεμόνες των παιδιών που διαμένουν στον καταυλισμό. Πολλά από αυτά τα παιδιά διαμένουν σε χαμόσπιτα, τρώγλες, παράγκες με τοίχους από κόντρα πλακέ και σκεπές από πλαστικά και

χαρτόνια. Παιδιά που γεννούν παιδιά, παιδιά που γνωρίζουν για κρεβάτι μια παλέτα πάνω στο χώμα, και στερούνται τα βασικά ανθρώπινα δικαιώματα. Ζούνε χωρίς ρεύμα, παλεύοντας με τον κίνδυνο δηλητηρίασης από τις αναθυμιάσεις από τα αυτοσχέδια μαγκάλια μέσα στις παράγκες, προσπαθώντας να προστατευτούν απ'το κρύο. Αντί να απολαμβάνουν τη θαλπωρή κάποιας αίθουσας διδασκαλίας, τα περισσότερα απ'αυτά αναγκάζονται να περνούν τη μέρα στους δρόμους, ζητιανεύοντας.



























